

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИСТЕЦТВА, НАУКИ І ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ.

ЗМІСТ:

Клен: Вікінги	321	Д. Д.: Йосиф Вісаріонович Калігула	375
Міхал Мосендз: Останній пророк	324	Павло Лан: Клопоти з Шевченковим „вірую“	380
Я Віконська: Леон Дегрель і бельгійські рексисти	333	Феррі Чізони: Александрівські ночі	387
Т Ріс: За кулісами Голівуду	342	М. Л.: З пресового фільму	389
Роль Ріше: Небезпеки поступу	348	Бібліографія	393
Червуд Фокс: Коедукація на університетах	350	Від Адміністрації	397
Б.: Що таке нація?	354		
Раничка: Стефаникове слово	361		

№ V

3

1937

ТОМ II
ТРАВЕНЬ

Адміністрації й адміністрації ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чекове konto П. К. О. 500-371.

Відновляйте передплату

на

ВІСТНИК

Передплата на „ВІСТНИК“

в краю вносить:

квартально — зл. 6.60; піврічно — 12; річно — 23
платні згори. Ціна окремої книжки — зл. 2.20.
Для заграниці: річно зл. 30 або рівновартість в чужій валюті.

Квартальника Вістника

в 1937 р. вийде, як дотепер, 4 книжки в ціні
від зл. 1 до зл. 2.

Річна передплата вносить зл. 4 платних згори.

Для закордону зл. 5.

Річна передплата „Квартальника“ для передплатників
„Вістника“ вносить половину.

АДРЕСА: Львів, Чарнецького 26 м. 21.

ЧЕКОВЕ КОНТО 500.371.

Українське Слово

незалежний суспільно-політичний часопис

Редакція і адміністрація: **Ужгород**, пл. Корятовича 11.
Річна передплата — Кч. 50, піврічна — Кч. 26. Місячна Кч. 5.50

Вашу будучність найкраще і найпевніше забезпечить

„КАРПАТІЯ“

Товариство взаїмних обезпечень на життя
у Львові, Ринок ч. 38.

КОЛИ ХОЧЕТЕ НАПРАВДУ ДОБРИХ

купуйте їх лише з одинокої української
фабрики

ФОРТУНА НОВА

Львів, Кордецького 23

цукорків
шоколад
андрутів
помадок
печива

Ю. Клен

Вікінги

I

Суворі бурі західних морів
Їх десять день уже носили
Над хлянями затоплених сонців
Крізь ранки мляві і безсили,
І зморі їхній мороком чорнів
Правічний прістір океану.
Але негода нездоланих днів
Не вбила в них жадобу п'яну,
Яка погнала в марну далечинь.
Коли, неначе в срібло мерхле,
Вростали щогли в височинь,
Їм снились вежі островерхі
Тих міст, що завтра може їм падуть
Уже до рук, як легка здобич.
І врешті хлань, важку, як мертва ртуть,
День ясний золотом оздобив.
Погожий вітер подувом шумким
Нап'яв розгорнені вітрила
І враз помчав. Розтанув день, як дим,
І кораблі драконокрилі
Наступний ранок лагідно гойдав
У водах тихої затоки.
І мов володар, з чердака вітав
Той край король блакитноокий.

II

О синява вічна без хмар!
На берег ступили вони невідомий,

І сонце, гаряче, мов жар,
 У кожного грає на злотім шоломі.
 І срібляться вістря списів,
 Гойдаючись крокам у такт, і лисніє
 Назустріч їм темінь гаїв,
 Яка помаранчами вже янтаріє.
 Звисаючи, віти виткі
 Повзуть, обплітають їм панцирі мідні.
 І дивляться в очі квітки,
 Осяйні, не ті, що на півночі рідній.
 За лісом крізь лагідний лан
 Дороги до міста лежать килимами,
 І крізь золотистий туман
 Чужинців вітають розчахнуті брами.
 Ні рокіт розкотистий труб
 Гостей не стрічає, ні військо вороже.
 Деж сила, що вихорем згуб
 Без бою суворість ясну переможе?..
 Мерщій, о мерщій, о мерщій!
 Десь звуки тріпочуть у тиші таємній,
 Але не співучі мечі
 Назустріч їм кидають лісні буремні.
 — То кільця бряжчать на ногах
 Від сонця і спали спянілих танечниць,
 То серце пурхає, мов птах,
 І натовп шаліє в розвагах безпечних.
 Дівчата — як віття струнке.
 І перса смагляві, мов стиглі цитрини,
 Обсотує світло струмке,
 Що з плеч їх прозорими хвилями рине.
 Під пальмами мріють жінки,
 Що щойно їх млосна утома зборола,
 І їм до колін юнаки
 Вронили вінками уквітчані чола.
 Зненацька затлумлений крик.
 Гітари, і флейти, й тихесенькі дзвони,
 Із чаші розбризканий сік,
 І скрізь винограду розчавлені грона.
 В нестямі південних ночей,
 У мороку цього рахманного раю
 Здорожених морем гостей
 Спочинок безчинний між квітів чекає.
 Дерев тих розбещений пах,
 Спяняючи, вже обвіває їм лица.
 В жіночих гарячих руках
 Вже тане мечей їх гартована криця..

III

Але король, що їх сюди привів
І ледви мав за двадцять років,
Непереможний і жорстокий,
Назад попростував до кораблів.
І тричі пролунав баволій ріг,
Усіх скликаючи до моря.
І не зійшли ще перші зорі,
Як вже на північ скерували біг
Човни крилаті, й звірили життя
Морський непевний долі люди;
І роздimalи шпарко груди
Вітри солоні, що гули в снастях...
А короля всю ніч дусив кошмар,
Бо снівсь йому занепад раси
І млости чорної проклятий чар.
Та ледви промінь ранковий гладінь
Морську торкнув — таку безхмару, —
Розвіялися враз примари,
І мозок прояснів, як далечінь.
І обітницю воїн дав богам,
Повік віднині оминати
Ті береги, де дні в шкарлаті,
Мов орхідеї, світять юнакам.
Бо знав: дарують норни тільки тим,
У кого серце із металю,
Суворі радощі вальгали
І шпиль екстази в шалі боевім...
Летіли кораблі, і день настав,
Коли в красі незломно-гордій
Зависочили їм фіорди
І рідний сніг на горах заблищав.
Там скальди їм складатимуть пісні,
Там чисті й серцем яснощирі
Жінки, що схожі на валькірій,
І мить коротка там дана весні.
Там діти дружать з вітром молодим,
І змалку вчить їх рідна мати
Човни із дерева тесати,
Шукати небезпек, любити дим,
А як прийдеться, з усміхом ясным
В лиці суворім умирати.

Леонид Мосенда

Останній пророк

*Другові М. присвячую
(розділи з повісті)*

*
* *
*

— Чомже вони, Марто, такі злі? Чом усюди намагаються вколоти мене? Марто?... Чому се ми, жінки, одна одній посестри, вміємо бути такі злі?..

Дві жінки поволі ступають вгору виходженими сходами в стрімкім скелястім схилі. Попереду йде струнка, висока. Вона легко підносить своє тіло зі сходу на схід і зграбно підтримує на плечі глиняний глек, повний води. Той ледь помітно вихитується до такту ступенчастих кроків. Але всеж часом сріблястий виплеск блисне на сонці, й білий одяг водоноски темніє на плечі мокрою плямкою. Але схвильована вона не завважує приємної прохолоди. Сльози тиснуть за горло, переривають слова, забивають дух. Які круті сходи! Як їх багато! Ніколи раніш не вадили водоноски ті сходи. Звикла до щоденної праці господині: щодня міряти їхню стрімкість. Долі з порожнім, нагору з повним води глеком. Ніколи раніш не забивало їй дух. Сьогодні вперше.

Як глек водою переповнене вщерть почуттям пекучих образ, калатає серце міцніше, аніж звичайно. Важко йти вгору, важко йти й нарікати й не бачити обличчя сусідки, яка ступає позаду з ще ширшим, ще важчим глеком.

Сонце хилиться за горб. На сходи лягають від горішніх виступів перші тіні. На чорно-синій смузі одної з них зупиняється передня. Зручно, не плеснувши, сковзає глек з плеча долі. На два сходи низше спиняється й друга водоноска. Кінцем хустки витирає спітніле лице. І видно, що вона молодша від першої.

Так на сходах стоять вони й глядять одна на одну. Висше — старша, струнка, висока, з молодими, ще майже дівочими очима, повними вогненого жалю. Долі — молодша, присадкувата, з заклопотаним виглядом очей, з яких світиться безліч неполаджених турбот матері й господині. Не стримана намагаю виступу, спустивши руки здовж тіла, продовжує старша. І голос її тремтить і ламається:

— Які ми жорстокі й злі посестри, Марто! Як вміємо вдарити туди, де найбільше болить! Серце мое вже мов рана відкрита. Третій десяток років воно не загоюється.

А до нього бють вони, коли лише знайдуть хоч дрібненьку притоку. Завше знаходять її. Перемо у потоку, а вони й плаття мого не пропустять. Дивись, дивись, завше виховзне якийбудь з них, які біле плаття має Лизавета. Добре, мовляв, їй. Немає в неї дітей, досить часу має на прання. Але якби їй, мовляв, стільки бахурів, як котрійбудь з нас... А глядять на сорочку чоловіка мого й шиплять від заздрости. Яку гарну сорочку справилась, кажуть, Захарієві своїйому... І знов той самий приспів: добре тобі, Лизавето, що дітей не маєш... І так одна й друга і третя... Говорить кожда таке, й ніби бе в серце списом погорди. Відчуваю, як мені біліють уста й тремтять плечі... Але мовчу, мовчу, мовчу... А вони відходять, кинувши в мене поглядом призирилого співчуття. Є й відважніші. Неодна часом скаже: я, каже, і такого плаття білого не хотілаб, і таких сорочок мій чоловік собі не бажавби, якби синами нас Бог обдаровувати перестав... Говорять і дивляться на мене, ніби хочуть проколоти мене погрудливими очима... І так вже роки, роки, роки...

Марта уважно слухає Лизавету, сонце їй дереться до очей; вона посувається ближше до стіни й перериває:

— Се тобі здається, Лизавето. Справді, лише здається. Ніхто не висміює тебе, що не маєш дітей, ніхто з тебе не глузує...

— О, Марто! Ти помиляєшся! От учора прийшла до мене Сара. Як завше. Або солі, або часнику позичити. Чи ж я їй коли була відмовила? Прийшла, кинула по світлиці очима, та як почне, та як почне! Спочатку так солодко, пресолодко, ніби мед їй з язика закапав. І яка ти, каже, Лизавето, добра господиня, й яка працьовита, й який у тебе тік рівний, й які стіни гладесенькі та білі... А після як почала зітхати... Але мабуть тобі, каже, Лизавето, таки сумненько буває самій-самісінькій у цім домі. Літа твої, мовляв, уже такі... Йдуть та йдуть, а дітей не маєш... Сумно тобі мабуть, Лизавето, буває самоту товкти... І так жалісно зітхає, і так ласкаво точаться їй слова. А сама пече мене очима, кохається, що палають соромом мої щоки, біліють і дріжать уста, трясуться руки... А після, бачивши мої муки, починає мене потішати. Добре тобі, каже, що дітей не маєш. Не маєш ані журби, ані турбот, ані видатків, яких немає чим позатикати. Карою Божою є, кажуть, бездітність, продовжує далі. Але я, каже, часом думаю, що навпаки: тяжкою карою є не бездітність, а велика скількість дітей. Особливож думаю таке, каже, як натиснуть злидні і не знаю, як їх здихатися. Так тоді й думаю... А потім, каже, прийде вечер, спить наша хата потомлена, а я лежу й прошу в Бога пробачення за свої нарікання й дякую Йому за своїх бахурів. Бо згадую, каже,

про тебе, Лизавето, як се тобі са́мітній в порожній хаті... Коли навіть і твій одійде до Єрусалиму... Ні за тобою, ні з тобою, ні перед тобою нічого з материнських радощів і турбот... Подумаю, каже, таке й вже мені лекше, й я справді вірю, що великим благословенням є тая вісімка, що маємо ми з Агієм... І на девятого, каже, чекаємо.. Стоїть так, Марто, вона переді мною, випинається, щоб я бачила, що не так уже на вітер кидає слова про дев'ятого... А я стою, Марто, слухаю її, чую, але слова долітають до мене ніби звіддала, звіддала... Стискую зуби від болю, щоб не кричати: лиши, лиши... не бий мене биту, поранену, нещасну...

Лизаветі доходить дух від хвилювання, уста тремтять і кутики витягаються долі: ось-ось бризнуть сльози.

— Здається все тобі, Лизавето, здається, — встрягає в павзу Марта, й помалу зсуває на бакір хустку, щоб заправити за вухо непокірне волосся. Здається тобі все те, — повторяє вона, потішаючи і простягає руку, ніби хоче доторкнутися Лизавети.

— Як часом хто з нас, — продовжує вона, — й скаже тобі, Лизавето, щось такого — не бери се так близько до серця. Сама бачиш, як тяжко нам з дітьми. А ще поля, виноградники, хата... Всього не доглянеш. Іноді не вистарчає часу не то що все доглянути, впорядкувати, а навіть дихати... Там діра, а тут вже не вистарчає й латок... А подивляться на тебе... Жиєте ви вдвох з Захарією як ті голубята... І заздрість часом прокидається... Але більше тобі здається...

Лизавета хвилинку мовчить і руки їй безвладно звисають, мов чужі. Потім робить крок на сход долі, ще й нахиляється, наближаючи своє обличчя до Мартиного, блискаючи їй просто ввічі своїм палаючим зором. Голос її вже тихший, але тон ще запальніший і слова сиплються швидко-швиденько.

— Ні, не здається, Марто люба, не здається! Та й сама знаєш, що ні. Лише потішаєш... Та хібаж я винна? За які гріхи карає нас з Захарією Панбіг? Чи не даємо десятину? Чи не пильнуємо суботи? Чи не тримаємося закону й сподіваємося разом з пророками? Защо?.. Від коли побралися ми — ще ані слова злого не почули одне від одного... Кожен се знає... От Закхій і Малка гризуться й лаються часом, а вона верещить, мов несамовита на цілу вулицю... А мають одинадцятеро... Самі сини... Боже мій, Боже мій... Миж вийдемо з Захарією іноді на ниву, станемо на межі... І серце радується, як благословляє Господь нашу працю. Я радісно погляну чоловікові в вічі. У них теж світиться радість і вдячність. Але нараз він зітхає, зводить очі до

неба... І я вже знаю, що прийшло йому на думку, чого просить і на що жаліється... І не можу стримати сліз...

Лизавета на хвилинку замовкає, звохчує язиком пересохлі губи й ледви здержує своє зворушення.

— А хібаж ти знаєш, Марто, як усе се почалося сьогодні?.. Почекай, почекай, не перебивай мене!.. Тиж прийшла на самий кінець і всього не чула... Послухай... Почала, як завше, Малка. Тиж знаєш, вона від свого Якова назбирається всілякого. Як почала, як почала. Все про сучасне наше. І податки дійсно нестерпні наклали на нас римляне. І священство утискають, як ніколи перед тим, жертви обмежують, ходять чутки — кесаря свого нам за Бога накинути збираються. Прийшли, мовляв, останні часи. А тим і доба Месіїна стоїть перед дверима. Знамення, розказує Малка, бачили в Єрусалимі останніми часами, Криваві часи віщують... Ми слухаємо її, а вона все далі й більше про Месію, що прийшла вже доба йому з'явитися в усій славі своїй, звільнити нарід, вигнати чужинців, обновити храм, і Єговину славу пронести до кінців землі... Говорить так Малка, очі їй палають, а тут і встрягне Ганна, тая, знаєш, кучерява, завше розтріпана. Всі ми, каже, за Месією, але як се буде справжній Месія, то хібаж йому треба буде меча й пролиття крови, щоб визволити нас від чужинецького ярма? Хіба не триматиме він у руці огнений меч, а легіони ангельські чи не будуть йому допомагати?.. Тут вже й почалося... Ганна на Малку, а Малка на Гану. Насідають одна на одну: Месія такий і Месія сякий! Стоїмо ми збоку, дивимося, а вони ось-ось у волосся вчепляться. Я й не витримала. Стала перед ними, втихомирити хотіла. Та де там. Як наскочили обидві на мене. Ще й інші придалися. І хто мене, мовляв, наставив за суддю їхніх сварок? Не маю я, почали кричати, ніякого права щобудь у тій справі говорити. Не дав мені Бог синів, отож як прийде боротьба — не мої діти змушені будуть віддавати своє життя за нарід і закон... Що, мовляв, мені до Месії. Позначивши мене безплідністю, тим самим вилучив мене Єгова з долі свого народу... Маю лише мовчати... І більше й більше...

Лизавета поспішається, щоб швидко-швиденько оповісти сьогоднішні пригоди, висвітлити Марті всю глибину образ, а слова, не встигаючи за почуттям, мовби зашпортовуються одне за одне.

— І хочби одна з них вступилася за мене, — гірко продовжує вона. — Шестеро їх було перед тобою. Ані одна. Усі відступилися від мене... Почала я казати, що якби мала й десять синів, то віддала б їх усіх без вагання Месії. Хотіла сказати, що на мою думку не в тім ще вся материнська любов, щоб лише трястися за тіло синів своїх.

Але вже не встигла нічого сього висловити. Ти саме тоді прийшла й чула, як кричали вони на мене, що виключив мене Господь з союзу вірних своїх... А ти кажеш, Марто, що мені здається... Здається...

Мабуть домовивши все, що тяжить їй на душі, немає вже Лизавета чого стримуватися. Уста їй здригаються, з широко відкритих очей течуть нестримані сльози.

Марта жалісливо дивиться на неї, ступає на горішній схід, стає поруч, бере за руку й потішаючи заглядає в вічі.

— Перестань, Лизавето. Не суши свого серця. Сльозми не направиш нічого. Не нарікай. Хоч не чула я, що говорилося біля криниці, але уявляю собі, як болить тебе серце. Алеж уяви й ти собі, як болітиме серце матері, коли лише подумає вона про меч, про війну, про пролиття крові... Ще й досі можна почути від старих про жорстоку, криваву добу Макабейських... Скільки сліз і крові взяла вона... А що дала? А я тобі признаюся, що як подумаю про се, та уявлю собі якби могли мучити мого старшого й забивати молодших... то мені аж моторошно стає й на світ Божий дивитися не хочеться... Та якеж материнське серце може радіти чуткам про війну й кров, яка тектиме з її синів? Ти справді уяви собі, Лизавето, як є матері...

Але Марта не встигає закінчити. Лизавета вискубує з її руки свою руку й одним прудким рухом стирає з лица сльози. Видимим зусиллям вона опановує себе, уста її стають, як лезо ножа, а голос вже твердий і рішучий:

— Досить, Марто!.. І ти теж з ними... Усі ви проти мене, несправедливі, злі посестри...

Вона майже вигукує ці останні слова, прудко нахилиється, зручно висаджує глек на рамено і йде геть, пруживо підносячись з сходу на схід.

А Марта здивовано глядить за нею, зітхає, поволі підносить і свій важкий глек та помалу вирушає слідом за Лизаветою, тримаючись затіненої сторони крутих сходів.

*
* *
*

Лизавета ще раз кидає турботливим поглядом по світлиці, вже занурений у передвечірній сутінок, і стоїть хвилю в задумі. Пригадує, чи не забула чого приправити Захарієві на завтрашню дорогу до Єрусалиму. Потім виходить з дому.

Знов вечір, як і вчора. Є кінець літа в Геброні. Ячмінні поля вже давно видали свій урожай. Прийшла пора на садки. Віти смоковниць обважніли від плодів, й перестиглі смокви гупають іноді важко об землю. Треба ходити визбирувати падальниці. Ранком і ввечері.

Зараз же зі східців дому завертає Лизавета за ріг, проходить вузьенькою вуличкою, »вухом голки« звать її в Геброні, й уже вона за містом. Розлога високорівня спускається легкими хвилями до північного заходу, аж ген-ген переперезана низькими кам'яними угорожами-межами. Садки й ниви Гебронські. Вузьенькою стежкою попід огорожою поспішає швидко Лизавета до купи дерев, де їхня левада. Між площами ячмінної стерні окремі могутні смоковниці, оточені зеленими острівцями необробленої землі. І Лизавета ходить від одного острівця до другого, підносять з землі стиглі овочі, іноді розрепані від падіння з високости. Солодкий, загустлий сік уже приманив мурашок, і вона обережно обірає овоч від чорних живих піщинок, щоб ніодної з них не роздушити.

Лизавета обходить дерева, кошик помалу наповнюється, залишається ще єдина смоковниця, найстарша, наймогутніша на цій леваді. Її залишила Лизавета аж на сам кінець. А тепер підходить, стає й уважно оглядає могутнє дерево, так, ніби його ніколи перед тим не бачила. Хоч вже кількадесят років знає цього велетня на леваді. Він усе такий самий, як бував, тоді, коли вона ще молоденькою дівчиною зустрічалася під ним з Захарією. Так само, як тепер стирчали й тоді ті два тверді коріні. А ямка між ними була наймилішим місцем, де сідали двоє коханців... Після забули про нього. З правого боку стирчить з землі той самий вершок каменя... І тоді вже була низько на стовбурі ся могутня розвилка, до якої так любо було бути притисненою дорогим тілом...

Лизавета стоїть, обтяжена споминами, після рішуче рушає з місця й обходить довкола дерева, нагинаючись іноді за стиглим овочем, вертається знов до стовбура й сідає між коріні на се давно забуте й тепер ніби знов віднайдене місце. Сидить, як у фотелі, випроставши засмалені ноги, спершись плечима об широкий стовбур, простягнувши руки по поручнях-коріннях.

Перед нею Гебронська рівнина, затоплена в тонкій імлі пороху, золотій від западаючого сонця. Червоне колесо його сідає ген аж за Єрусалимом, до західного моря. Ані вітрець не ворухне теплим, ще навіть гарячим воздухом вечора. І в урочистій тиші лише чути, як голосно гукає об землю достиглий овоч.

Мир і благодать простягають руки над Геброном. Була доба сівби й надійшов час жнив. Хто сів і працював і моливсь — зібрав плід зусиль. Має за що дякувати Господеві й хвалити його. Але як же з тим, хто теж, сів, хто теж працював, може й до кривавого поту, але не зібрав нічого? Ні в сій добі, ні в минулій. Хто не має надії й на будуче. Чиж його праця була зайвою, а молитви марними?

Що має робити? Як ще працювати й якими словами бла-
гати?

Думає про се Лизавета, глядючи на спокійну рівнину,
й снуються їй у думках терпкі пророчі слова:

»Виноградник має милий мій на горбі родючим, що
й обгородив і каміння вибрав і посадив кущі виноградні
й збудував вежу посередині, також і прес у нім поставив,
чекаючи, щоб уродили грона. Але вродився дикий вино-
град. Отож тепер, ви ерусалимські й мужі юдські, розсудіть
між мною й виноградником моїм. Що ще треба було учи-
нити, чого не зробив я? Чому, коли я чекав, що принесе
він грона — вродив мені дикий виноград?..«

Що треба було учинити, що? Не знаходить Лизаве-
тіна душа власної відповіді, а грізної пророчної прийняти
не може:

»А тому оголошую вам, що я зроблю винограднику
мойому: заберу пліт і стане пустою, зруйную стіни
й буде потолочений. Занедбаю його, не буду обтинати
й обкопувати й виросте на нім тернина і будячка, а хма-
рам забороню давати дощ йому...«

І вже немає миру в Лизаветиній душі, бо знов обер-
нувся їй у серці меч учорашніх образ.

Прийшла вчора додому, як непритомна і страшних
зусиль коштувало їй не виявляти свого хвилювання пе-
ред чоловіком. Заціпивши уста, щоб ані зітхання не ви-
дати, ходила вона вчора по світлиці. Ставила перед Заха-
рією вечерю, стелила на ніч і лягала. Робила все, як не-
присутня духом, ходила, мов байдужі воли по ячмінному
току. А серце стискалося болем образи. І довго лежала
в духотливій пітьмі, не замружуючи очей, від яких утікав
сон. Дзичали під стелею неспокійні мухи, рівномірно ди-
хав поруч чоловік, піяли перші й другі півні, а вона все
дивилася в чорноту невидимого простору. І лише як почав
сіріти світанком чотирикутник вікна, як околишні левади
обізувалися першим гамором шпаків — тоді нарешті за-
снула.

І приснився їй дивний сон.

Сниться їй якийсь вельми врочистий день. Якесь свято-
свят, але яке — вона й не знає. Лише відчуває, що щось
дуже величного, може ще більшого навіть, аніж Пасха.
А вона поспішає до дому молитви й бачить, що цілий Ге-
брон стоїть шпалерою здовж дороги, якою вона мусить
пройти. Чекають на неї. Мужчини, жінки, діти. Вона про-
ходить повз ряд знайомих облич, хоче поздоровити кож-
дого, але всі вони мовчки відвертаються від неї. Мужчини,
жінки, діти. Не встигне вона й порівнятися з кимбудь, як
бачить уже лише його обернену спину. Й Лизавета відчу-

ває, що на відвернених обличчах тих людей є лише при-
зирство до неї, яку Господь позначив бездітністю...

Вона хоче втікти з цього страшного шляху муки. Але ноги самі несуть її все далі й далі здовж шпалеру бай-
дужих спин, все ближше й ближше до молитовного дому. Ось вона вже біля жіночого входу, ось вже проховзне в середину, сховається в сутінку кутків від прилюдної ганьби. Але їй заступає дорогу жінка. Лизавета хоче втікти, але мов припята до землі, не може зрушитися з місця й перелякано дивиться на неї й відчуває в сні, як вогнем сорому палають її лиця. Але ця жінка не відвертається від Лизавети. Вона хвилину ласкаво глядить на неї, опісля робить крок уперед і схиляється, схиляється перед нею в низькій, аж доземній поклоні... І нараз Лизавета знає, що це праматір Сара, дружина Авраамова, матір Ісаакова... І прокидається.

Цілий сьогоднішній день ходить Лизавета з тим сном. Він страшить її й zarazом заспокоює. Але йдуть ці почуття їй через душу якимось хвилями. То огортає її безмежна радість надії, пригадуючи праматір, що так само, як вона, мусіла ховатися від сорому неплідности. Аж нарешті зглянувся на неї Господь і стала вона матір'ю. Та зараз же звідкілясь пришпортується одчай і стискає за серце костистою рукою. Так, було це все, але за давньої давнини, коли любив Бог слугу свого Авраама. Та що таке перед лицем Його вона, Лизавета, й чоловік її Захарія? Чим відзначилися вони, щоб зглянувся на них Господь? Але знов же, за які гріхи карає їх? Чи може це іспит Божий? Іспит душі й тілу, як колись був призначений Іовові праведному й терпеливому. Та який же довгий і болючий іспит!..

І Лизавета згадує про Іова, й знов мир поволі вступає їй у серце... Благословенне хай буде ім'я Його...

Лизавета знов з радісним тремітом глядить на захід. Сонце западає за Єрусалим, за західне море. Захід палає передзвіст'ям перших осінніх вітрів. Але тепер тиша. І поволі, обертаючи лице на всі сторони виднокругу, оглядає Лизавета далину. Яка дорога, безконечно близька й болюче прекрасна ця рідна земля. Прадіди досягли її, предківські рала зорали, предківська кров покропила межі ді-
дизни. Варта вона, стокроть варта тої пролитої крові! Та не лише пролитої, але й тої, що їй треба буде пролити в оборону могил предків і осель нащадків. Варта вона столітніх сподівань, минулої слави й прийдешньої боротьби...

Уже без жалю згадує Лизавета вчорашню пригоду біля криниці, хоч і звучать ще в ній вчорашні жалі матерей за долю своїх дітей, кров яких може потрібна буде,

щоб покропити шлях Месії. Серце їй сповнено любовію й надією й вона поволі підноситься з свого фотелю та стає навколішки між корінням смоковниці. Їй не треба орієнтуватися, де храм. Він там десь перед нею, де тепер сковзнула за обрій червона скибка сонця. Поволі підносить вона руки вгору й з очима в далечинь шепотить, шепотить, шепотить...

— Боже Авраамів, Ісааків і Яковів! Вислухай молитву мою й благання мої прийми в уха свої. Не мовчи на стогін мій, хоч перехожа я й служниця у Тебе, як і всі батьки наші. Боже єдиний, ти бачиш страждання народу свого. Як лев здобич, схопив нас чужинець і саме ім'я наше хотівби стерти з лиця землі. Жорстокіший від єгиптянців, лютіший від філістимлян, злібніший від Вавилону. Пошли нам, благаємо, Месію свого, хай веде нас за закон, за храм, за правду нашу. Зглянься й на мене, служницю свою, що в найтяжшій скорботі схиляється перед Тобою. Здійми з мене прокляття безплідности, дай мені дитину, дай мені сина. Не буду нарікати, ні стогнати, ні ридати, як що покличе його Месія. Сама віддам йому дитину свою за храм, за закон, за нарід... Згляньсяж і вислухай мене, Господи Боже мій. Здійми, о Сильний і Справедливий, ганьбу з раби Твоєї Лизавети...

Лизавета замовкає й лише тепер відчуває, як по обличчі стікають їй сльози натхнення. Але вона не стирає їх і стоїть мовчки з піднесеними руками... Аж чиясь рука поволі опускається їй на плече. Вона перелякано здригається й притьмом встає з колін. Але заразже заспокоюється: за нею стоїть Захарія...

— Захаріє, звідки ти взявся?

— Я шукав тебе, Лизавето, а сусіди бачили тебе, як йшла на левади. От я й пішов за тобою... Що ти робила?

— Я молилася, Захаріє...

— Я чув твою молитву, Лизавето. Я стояв за тобою й ніодне слово не втікло від мене... Не думай, Лизавето, що я не знаю всього, що сталося з тобою вчора... Твій біль є й моїм болем... Дякую тобі, дружино моя, за твою молитву...

Лизавета радісно глядить на чоловіка. Швидкий смерк південної країни стер уже подробиці його постарілого обличчя. В його бороді не видно сивих пасм, чоло гладке, як у юнака, а кучері такі густі й блискучі, як були колись... Як за тих весняних вечорів, коли вони вперше здибалися під сеюж смоковницею. Його руки знов такіж гарячі, як руки юнака, голос ніжить і пестить, а очі світяться, як оті перші зорі над Геброном...

На тлі дожеврюючого заходу виступає Лизаветина постать мов стрункий кипарис... І здається Захарієві, що

лише недавно, так недавно, минулої лише весни пізнав він уперше сю дівчину на цвітучій леваді, під смоковницею...

Так стоять вони мовчки обоє, з молодечою майже ніяковістю, тримаючись за руки, заглиблюючись зором у вічі одне одному... Гаряча хвиля підноситься до грудей, ступає до лиць і спускається до тремтячих ніг, підхоплює безвладне тіло й кладе долі, в широкий, забутий фотель між ласкаве коріння смоковниці...

Зоряна літня ніч плине над Гебромом...

Дарія Віконська

Леон Дегрель і бельгійські рексисти

Немов організм, загрожений інфекційною недугою, нинішня Європа бореться проти інвазії большевицького здичиння. Бореться на життя і смерть — бо страта її довгими століттями набутого культурного дорібку потягне за собою страту чільного становища на територіяльно стократ більшим континенті, якого вона є крайно західним, розшарпаним рогом; потягне за собою страту привілею головного осередка та огнища людського поступу.

Се гостро відчувають незаражені ще частини Європи. Перевірка дотеперішного суспільно-державного життя виказує фатальні недомагання, що творили відповідне для большевицької інфекції підложе. Покликані до проводу одиниці в різних націях виступають нині в рішеній на все, свідомій та завзятій самообороні з новим катехізмом громадських чеснот, яких успішно протиставляють большевизмові. Успішно саме тому, що не обмежуються до оборони старих позицій, до боязкого збереження вже досягнутого.

Нестримним наступом йдуть вони добувати нові, тривкіші від попередних — підстави державного правління та національного розвою. Добувати з себе, з найглибших джерел власної національної традиції та власної правди.

Такою покликаною до проводу одиницею, що намагається відроджувати та, кермувати на призначений їм шлях сили нації є молодий бельгієць, провідник руху рексистів, Леон Дегрель. Батько Дегреля з походження француз, мати бельгійка. Вроджений в малому історичному містечку Буйон, в чудовій лісистій околиці Ардени, змалку жив у тісному звязку з природою. Містечко таке близьке франко-бельгійській по-

граничний смузі, що мимохіть пригадується місце уродження Гітлера — на самій границі між двома державами, де також обополі границі говорять тою самою мовою...

Батько Дегреля, ревний католик, виємігрував з Франції внаслідок антирелігійних законів уряду. Родина його, селянська, чотириста років управляла родинну землю, була богата дітьми і дуже релігійна. В сій родині, з діда-прадіда до наймолодшої генерації, провадили в окремо до того призначеній книжці родинні записки, де діти могли читати про уродини, вінчання та інші важливі дати в житті предків і де згодом мали записувати власні. Дух в сій та інших, подібних селянських родинх був наскрізь патріархальний; моральний рівень високий. В родині матери Дегреля, довгими поколіннями, батьки та сини були лікарями. По виїзді з рідних сторін, батько Дегреля відкрив шинок. Дитинство будучого провідника рексістів втискало в його молоду душу незабутні враження родинної любови, скромного та здорового життя, близькості до чудової природи. Разом з ним було восьмеро дітей. Се недопустило до розвитку надмірного егоїзму поміж ними та навчило їх цінити прості радощі: при такій чисельности дітей грошеві засоби завжди скупі. Вроджений 1906 р. малий Леон, під кінець світової війни мав щойно дванацять літ. По війні батько післяв його на три роки в єзуїтську колегію в Намір.

— Там дають тверду школу — звик, ще й тепер, висловлюватися Дегрель про ті роки. Вдячний він тій „твердій школі“, яка видалась йому тим більш природною, що між членами його власної родини, як се бувало тоді в багатодітних католицьких родинх, деякі були єзуїтами, або членами інших мужеських і жіночих чернечих чинів.

Згодом молодий учень єзуїтів перейшов на університет в Лювен, де скінчив правничий відділ. Тут вперше пізнав світ — той иний, міський, нервовий світ, такий неподібний до тихого світа рідної сільської сторони, або до строгої, але збереженої від великоміських турбот, атмосфери єзуїтської колегії.

Поміж студентами став Дегрель відразу тим, навколо якого природним законом гуртувалися інші. А були веселі!

— В добі, коли не вміють вже сміятися, ми сміялись, — ще сьогодні оповідає Дегрель з непідробленим вдовolenням. Між жартами, в які бавилася студентська молодь, були і „практичні“ жарти — як тоді, коли з нагоди „пропагандивної советської вистави“ хлопці у дві хвилини перекинули та розбили погруддя Леніна та ушкодили деякі особливо „вартісні“ советські експонати.

Громадська думка Лювену була тоді не проти — а за молодими іконоборцями. Студенти видавали свій власний журнал *Авангарда*. В ньому друкували неодну сатиру на різні теми. Дещо в ньому вже тоді звернуло на себе ширшу увагу краю. Дегрель, подібно як більшість лювенських студентів,

був під сильним впливом Шарля Морраса та зачитувався в *L' Action française*. Тимчасом міське життя, наочно, безпосередньо вчило його многих річей, яких не всілі навчити ані книжка ані часопись: навчило здавати собі справу з великоміської дійсности, з її нераз жакливо темними сторонами.

В часі вакацій він постійно їздив до дому і щораз більше відчував здоровля села в протигивенстві до зіпсуття міста. В тому часі особливо вражали його поетичні твори земляка-вальонця, передвчасно померлого Люї Бумаля. Вся молодь довго шанувала пам'ять поета, в якому добачала будучого провідника і в молодому Дегрелеві зродилося може бажання доклати те, що не довелось здійснити перенятому давними традиціями, надійному поетові. При кожних відвідинах родинного дому Дегрель втягав в себе запашність лісів та рідної землі. В місті, попри фахові студії, намагався щораз докладніше пізнавати різні ділянки життя. В той спосіб юнак не попав в одностороннє книжкове знання, в безплідний, односторонній інтелектуалізм. Не гордив знанням, ані наукою. Не гордив літературою, ні поезією. Але надовсім кохав, пристрасно кохав — може зразу трохи регіонально, свою батьківщину — свою латинську Вальонію.

Гарно, коли інтелігенція помагає юнакові зясувати те, що вже відчув інстинктом, і коли рідна земля навчить його любови та почуття сили.

Скінчивши студії в Лювені, Дегрель має більше часу задуматися над собою і чує в собі голос, якого від тоді слухатиме завсіді. Щойно близька подорож в незнану досі далеку країну, куди згодом вибереться — буде для нього тим „другим хрещенням“, символом не фізичного народження, а духового переродження, без якого мабуть не обійшлося життя ніодної призначеної до провідництва людини.

Переслідування католиків у Мексіку від довшого часу займало увагу Дегреля. Сам вихований в релігійному дусі, він гостро відчував трагедію далеких братів по вірі. 12.000 католиків замучених большевицькою владою, свідчило про те, що Христова віра далі жива в людських серцях; що Христова віра в них чимось дорожчим навіть від — життя.

Обурення проти тих, що брались ушасливити світ по рецепті Маркса, висловив Дегрель в кількох незвичайно гострих статтях. До речі, мексиканська трагедія не виходила йому з думки. Він бажав знати, докладно знати, як вмирало тих 12.000 людей, для яких справа віри була важнішою від справ повсякденного життя. Бажав пізнати тих, що залишились живими і далі боряться. Бажав пізнати цілу ту казкову країну.

Один брюксельський і один римський щоденник дають йому малу суму за будучий репортаж. Сума ледви вистарчає, щоби заплатити білет на спідному чердаку, де приміщують

бідних емігрантів. Написані ним гострі статті проти комуністичного уряду Мексика зробили його імя відомим у цілій країні. З огляду на них він був примушений виїхати під иншим прізвищем, як лікар, з підробленими документами, що додавали йому кілька літ. В Гамбурзі сідає на корабель, що має його довести до Вера-Круз.

Його перша велика подорож. Йому щойно двадцятьтри роки, але не зважаючи на щирий юнацький сміх, він поважний, як бувають ті, що бажають розуміти життя і дещо зрозумівши, жертвують цілих себе, щоби служити ідеї. В Мексіку він не має ніяких знайомих. Одному молодому католикові, про якого чув у дотичних колах Бельгії, він посилає кабльограму, де заповідає приїзд „одного бельгійського приятеля“. Се все. По тритижневій подорожі приїжджає Дегрель до Мексіку. Зараз на другий день приступає до нього юнак з кабльограмою в руці. Вони вітаються. Незабаром Дегреля вітають католики, до яких приїхав. Вітають *Христероси* — вояки Христа. Тут перебуває Дегрель кілька незабутніх днів. В неділю, по цивільному вбраннй священник править службу Богу в одному гаражі. Крім одного крісла, на яке сідає, коли дехто бажає сповідатися, нема нічого в порожній домівці. В стильографі — замість чорнила — зберігає священник свячену воду. Може декого з присутних убють червоні кати, заки мала громада знову збереться.

Нагадуються часи перших переслідувань християн. Для всіх — за винятком втаємничених — Дегрель є лікарем. Він не тільки відвідує католиків. Він також йде дивитися на їх переслідувачів, на президента Каллеса та инших членів червоної „верхівки“. А весь час думає про ту величну епопею, де нанизані на телеграфічні дроти, десятками звисають тіла замучених християн; де трицять тисяч молодих студентів, робітників, селян, знаних під іменем *Христеросів*, взяли в руку кріс, щоби боронити Христову віру; але де він бачив також безсормний люксус червоних, скорозбогачених чужим майном, „революціонерів“. За два роки червоній владі вдалось знищити католицизм. Ніодної католицької школи вже в краю. Священникам не вільно ходити в рясі. Богослуження відбуваються тайно, під загрозою кожодчасної небезпеки. Безчисленні могили поляглих у боротьбі з червоними носять однаковий напис, однакові чотири слова — „Помер за Христа-короля!“ На те все — сього Дегрель не може розуміти, се глибоко обурює його — світ мовчить, світ придивляється байдуже.

По трьох місяцях побуту, він думає про поворот. Перед самим відїздом, він щераз є свідком тайних зборів християн. Він ніколи не забуде того, що бачив у тому короткому часі. Коли врешті вертає до Європи, се вже не той палкий юнак, що недавно вперше сів на пароплав, се зрілий мужчина, який знає чого хоче.

Вражіння побуту в Мексіку — переломовий момент в

житті молодого бельгійця. Він обіцяє собі, що його батьківщина не зазнаватиме того жаху, ні пониження, яке бачив недавно наочно. Саме в 1930 р., коли він вертає, секретаріат *Католицької акції* засновує видавниче підприємство під ознакою — Христа-короля (*Christus Rex*), гасло, за яке вмирили *Христероси* в Мексіку. Дегреля, який щойно скінчив друкувати ряд сильних, підпертих автентичними документами статей про події в Мексіку, вибирають головним управителем видавництва *Рексу* в Лювені.

В тому часі видає він багато різних праць, м. и. брошури на соціальні теми, збірки поезій; ілюстрований журнал *Soirées*, що займався всіма проявами суспільного життя. Тоді саме він пригадує собі також, що він сам поет. Довкола себе Дегрель збирає гурт молодих письменників, що згодом творитимуть завязок партії. В 1932 вони видають місячник під назвою *Рекс*, запозиченою від назви головного видавництва. З початку присвячений обговорюванню видавничої діяльності підприємства, місячник скоро стає двотижневником, потім — тижневником. Покищо молоді видавці тримаються осторонь політики. Не треба мішати релігії з політикою, — є одним з головних постулатів *Католицької Акції*, яка хоче зберігати Христову віру чистою, несплямленою махінаціями партійних антагонізмів.

Та згодом молоді письменники видають малий журнал, виключно призначений слідити за „нечистими“ справами в адміністрації краю. Щоб показати, що парламентарний світ не був такий святий, як виглядав. Се було вельми не вигідно для тих осіб, що саме не мали чистих рук, а радше — чистої совісті. Одночасно се звернуло широку увагу на гурт молодих видавців, яких ворожі кола називали „гуртом смаркачів“. Дехто намагався підкопати видавництво з фінансового боку і кілька разів воно знаходилося дійсно на краю банкрутства.

Саме тоді, один з „найстарших“ рексистів, несповна двадцятьп'ятилітний, Віктор Матіс, вдумав гасло кинене противникам, тоді майже смішне в устах малого гуртка молодців: *Rex vaincra*. (Рекс переможе). З огляду на те, що молоді видавці були католиками, діткнені їх діяльністю кола використали сю обставину, щоби стягати на них упізнання та невдоволення церковної влади. Наслідок був такий, що *Рекс* зірвав зі Секретаріатом „Католицької Акції“ та став рухом чисто політичним, до якого могли приєднатися віруючі й невіруючі. Від тоді починається справжня діяльність Дегреля. Сам далі глибоко релігійний, він задержує попередний знак і назву гуртка: три букви, корону й хрест.

Починають вести пропаганду. З абонаментом білету третьої класи, Дегрель залізницею обїздить цілу Бельгію, здобуваючи одного за одним, сторонників молодої партії.

— Ви не знаєте — оповідає він тепер, — що то було:

вертати нічю, або вже над ранком, з поїздки в глиб Єно або Фляндрії на те, щоби знайти там чотирох або п'яťох людей довкола печі, (се було зимою). Можу сказати, що я здобув сей край людину за людиною, душу за душею.

Якже опис перших початків *Рексістів* нагадує початки національ-соціалістичної партії, коли Гітлер відшукав в убогій гостинниці убогу бічну кімнату, де „в півсмерку надщербленої газової лампи сиділо за столом чотирох молодих мужчин“¹⁾, що, разом з хвилюю неprisутним п'ятим, творили цілу „партію“. Партію, що того памятного дня розпоряджала всього збірним майном в сумі сім марок сімдесять фенігів! Навколо Дегреля та його співпрацівників щораз численніше гуртується студентська молодь. Перш сотками, потім тисячками прибуває вона, щоби з запертим віддихом слухати палкі промови блискучого бесідника.

Соціалісти і комуністи розуміють загрозу молодого руху та систематично саботажують збори *Рексістів*. Се тільки збільшає вплив Дегреля і першого травня 1935 він промовляє до чотирох тисяч слухачів. Цікава подробиця: вступ на збори, де промовляє Дегрель, платний. Сей дохід довго був головним джерелом прибутків партії.

— Люди платять, щоби йти до кіна. Хай платять, коли хочуть мене почути — каже Дегрель. Сей його висказ не є вислідом молодечої зарозумілості, а доказує глибоку психологічну орієнтацію: По тім, чи хтось готовий (або не готовий) платити за те, щоби мати змогу слухати чиюсь промову, можна судити, в якій мірі ся промова відповідає якійсь його дійсній потребі.

Велика преса покищо замовчує сходини *Рексістів*. До студентської молоді, яка з самого початку йшла за Дегрелем, прилучається щораз більше прихильників всіх клас і всякого віку. Зиму 1935-36 присвячує Дегрель головню боротьбі зі зловживаннями, головню фінансовими, серед бельгійської суспільности. В сій „чистці“ *Рекс* строго тримається справедливости. Факт партійної приналежности не смів грати найменшої ролі, де йшло про повернення здорових суспільних відносин. „Кожного тижня Леон Дегрель здемаскував якогось католика, якогось ліберала, якогось соціаліста“, як собі заслужили. Ся відрухова реакція проти нездорових відносин в деяких ділянках життя принесла молодому рухові непримиримих ворогів, але — ще більше — горячих прихильників. Найбільше славною була його кампанія проти Беренбонда, протеже високих церковних кол.

— Священик не має займатися гешефтами! — таке було одно з гасел Дегреля. „Підпори суспільности“ — вели проти нього завзяту боротьбу. Особливо менери фінансієри, директори найбільших банків, або — як їх називали — по анальо-

¹⁾ A. Hitler — *Mein Kampf* München 1936 kap. 9 S. 240.

гії з американськими „гангстерами“ — „банкстерами“. Бельгійські Ставіські — відкриті й невідкриті, потенційальні — чули в новім русі свого смертельного ворога, так само як і засліплені прихильники парламентаризму.

Зближалися вибори. Три тижні перед тим Рекс призначив своїх кандидатів на послів, та випустив малий чотиристорінковий щоденник *Le Pays réel*, який мав впливати на майбутніх виборців. Відбувалися майже безнастанно сходи. За п'ять тижнів Дегрель виголосив стоп'ятьдесять передвиборчих промов. Бувало, одного дня в десятих різних місцевостях. 24 травня Бельгія вибрала 21 послів і 12 сенаторів — Рексистів, приналежних до всіх суспільних клас. Між ними були м. и. робітники гірничі і з металургійного промислу, був граф де Грюнне, нащадок одного з найстарших аристократичних родів Бельгії, був відомий письменник Пієр Даї та сенатор Фрепон, професор палеонтології, зразковий громадянин. Коли король бельгів відбував наради в справі складу міністерства, всі зауважили, що розмовляв з Дегрелем понад годину. Дегрель не кандидував на посла, але підчас засідань парламенту був присутній на трибуні для публіки і звітам посилав записки своїм відпоручникам.

Підчас вакацій відбувалися численні сходи рексистів. Дегрель не допустив до того, щоби соціялісти зєдналися з комуністами в „народному фронті“ та ставив Бельгії різку альтернативу: Рекс або Москва.

По вакаціях Рекс порозумівся та довів до згоди з флямандськими націоналістами. Хто знає ступінь ворожості, до якого дійшло поміж вальонцями та флямандцями, той здолає оцінити сей відважний та нелегкий крок Дегреля. З початком зими 1936, запекла боротьба між Рексом та міністерством. 25 жовтня заборонили збори рексистів у Брюкселі, де мало зійтися 250.000 осіб. Дегреля арештували, але за кілька годин випустили на волю. Згоду з флямандськими націоналістами використали вороги Рексу, щоб підкопати та намагатись знищити не вигідний для них рух. Проте Рекс представляв у тодішній хвилині неабияку силу. Сама партійна преса свідчила про його незвичайну популярність: три тижневики Рекс (у французькій, флямандській та німецькій мові); великий (повсталий з передвиборчої агітації) щоденник *Le Pays réel*, що сьогодні має наклад 217.000 примірників в будні дні та один мільон примірників кожної неділі; щоденник у флямандській мові *De Nieuwe Staat*, що вперше появився у вересні 1936 і виходить в 60.000 примірниках в будні дні, а понад мільон кожної неділі; *Rex agricole*, що виходить двічі в місяць, не числячи цілої низки льокальних видань, головню у Вальонії. А треба пам'ятати, що Бельгія має лише 8 мільонів людності!

Сильніша ще за пресу є віра та ентузіязм, що одушевляють кожного з рексистів, їх позитивна праця по корпораціях

та сіндікатах, понад мільон сторонників — і — душа та голова молодого руху — сам Дегрель.

Що ж є програмою руху, на чолі якого стоїть Леон Дегрель?

Програма проста. Вона бажає виховати здорову національну спільноту. На те треба здорових відносин у всіх ділянках суспільного життя. На те треба всією силою та безпощадно поборювати комуністичну засаду „боротьби клас“, яка неминуче доводить до цілковитого розкладу нації. Нація — для Дегреля — жива цілість.

Працівники всіх клас, єднайтеся! є гаслом *Рекс*. Він намагається спричинити передовсім революцію моральну, відроджувати справжній дух християнської віри на ділах — не тільки — на словах.

Рекс бажає завернути суспільність до простоти, до правди життя. Він не опирає своїх постулатів на якихнебудь теоріях чи концепціях, (напр. расізму чи чогось іншого), а на конкретній дійсності, яку представляє живий організм нації в своїй неподільній цілості. Родину та працю в їх різнородних формах *Рекс* вважає за підставу всякого зорганізованого життя. Він поборює кардинальну помилку, до тепер практикованого, відокремлення проблеми соціальної від національної. („Ліві“ були анаціональні, „праві“ — асоціальні). Щоби повернути нації здоровля, він поборює надто великі промислові підприємства, що забивають дрібних ремісників, ручну роботу та заміняють робітника в бездушну машину. Тільки влада, що бере під увагу всі верстви нації, в силі забезпечити її нормальний розвиток. Пустий ідеалізм (без діл) і цинічний реалізм (большевиків) однаково безсилі творити умовини здорового життя.

— Не любимо абстракцій — стверджує Дегрель. — Любимо землю нашу. Хочемо відроджувати все, що прив'язує людину до землі. Бути людиною — се чудово! Але не треба калічити її! Інтелігенція гарна й потрібна: але вона одна не вистарчає. Хочемо спасати цілу людину.

Революція, яку пропагує Дегрель — є також і революцією моральною. Християнізм і оздоровлення родини — се для нього не іграшки, а річ поважна. Хоч гуманітарний утопізм — зовсім йому чужий. Не гомінкими відозвами, ні замиканням публичних домів треба боротися напр. з проституцією, а треба поліпшити обставини, серед яких жінці доводиться працювати. В царині соціальної Дегрель бореться з большевизмом з одного боку, з гіперкапіталізмом (який нищить приватну власність) — з другого. І один і другий дуже зближені до себе, бо обидва стремлять до зосередження в руках олігархії розпорядження всіма багатствами країни і нації... Дегрель виступає проти великих економічних товариств, проти етатізму, стоїть за дрібною торгівлею, промислом і ремеслом, за корпоративізмом. З другої сторони — він проти „потворної манчестерської об-

луди", проти економічного лібералізму, що здеградував людську працю до значіння звиклого вимінного товару.

По своєму намагається Дегрель розв'язати і дражливе флямандське питання. Він вступив в спілку з флямандськими „фронтістами“ і думає перетворити Бельгію в нову Швейцарію. Ті, що закидають йому зраду бельгійських інтересів, забувають: що в Бельгії є 3 і пів мільона вальонів і 4 і пів мільйони флямандців; забувають, що серед флямандських партій існує партія *Діназо* Ван Северена, яка стремить створити нову державу *Dietschland*, що обіймалаби Голяндію, Фляндію, Вальонію, Люксембург і Ельзас з Льотрінгією і яка — з Конго і з нідерландськими Індіями, булаб великою колоніальною імперією світу; забувають, що партія *Діназо* стоїть в тісній звязку з голяндськими фашістами... Дегрель — в ім'я свого бельгійського патріотизму — хоче погодити: флямандців і вальонів, тих що ходять до церкви з тими що не ходять, хоче погодити кляси. Він звертається з своїм закликком і працею — до країни, поминаючи змиршавилий і непотрібний, закостенілий парламентаризм...

Бували випадки, що на вулиці соціялісти нападали на Дегреля. Се його не зворушувало. Одного разу, коли влада заборонила його збори, Дегрель промовляв на кораблі, освітлений рефлекторами. Ледви почав говорити, як хтось почав стріляти до нього. Стріли зранили двох його товаришів. Він сам непорушно стояв і спокійно говорив далі. Сей доказ неустрашимости підніс його в очах прихильників.

Не знаємо, які будуть остаточні осяги рексістів. На адресу їх провідника ворожі кола не щадять закидів ні наклепів. Обвинувачують його м. и. в продажності, в германофільстві. З нагоди такого закиду Дегрель заявив на одних сходинах: „ні одна марка, ні один феніг німецький не дістались посередно, ані безпосередно до нашої каси! Якщо колинебудь когось вдалось доказати, що *Рекс* є рухом фінансованим чужиною — прошу всіх моїх друзів, що билися на війні, що все віддали батьківщині, прошу також всіх вас — вбити мене“.

Одушевлення, психічна напруга кожного з рексістів сама собою представляє моральну вартість серед нинішньої зматеріалізованої цивілізації. *Рекс* не звертається до низьких, а до найшляхетніших прикмет людини.

— Той нічого не дає, що не дає себе цілого. Інші партії, коли прийшли, то обіцювали Бог-зна-що і притягали сторонників ріжними принадами. Я нічим не принаджував своїх прихильників. Навпаки, я вимагав від них вкладу цілого себе. Тому *Рекс* переможе²⁾.

²⁾ Всі подробиці та цитати, наведені в повисшій статті, виняті зі студії, R. Brasillach — *Leon Degrelle et l'avenir de „Rex“* Paris-Plon 1936.

Тими словами звівся Дегрель одному французькому приятелеві підчас поїздки автом до місцевости, де мав промовляти.

Від редакції: на виборах 11 квітня в Брюсселі, де ставали проти себе прем'єр Ван Зеелянд і Дегрель, обидві сторони лишилися на тих самих становищах. Вибрано Ван Зеелянда, який дістав 276.816 голосів (в мин. році на ту листу впало 254.214 голосів). Дегрель дістав 69.342 (на ту листу в мин. році впало 53.582 голоса). Прем'єр переміг завдяки підтримці лібералів, соціалістів і католиків. Також тому, що в останній хвилині — за Ван Зееляндом заявилися — комуністи і кардинал Ван Роєн, прімас Бельгії, який в посланні до католиків проголосив рексівський рух небезпекою для країни і церкви.

Курт Піс

За купісами Голівуду

(Продовження)

Як фабрикується зірку

На другий день рано, Губерт Вуа взяв мене з собою на двірць. Молода дівчина висідає з вагону. Двацятьдва роки має вона заледви і є винятково гарна.

— Представляю вам Бетті Гент — каже Вуа.

Пристає якийсь старший добродій і Бетті кидається йому в обійми.

— Мій дядько — говорить вона.

Бетті Гент прибула тут, щоби посвятитися кінематографічній кар'єрі. Вона розглядається очима, в яких є здивовання і трохи розчаровання.

— Ви сподівалися побачити хмару журналістів і світлиців, — каже їй Вуа — та не журіться, все те буде згодом. Тепер ви підете до дядька і відпочнете. Прийдемо до вас пізніше.

Пополудні, дійсно, Вуа запрошує мене піти разом з ним до його нової клієнтки. По дорозі він оповідає мені про її життя.

— Бетті — розказує він — приїхала з НьюЙорку, де була моделькою для рекламових світлиців. Вона є надзвичайно фотогенічна і так, як багато іншим, прийшло їй на думку „піти до кіна“. Влекшило справу те, що її дядько — бо се є автентичний дядько — каже мені Вуа сміючись — мешкав уже в Голівуді. Се він намовив її приїхати і я вірю, що буду міг тут дещо зробити.

Бетті приняла нас дуже мило. Вона є захоплююча і Вуа поясняє їй дуже швидко, що вона має робити. Рада є надзви-

чайно проста. Бетті має лишитися дома і ждати терпеливо новин.

Підчас коли ми були у відвідинах, бюро Вуа працювали і на другий день рано, переглядаючи щоденник з Льюс-Анджелось, я міг читати ось яку історію:

— Захоплюючи Марта Гент прибула вчора до Голівуду. Величезна товпа залила двірці в хвилині, коли надїхав поїзд з Нью-Йорку. Наші читачі знають, що Марта Гент є одною з найбільших сучасних артисток, але, нажаль вона не приїхала до нас, щоби грати. Хоч і любить пристрасно театр і палко кохає своє звання, вона рішилася не прийняти ніякої оферти публичного виступу. „Я приїхала на відпочинок“ — сказала нам. Пізніше Марта Гент вибереться до Лондону, де має стати членом Королівської Театральної Академії.

Величезна світлина прикрашувала статтю.

— Але — говорю до Вуа — вона не називається Марта.

— Ні, вона зветься Бетті, але Бетті звучить зле. Думаю, що Марта, ім'я моєї стенотіпістки, робитиме краще враження.

— А що се за Королівська Академія, що її членом має стати Бетті, чи пак Марта? Ніколи не чував про таку академію.

— Дійсно? — дивується щиро Вуа... — Цікаво, але по правді я також не чував нічого про неї.

Ми відвідали вдруге міс Гент і її дядька. Вони обоє введені з рівноваги; дядько обурюється:

— Що значать ті всі теревені? — викрикує він. Як ви можете хотіти, щоби Бетті дістала ангажман, коли розголошуете, що вона не прийматиме ніяких оферт?

Вуа заспокоює, як вміє, старого добродія.

— Не турбуйтеся — каже — і робіть дуже точно все, що я вам скажу, себто рішуче нічого. Головно, перша обережність, се абсолютна заборона, щоби Бетті, чи радше Марта сама не відповідала на телефонічні запити.

Дві хвилині пізніше дзвонить телефон. Дядько відповідає і подає нам до відома, що одна з двох великих кінематографічних фірм бажає бачити Марту Гент.

— Позвольте мені відповісти — каже Вуа.

— Галля! Міс Гент є дуже прикро, але вона рішуче не може прийняти вашого представника. Скажіть дирекції, що міс Гент перебуває тут для відпочинку і що вона рішуче не хоче займатися ділами.

Продовж двох наступних тижнів часописи і журнали не перестають друкувати статті і фотографії про новоприбувшу. Представники великих фільмових спілок безупину телефонують і пробують різні роди способів, але таємнича Марта Гент лишається і далі рішуче неприступна.

Нещасливий опікун майбутньої зірки щораз більше де-

нервується, а Вуа мусить безустанно заспокоювати старого добродія та запевнювати його, що все гаразд.

Марта нудьгує страшенно, бо, щоби не наражувати її на надто великі спокуси, цілком заборонено їй виходити з дому. Тимчасом в найбільшій тайні Вуа наладнує справу з своїм земляком; сей останній, Гарпо Маркс, се також агент реклами.

Одного гарного дня Гарпо Маркс заходить до студію Парамант, щоби представити кількох своїх пупілів. Діректор студія, якому поручено вибирати кандидатів, нетерпеливиться.

— Ніколи нічого порядного — скрикує він. Починаю мати досить сього всього. Коли припровадите мені когось, з кого мігби я щонебудь зробити... Колиб я був агентом реклами, впевняю вас, що я не гаявби часу на вишукування таких нездар... Чи не можете привести мені ту малу Марту Гент наприклад?

Спокійним голосом Гарпо Маркс відповідає:

— Не виключене, що я мігби се влаштувати вам.

І влаштовується.

За сорок вісім годин Марта Гент підписує контракт і тому, що на щастя вона має талант, вона є тепер на дорозі до того, щоби стати великою зіркою.

Чи булоб се можливе без зусиль агента реклами? Напевно ні. Талант є потрібний, але реклама є *к о н е ч н а*.

Впровадити зірку не завжди є так легко, як у випадку Марти Гент. Часто трапляється, що мимо цілої помисловости агентів реклами і мимо всіх їх впливів, справа не вдається. В такому випадку треба вхопитися інших способів.

Є в Голівуді яких десять театрів, так званих експериментальних. Щоби дістатися до трупи, треба тільки трохи щастя і протекції і коли кандидат, або кандидатка дістали роллю, агентів реклами лишається тільки так повести справу, щоби директори різних студію прийшли на премієру. Коли привелося їх уже перед сцену, треба вже тільки переконати їх, що вони самі відкрили в малій, щойно впровадженій акторці будучу зірку першорядної величини.

Сістема Форда

Вам відома славна сістема Форда, сей рухомий килим на якому нема зпершу нічого, але який безконечно розвивається перед робітниками і де поволі повстає майбутня вісім ціліндрівка. Кождий виконує один рух, завжди той самий вкінці, по сотках рухів, там, де не було нічого, бачимо врешті "форда" готового до їзди.

Кінову зірку фабрикується докладно таким самим способом.

На початку ніщо инше, як лише молода дівчина, що має тільки красу і молодість. Ставляється її, такби мовити на ру-

хомий килим. Машину пускають в рух. Молода дівчина переходить з рук до рук. Моделюють її, надають їй форму, відтворюють її, роблять з неї зірку.

Вона проходить школу танку, науку дікції, школу чару, школу співу. Повірюють її кравцеві, стрижевві, характерізаторіві. Нема вагань, коли треба змінити її обличчя, щоби зробити його ще більше фотогенічним. Вибирається для неї авто, дім, прислужників, собак... При виході з фабрики, се не є вже молода і гарна, хоч неповоротна і недосвідчена дівчина, але зірка, якої прізвище буде блистити завтра на всіх екранах світа.

Природна річ, треба трохи щастя. Не вистане стати великою зіркою, треба знайти ролю до грання. Осьтут стають в пригоді впливи і припадки. Коли признана вже зірка занедажує, зривається з нею контракт і ось увертюра для дебютантки. Обіди з режисерами, або з їх секретарями, або з секретарями секретарів — треба вміло комбінувати.

Коли дебютантка виступила вже на сцені одного з експериментальних театрів, можна зміряти їх успіх касовим приходом. Коли дохід вдоволяючий, котранебудь з великих спілок рішається перевести спробу.

Дебютантку відразу ангажують, як зірку, але через обережність оточують її акторами абсолютно певними, щоби запевнити фільмові касовий успіх. Дають їй уважно дібраного мистця постановки і звичайно вибирають фільм, який має найбільше виглядів на популярність. Рівночасно спілка дає їй до диспозиції всі свої реклямові засоби, себто агента реклями помноженого через сто.

Заки ще фільм висвітлять, починається бомбардування публики. Імя, невідоме ще вчора, розголошують по цілій Америці. Дебютантка, заки ще публично виступить, будиться одного ранку в авреолі передчасної слави.

Гроші

Чи плаває вона вже в золоті? Так і ні. Коли взяти під увагу її нещодавне минуле, вона заробляє майно, але вона вже є увязнена контрактом, завжди однаковим для дебютантів, що лишає їй мінімум прав.

Контракт сей передбачений на пять або сім літ, але тільки артистку він обов'язує. Студію може запевнити собі перевагу, застерігаючи собі щопіврічне відновлювання вибору. Коли студію вважає, що справа йде зле, уневажнює вибір і нещаслива зірка опинюється на вулиці.

Але коли з другого боку, акторка має успіхи, які управнювалиб її до підвишки платні, вона бачить себе звязаною на пять або сім літ контрактом мінімум, який не перевищує загально треста до чотириста долярів тижнево.

Одна з точок контракту передбачує крім сього, що коли актор або акторка відмовлятимуться з будьякої причини

грати якусь роль, вони не одержуватимуть платні продовж цілого часу, коли накручуватимуть фільм, в якому вони повинні були приймати участь.

Тепломір успіху

Чим міряється успіх такого, чи іншого актора? Служить до цього абсолютний і непомильний барометр: фен мейл (листи звеличників і ентузіастів).

Є се справжня американська установа, від якої залежить популярність всіх замітних персонажів, від президента Зєдинєних Дєржав, від отця Кугліна до Мей Вєст.

Кождє студію має окремє обслугу для своєго фєн мєйл. Йду відвідати бюра фєн мєйл Мєтро-Гольдвїн-Маєр.

Займають вони окремий будинок, в якому працює сто-двацятьпять дівчат. Тих стодвацятьпять дівчат — говорить нам дїректорка — тільки тє й роблять, що читають листи і відповідають на них. Ми одержуємє їх двацять до трицять тисяч денно, з усіх кінцїв світу. Пишуть до нас на рїзних мовах. Маємє тут лекторок китайських, фінляндських, мадярських і т. п.

— Про що пишуть автори тих листів?

Дїректорка показує нам кілька пробєк. Всі, або майже всі є переповнені надмірним ентузіазмом, наївним і часто зворушливим. Залєдвє один лист на сто можна вважати інтелігентним і з майже мудрими заввагами. Богато корєспондєнтів ставить бєнтєжливі питання і найрїзнородніші допити. Просяють всьєго, старих убрань, грошей і головнє фотографій з підписом.

Є навіть листи, які походять від божевільних або маняків з погрозами і зневагами.

— Відсоток листів від божевільних — каже мені дїректорка — є менше-більше однаковий. Ми не звертаємє уваги на них, але коли якась зірка нагло починає одержувати від божевільних понадперєсїчну кількість листів, ми повідомляємє про тє поліцію.

Дїректорка фєн мєйл пояснює мені, що її персонал відповідає на всі листи, з виїмком тих, що приходять до Грєти Гарбо. Грєта Гарбо застрєгла собі таку вимогу в контракті.

— Хто пише ті листи?

— Вісїмдєсятьпять відсотків пишуть молоді дівчата у віці від п'ятнацять до двацять п'ять. Доказує се, що саме вони творять основу клієнтєлі в кїнових салях. Здається, що хлопці менше захоплюються екраном і що в більшості випадків, коли вони йдуть до кїна, то тільки тому, щоби товаришити своїм панянкам.

Далекі князівни

На чотири—три листи є любовні. Неможливо собі уявити з якою палкістю та щирістю ті листи писані. Одна зірка одержує денно пересічно три до чотири пропозиції подружжя.

Можнаби припускати, що є се нещасливі, покинуті або обмежені на умі, що леліють такі мрії. Так не є. Відомі міліонери, егзотичні князі, різного роду люди, яких вважають розумними, дають опанувати себе бажанню навязати зносини з зіркою екрану.

Діректорка фен мейл'у показує мені листа, що його недавно одержала Мирна Льюї від азіатського потентата, що запрошує її приїхати до нього і увійти до його гарему. Метро-Гольдвін-Маєр відповів, що на його великий жаль Мирна Льюї не є вільна і тому не може прийняти тої спокусливої пропозиції. Завідатель гарему написав вдруге, прохаючи надіслати знимку Мирни Льюї, щоби показати її жінкам в гаремі, як модель.

Один англійський граф, довідавшись, що Сільвії Сідней грозить втрата голосу, запропонував їй покинути Голівуд і стати його жінкою. Дивне явище, ті, що пишуть такі листи, починають вкінці вірити, що не тільки вони знають артисток, але також, що ті артистки знають їх. Залюблені на смерть, пишуть вони нераз кілька разів на тиждень і є переконані, що Джон Кравфорд або Кльодет Кольбер читають їх листи з зацікавленням. Своєрідна інтимність починає завязуватися, принайменше в уяві ентузіастів. Переповнені ті листи освідченнями і деталями з приватного життя їх авторів. Вони пишуть про свою родину, свої справи, розчаровання і мрії.

Бюра фен мейл Голівуду є величезною сповідальницею.

— Чи одержуєте багато підроблених листів?

— Так — відповідає мені діректорка — але не автентичного листа пізнаємо зараз. Ті, що пишуть нам про свій удаваний подив для такої і такої-то артистки, завжди зраджуються. Тон листів не завжди є зовсім щирий. Ті професійні звеличники є надто добре поінформовані. Справжній ентузіазм неможливо наслідувати.

Кожного тижня президент кожної великої спілки одержує звіт з фен мейл'у. У звіті подана статистика і моральні завваги.

— Коли така зірка, як Марлена Дітріх або Кльодет Кольбер виступить в новому фільмі — поясняє мені діректорка фен мейл'у — вистане мені перечитати пятьдесят або сто перших листів, щоби знати майже з певністю, який дохід принесе фільм.

Відповідно до числа листів президент спілки рішає, чи ангажман даної зірки треба відновити, чи ні.

Фен мейл се найдокладніший барометр.

(д. 6.)

Шарль Ріше

Небезпеки поступу

(з французького)

Часописі надають великий розголос трагічним автомобільним катастрофам, що множаться в застрашуючий спосіб. Річний білянс тих катастроф: 100.000 вбитих (35.000 в Зєдинених Державах ПА). Ранених — двічі стільки.

Вразливі людські душі така статистика зворушує і обурує. Остаточню не без слушности. І не без слушности поліційні правильники руху стараються запобігти безупинному зростові сього жива смерти.

Алеж і треба сказати собі, що такий стан є фактичною конечністю, неминучим наслідком поступу в розбудові комунікаційних засобів. Кождий поступ має свої лихі сторінки, що є неначе окупом поступу.

Авто є прегарним, подивугідним інструментом, що дає швидкість. Але щож. Ся швидкість є сама собою небезпекою, що зростає в міру сього, як зростає сама швидкість.

Таким робом установляється своєрідне вирівнання між чудодійними користями, що їх дає швидкість 100 км. на годину і небезпекою, якою є сей болід для нього самого і для прохожих. Швидкість купується небезпекою. Алеж позиток, що його приносить швидкість (рівночасно користь і приємність) є безсумнівно більший, аніж небезпека.

Припустім, що завтра інжинери доставлять людськості машини, які на добрих шляхах розвиватимуть швидкість 300 км. на годину. Небезпека збільшиться кількакратно. Тріснутий пневматик, зломана керма, випад на закруті грозитиме тоді певною смертю. А всеж таки чи не є дуже побажане, щоби такі швидкі машини були дійсністю?

Наші завваги про авта матимуть ще більше слушности, коли ми віднесемо їх до літаків. Блискучі технічні осяги повітреплавби мають і відворотну сторінку медалі: нещастя. Мартирольоґія летунів творить славі, але і понурі сторінки в історії людської цивілізації. Алеж є вона тільки малою платнею за здобутки, варті вдесятеро більше.

Колиб ми не були так дуже „обхмарені“ теперішністю, ми моглиби передвидіти, що в найближшому чвертьстолітті розвиток повітреплавби дасть чудесні осяги. Чи не буде чудесним осягом величавий вид тисячів літаків, що щодня перевозитимуть десятки тисяч пасажірів без причалювання з Нью-Йорку до Парижа, з Парижа до Лондону, Атен і т. д. Неповно наші правнуки будуть се бачити, але не зреалізуються осяги без низки катастроф і жертв. Будуть і далі нові.

упадки, пожежі, зударі і т. п. Поступ коштуватиме нових жертв в людях.

Алеж не треба ради сього йти взад, замість вперед.

Чим більше якийсь організм удосконалений і складний, тим більше він ніжний, вразливий. Для прикладу можна порівняти з старосвітським курантом, що його наші бабуні „накручували“ підносячи звичайний тягарець — ніжний хронометр, що спішить або спізнється кілька сотих секунди на тиждень. „Зазуля“ видається без сумніву страшенно проста і нескладна. Алеж з другої сторони не можна не звернути уваги на те, що найменший удар, найслабший електричний струм, ледви замітна зміна температури псують хронометр, тоді, коли „зазуля“ є „крепка“ і не піддається легко „злим впливам“. Найдрібніша порохинка зупиняє правильний хід хронометра тоді, коли требаби землетрусу, щоби викликати такий самий наслідок в „куранті“.

Модерна суспільність жадливо складна, є на ласці припадку. Великі електрогенератори дають освітлення цілому місту; вистарчає, щоби кожний з сто тисяч мешканців перекрутив контакт, аби мати лагідне і вигідне освітлення — як гарно! Але найменший дефект в електрогенераторі може спричинити те, що ціле місто погрузне в темноті. Треба тоді шукати старомодної нафтової лампи, або свічки, щоби мати непевне і невигідне світло. Удосконалення нашої світильної системи зробило її крихкою.

Модерна почта зорганізована без закиду. Армія службовиків швидко і справно доручає адресатам листи і пересилки. Але, якщоб одного дня з доброї чи злої волі кількох неспокійних умів вибухнув страйк почтовців — і ми лишилися б мов на пустині. Цілий механізм нашого щоденного життя буде тоді поважно ушкоджений. Механізм гарний, але ніжний.

Кожний поступ має свою противагу. Одиниці окупують своєю смертю життя тисячів.

Наприклад чи не є хірургічна анестезія незаперечним добром для людськості? Операції, які колись кінчилися смертю пацієнта тому, що пацієнт не міг витерпіти болю, є сьогодні майже безболісною іграшкою. А всеж таки є випадки смерті з анестезії. Мале зло для великого добра, без сумніву! Але що думають на другому світі жертви хлороформу або етеру? За все на світі треба платити. Так хоче фатальна справедливість.

Розвиток хемії є подивугідний. Продукується сотки тон речовин, що витворюють потоп трійливих газів, або переміняють у вогонь і руїну цілі міста. Десять літаків, кожний з них з вантажем десяти тон експлозивного матеріалу моглиби зруйнувати Париж протягом пів години — говорю зруйнувати, цілковито зруйнувати. Чи треба задля сього проклинати хемію? Ні! Бо не можна ненавидіти поступу.

Людська машина, без порівняння складніша аніж найгеніальніша машина побудована інженерами, є всеж таки найбільш

вигривала, найменше податлива на впливи ззовні. Але ж бо і природа протратила мільйони століть, щоби її створити. Мимосього треба тільки одного незамітного мікроба, щоби з шедевр зробити ніщо.

Який висновок? Простий: треба подивляти поступ і захоплюватися ним і не треба боятися зла, що його кожний поступ носить в собі.

Поступ, се немилосердний бог. Він незахитано зміряє по своєму шляху, не турбуючись нещастями одиниць. Одиниці не мають ніякого значіння для нього. Він бачить висше і далше. Він обдаровує добром, але zarazом мстить, бо робить наше життя горячковим і ризиковим, инакшим від дрімливої одноманітності, в якій жили наші батьки, що не знали ні авт, ні літаків, ні машин, що своїм високим вольтажем очаровують нас, але і загрожують нам...

В. Шервуд Фокс

*президент західно-онтерійського
університету*

Коедукація на університетах

(З англійського, за дозволом автора, переложив о.Т. Д. Волохатюк)

Система коедукації існує в Канаді та Злуч. Державах від давна в початкових, середніх та висших школах. В нинішній статті говоритиму про коедукацію на університетському ґрунті, який мені найкраще знаний, щоб ознайомити з сією справою публіку, яка, головню завдяки кінові, нею найбільш заінтересована — але рівночасно й цілком кепсько про неї поінформована.

Загально поширена думка про початки коедукації фактично таке саме повіря як те, що бородавки беруться від дотику ропухи. Звичайно припускають, що започаткував сю систему декрет якогось автократичного архіміністра шкільництва, який, сміючися згідливо з старовинного передання *Як створено чоловіка і жінку*, сказав *забудьмо про се*, і від тоді він та племя його наслідників по всіх усядах забували, що „хлопці та дівчата мають різні функції в життю“. Ясність і простота такого погляду дуже переконливі. На жаль, він не має реальної підстави. Опріч сього він приводить до закінчення, що те, що автократично заведено, можна й автократично скасувати.

Як уже загально звісно, перших поселенців, які утворили англійські колонії в північ. Америці, опановувало переко-

нання, що формальне образования се та магічна сила, яка може змінити суспільність. Що школа, як знаряд образования, може піднести упосліджене простолюдя до духової величі і таким чином створити велику нову націю кращих горожан. Тож коли лише повсталала яка нова оселя, то зараз появлялася серед неї школа. Немає сумніву, що колиб поселенці були заможні, то цілком природно пішлиб були за прикладом країв з яких поприходили, та булиб будували окремі школи для дівчат, щоб дати їм, по тодішньому звичаю, скупеньке, але простеньке образования. Але що вони були бідні та не могли позоволити собі на подвійні школи, то дівчата, якщо взагалі мали діставати яку освіту, мусіли побирати її разом з хлопцями.

Якраз таким способом діставали дівчата образования — спершу в початкових, пізніше в середних школах, а врешті, від 1833 почавши, на університетах. Останній крок наступив цілком природно по досвіді спільного навчання в початкових та середних степенях на протязі кількох генерацій. В перших стадіях коедукації пляновість була чинником остільки, оскільки поселенці пляново студіювали та йшли за потребами своєї вбогости. В тих часах їм так далеко було до теорії коедукації, як до модерної теорії релятивності. Коедукація була дитиною конечности.

Неодно з найбільших добродійств для людства було результатом принагідного відкриття. Так і випадкова установа коедукації в Злуч. Державах принесла хосен цілому світові. Хоч далеко не досконала, вона розвязала за одним заходом кілька проблем, вводячи принцип допущення жінок до висшого образования, даючи їм те образования без збільшення публичних видатків поза зріст пропорціональний до числа вписаних студентів, та даючи иншим країнам світа нагоду обсервувати, без ніяких коштів для них, новий та важкий експеримент.

Світ апробував, очевидно, сей експеримент, як практичну пропозицію. Яких пятьдесят літ тому Канада, Англія, Шкоція та різні краї континентальної Європи почали заводити систему коедукації на університетах і вона прийнялася згодом майже в цілому світі. Окремі колегії та університети для мужчин або жінок, як Оксфорд, Васар і Прінстон, або філіяльні колегії, як Редкліф при гарвардському та Барнард при кольомбійському університеті, творять сьогодні тільки незначну меншість. Се, розуміється, не свідчить проти них, бо й сей тип не треба касувати. Успіх експерименту залежить від нагоди студіювати ріжниці та контрасти, і сепаратні колегії та університети фактично причинюються до поліпшення коедукаційної системи.

— Але, що се все має спільного з принципом коедукації? — скаже неедин. — Сеж тільки оборона перестарілого клича про величину та численність і нічого не доказує.

— Отже ні, бо якраз в сьому випадку численність має своє значіння; цивілізований світ не заводив коедукації на уні-

верситетах під ніяким натиском та, що більше, вважає, що ця система виказує багато більше хісна ніж недомагань.

Коедукація дуже подібна до льокомотиви Стівенсона в сьому, що побила в практиці незбиті, здавалось, закиди.

Жінки інтелектуально низші від чоловіки; під оглядом академічних досягнень вони ніколи не зможуть тримати кроку з чоловіками. Опираючися на такому погляді, один професор в старому Квінс Коледжі при Гарлей Стріт в Лондоні, майже сто літ тому, мав, даючи інавгураційну промову, включити між свої завваги „поважну раду не вчити дівчат ніякого предмету докладно“. Інтелект цих малих сотворінь був, на його думку, очевидно, за слабкий для докладних та глибоких студій. Але історія коедукації за останні три чверти століття доказує, що подібні думки се звичайний забобон, одідичений по далекій і сильно упередженій старовині.

— Можливо, що інтелект у жінок такийже здібний, як у чоловіків, та всеж він відмінний — кажуть уступчивіші противники коедукації. Та якщо жіночий інтелект так дуже відмінний від мужеського, то чому колегії для жінок не мають програм навчання виразно відмінних від програм навчання по колегіях для чоловіків? Бо фактично, за малими виїмками, курси в обох родах колегій майже ідентичні. Вправді, статистика вибору курсів по колегіях у Злуч. Державах виказує, що в коедукаційних інституціях більше чоловіків як жінок вибирає математику й природничі науки, а більше жінок як чоловіків — фізіологію й літературу, та що таке саме діється по не коедукаційних колегіях. Однак причиною такого розходження скорше є мабуть різниці в професійному, ніж природному заінтересованню.

Досвіди, з метою пізнати, які курси висших студій спеціально підходять для жінок, переводить тепер кілька шкіл, наприклад жіноча колегія в Бенінгтоні, в стейті Вермонт, і педагоги очікують без упередження опублікування остаточних вислідів сього експерименту.

Немає сумніву, що бажання жінок вступати на університети нарівні з чоловіками часто кепсько розуміють. Жінки вважають університети за установи, які існують в першій мірі для добра людських істот взагалі, і як людські істоти вони домагаються права, яким через соціальний припадок, користувалися чоловіки цілі століття. Вони кажуть, що, вживаючи широкого вислову, „наука ні мужеська ні жіноча“. Та невже й може хтонебудь твердити, що творча праця діло тільки одного пола. Адже елементи висшого духового життя — глибока думка, винахідливість, дух услужности, приязнь, любов, справедливість — духові спадщина так чоловіків, як і жінок.

В одному старомодному закиді говориться, що при коедукації „дівчата набираються твердої, а хлопці сентиментальної вдачі“. Та при такому твердженню відразу запрошується питання: Чи хлопці невідмінно тверді, а дівчата невідмінно сен-

тіментальні? Фактичні висліди університетської коєдукації рi-шучо опрокидують таке твердження. Якiб не були спеціальні комбiнації прикмет, питомі молодим жінкам чи мужчинам, то досвід трьох поколінь коєдукації докazuje, що взаїмний вплив модіфікує сі групи прикмет так, що приготовляє університетську молодь жити природно і при найменших обмеженнях спільним товариським життям, яким вони мають жити в широкому світі, як мужчини і жінки, покінчивши колегію.

Всі признаємо, що існують різниці між хлопцями і дівчатами, мужчинами і жінками — різниці функцій, нахилів та шляхів розвою. Одначе чимало тих, які радiби змести коєдукацію з лиця землі, генералізують такі різниці надто пересадно.

— Хлопець є хлопцем і виросте на мужчину — непосидючого, сміливого, активного, творця — коли тичасом дівчина виросте в нормальних умовах на жінку тиху, привязану до домашнього вогнища, пасивну, споживача.

Се зразок такої пересадної генералізації. Так начеб всі хлопці були такими епічними героями, а всі дівчата такими ніжними виноградинами. Одно і друге — витвір книжки та фільму. Модерні педагози знають з досвіду, що між хлопцями і дівчатами університетського віку багато більше схожих аніж протилежних прикмет.

Деякі закиди противників коєдукації навіть забавні. Одні кажуть, що кохання, можливе при коєдукаційній системі, нивечить ціль університетського образования. Інші твердять, що всяка висша освіта знеохочує жінку до подружа. Тимчасом досліди виказують, що коєдуканток виходить замуж більше аніж абсольвенток сепаратних жіночих колегій і, що ще краще, вони віддаються пересічно рік скорше. Се, очевидно, зовсім не збиває першого закиду. Та поправді щодо нього то можна вимагати доказів, чи він реальний, а для сього требаб докзати, що коєдукантки, які повиходили замуж за коєдукантів, полюбилися з ними в колегії. Може воно й так. Та зате я знаю з обсервації, що майже всі подружа такого походження дуже щасливі. Близьке товаришования, можливе в коєдукаційних колегіях, дає нареченим незвичайно добру нагоду добре пізнати одно одного, заки стануть під вінець. Тож в нашу добу легких подружжів звязків такий наслідок коєдукації не повинен служити аргументом проти сієї системи.

Чи здавсяб новий кодекс для коєдукантів? Думаю, що зміни треба, але не більше як для інших студентів. Справжня освіта постійно розвивається. Вже по самій своїй природі вона не може бути статична. Але в коєдукаційній системі потрібно не революції, а радше повільної еволюції, яка характеризує розвій брітійської конституції.

Найзамітнішим недомаганням, яке я бачу в коєдукаційній системі, се тенденція відвертати увагу коєдукантів обох полів, які вступили до університету без окресленого заїнте-

ресовання певними висшими студіями, від висших академічних досягнень. Одначе на основі обсервації я можу сказати, що й по сепаратних колегіях для окремих полів се недомагання найважніше. Ся тенденція проявляється головно на протязі перших двох років. Та при сьому треба памятати, що в Північній Америці тільки роки третій (сеніорів) і четвертий (градуантів) відповідають властивим університетським рокам в Британії та країнах континентальної Європи. Зате ні в брітійських та європейських університетах ні в північно-американських висших колегіях коедукція не підлягає серйозній критиці.

Остається критика коедукції в північно-американських низших колегіях. Та вона слабе і можна сподіватися, що скоро й цілком затихне. На те складається кілька причин. Всі вже заведені як і щойно проєктовані реформи університетського образования все частіше класифікують роки перший (новиків) та другий (софоморів) радше як останні роки середньої школи аніж перші роки висшої освіти. Чим більше перші два роки служитимуть для відділення чільного елементу, тим менше коедукція даватиме нагод марнувати час та енергію на надто часті товариські забави. Не инакший результат принесе воно і по сепаратних колегіях. Такий процес пересівання ведеться вже так у Канаді, як і в Злуч. Державах під ріжними формами: елімінації при іспитах першого року, основування низших колегій.

— Щоб коедукційна система могла принести як найкращі успіхи, треба наперед зреформувати саму освіту і надати їй нового духа.

Глибоке життєве значіння сієї завваги одного брітійського педагога признали реформатори університетської коедукції в Північній Америці.

О. В.

Що таке нація?

Не з усіма думками знаного еспанського автора Ортегі-і-Гассе можемо погодитися. Але многі з них можемо взяти за свої. М. и. зреферований в сій статті розділ з його голосної книжки — „Повстання мас“. Розділ — чисто теоретично — трактує важне і таке спірне питання: „що таке нація“?

Дійсність, що її ми називаємо державою — се не є спільнота людей, яка повстала природним розвитком, — спільнота, звязана одною кровю. Держава починається там, де громади, розділені фактом народження, змушені до спільного життя.

Сей примус — се не гола сила. Його передумовою, його рушійною силою є спільний замір, спільне завдання, яке хтось поставив отим розсіяним громадам. Передусім держава — се

проект і програма якоїсь спільної роботи. Людей скликається на те, щоби вони спільно зачали щось робити. Держава — се ані кровне споріднення, ані мовна чи територіяльна єдність, ані сусідство замешкалих місцевостей. Держава — се нічого матеріального спочиваючого, даного і обмеженого. Вона — є чиста гра сил, воля щось робити спільно, а тому нема фізичних границь державній ідеї.

Знана політична емблема Саведри Фахардоса — стріла і під нею підпис: „вона або взлітає або опадає“. Се — держава. Ніяка річ, лише рух, в кожній хвилині він „вирушає звідкись“ і „йде кудись“. Як кожний рух — має вона *terminus a quo* і *terminus ad quem*.

Коли повстала якась держава, інтерпретатори кажуть, що її підставою є кров, мова або „природні границі“. Але ми разже спостережемо, що людська група, що творить державу, займається цілим рядом спільних справ, приєднує чужі народи, основує колонії, заключає союзи з іншими державами, іншими словами — що вона свою нібито засаду єдності, безнастанно намагається перемогти, перебороти. Вона стремить до свого *terminus ad quem*, ся правдива держава, якої єдність полягає якраз на поконанні всякої даної єдності. Коли се стремління до дальшого розросту і розвою загальмовується, держава хилиться до упадку. Тоді і вже існуюча, здається фізично умотивована єдність — основана на мові, расі і природних границях — нічого не помагає. Держава розпрягається, розкладається, розпадається.

Щоби зрозуміти суть національної держави, треба завжди пам'ятати про сю подвійність ділаючих сил — єдність, якою вона вже є, і ширша — якою вона щойно хоче стати.

Досі нікому ще не вдалося дати дефініцію нації, як національної держави. Фільольог — історик нашої доби — стоїть перед сим зявищем так само безпорадно, як Тацит або Цезар, коли хотіли в латинській термінології знайти означення на нові держави, що повставали за Альпами і Реном, або на південь від Пірінеїв. Вони називали їх *civitas*, *gens*, *patio*, хоч і розуміли, що ніодна з тих назв тут не надається. Вони не були *civitas*, бо не були містами, навіть не були стисло обмеженою територією (бо міняли її стало, збільшуючи або зменшуючи). Не були ті народи і ніякою етнічною єдністю, *gentes*, *nationes*. Сі нові держави творилися завсїгди з груп окремого незалежного походження. Вони — сполука людей різної крові.

А коли так, то щож таке є нація, коли не споріднення крові, коли не привязання до спільної території, ані щось подібного до сього?

Що нам впадає зараз в око, коли стежимо за повстанням новітньої нації — Франції, Еспанії, Німеччини? Ми спостерігаємо насамперед, що те, що в певній добі здавалося було основою нації, те закидалося в наступні епохи. Спершу

нація се племя, а сусіднє племя — се вже не та сама нація. Потім нагло — нація складається вже з обох тих племен. Потім є вже вона округа, графство, князівство, королівство.

Спершу (в Іспанії) нація — се Леон, але не Кастилія, потім — і Леон і Кастилія, але ще не Арагонія. Боротьба двох засад. Одна — змінна, яку завжди перемагається (округа, графство, князівство), друга — тревала, що всі оті межі суверенно перескакує і жадає єдності якраз там, де перша засада — створила разячі суперечности.

Історики помиляються, коли уважають націю за щось нерухоме і дане вже заздалегідь якоюсь матеріальною передумовою. Їм здається, що Верцінгеторікс напр. стремів якраз створити Францію від Сен Мальо до Страсбурга, а Сід-Кампеадор — Іспанію від Фіністерії до Гібральтара. Такі історики подібні до тих драматургів, які виражають своїх героїв — в трицятлітню війну. Щоби пояснити нам, як повстали Франція і Іспанія, вони згори припускають, що Франція і Іспанія вже існували, як готові ідеали, в глибинах французької чи еспанської душі. Так нібито ще заки заістнувала Франція — вже були на світі французи і еспанці. Так нібито сі два народи не були витвором зусиль, що тревали дві тисячі літ.

Ціла правда полягає на тім, що сучасні нації є лише нинішню маніфестацією тої вічно змінної засади, що вічно засуджена на перемагання иншою. Ся засада нині вже не є спільнота крові чи мови, бо як у Франції, так і в Іспанії, мова і спільна кров — були наслідком а не причиною однонаціональної держави. Отже історики, видумують щось инше: засадою, підставою нації проголошують нині — „природні границі“. Але й се твердження не слушне.

Коли про сі границі говорить дипломат, се його право. Але про них не сміє говорити історик. Ми хочемо дати дефініцію національної держави — яку на Заході коротко звуть „нацією“ — дефініцію сеї держави для відріжнення від інших — від міста-держави або її протилежного бігуна — імперії Августа. Отже — яка дійсна сила покликала до життя сю спільноту мільонів людей під одною спільною публичною владою, ті спільноти, які ми нині звемо Англія, Франція, Іспанія, Німеччина? Сею силою — не була спільнота крові, бо в кожній з тих людських збірнот пливуть різні потоки крові. Не була сею силою ані єдність мови, бо народи получені нині в одній державі говорили або й досі говорять різними мовами. Відносна єдностайність раси і мови, якою вони нині тішаються, повстали як наслідок попереднього політичного об'єднання. Отже ані кров, ані мова не створили національної держави. Скорше вже отся держава вирівнала різниці крові і мов. Так було завжди. Іспанія не тому є одною державою, що в ній всюди говориться по еспанськи (зрештою навіть не всі „еспанці“ говорять по еспанськи так само як не всі „англіїці“ по англійськи). Можна сміло сказати, що кожда мовна спільнота, що

охоплює певну територію, напевно є лише осад політичної єдності, що колись тут існувала.

Сі факти давно знані, і тому треба дивуватися впертості, з якою й досі ще різні „учені“ говорять про кров і расу, як про основи нації. Сьогоднішній француз або еспанець завдячує свою Францію або свою Іспанію якраз засаді, якої ділаюча сила полягала власне на поконанні вузької кровної або мовної спільноти.

Так само помиляються й ті, які основують націю на факті так званих „природних границь“. В сім випадку маємо перед собою таку саму оптичну злуду. Нині нації замешкують в певних територіях суходолу або на сусідних островах. Отже з факту сих моментальних випадкових границь — історики хочуть зробити щось остаточне і метафізичне. Кажуть, що ці границі є „природні границі“, а під їх „природність“ розуміють якесь магічне призначення, що коріниться в тій чи іншій формі даної поверхні землі. Але погляньмо кількасот літ назад, і ми побачимо що і сей „принцип“, на яким „будується“ нація — є фіктивний. Побачимо Францію, Німеччину, Італію — розбиті на ряд державок, з яких кожда теж має свої „природні границі“. Пограничні гори можуть виглядати в тих державок не так величаво як Пірінеї або Альпи, річні границі — менше многоводні як Рен, протока Кале або тіснини Гібральтару, — але се лише доводить, що „природність“ границь не є ніяка абсолютна величина, але залежить від воєнних і економічних засобів відповідної доби.

Історична реальність „природної границі“ полягає лише на тім, що вона стримує розширення народу *А* коштом народу *Б*. Утруднюючи війну і розширення народу *А*, вона хоронить *Б*. Але вчорашні або позавчорашні границі вже не є нині підставами націй, а навпаки — перешкодами, на які напотикається національна думка в своїх обєднавчих стремліннях.

Коли оті границі і грали якусь ролю в творенні націй-держав, то хіба таку, що скріплювали в даний момент вже осягнуту державну спільноту. Вони не були початковою силою, що творила нації, лише перешкодою. Таку саму ролю грали мова і кров. Не природжена однаковість раси чи мови творила націю. Навпаки, спочатку національна держава, як з перешкодами, в своїм стремінні до уєдностайнення, боролася з ріжними расами і мовами. Вже поконавши оті раси і мовні ріжниці — творила держава єдностайність раси і мови, які вже тепер скріпляли почування спільної приналежности.

Отже треба признати, що якраз три засади, три річі, на яких нібито основувалася національна держава, — напочатку гальмували її розвиток. Таємницю національної держави мусимо ми бачити не в чужих засадах біологічної чи географічної натури, лише — в її питомих власних розгтових силах, в її політиці.

Кожда держава ставляє до кожного з своїх горожан домагання, заклик спільно виконати спільне завдання: створити певного роду спільне життя. Суть новітніх держав є — чисто динамічна. Їх суть — чин, спільнота в діянню. Раса, кров, партікулярний патріотизм — стоять на другім пляні. Для того, щоб існувала політична спільнота життя, для того важна не спільнота крові чи мови, унаслідована з давних часів, лише спільнота до того, щоб виконати замірені в майбутнім діла. Не те лучить нас в одну державу на Заході Європи, що ми були вчора, але те, чим ми будемо спільно завтра. Дефініція нації спочиває скорше на сім, як на чімсь спільним в минулім. Се розуміли навіть старі теоретики нації напр. Ренан, який до дефініції нації крім трьох стагнаційних чинників — крові, мови і традицій — додав новий динамічний — „щоденний плебісцит“, щоденне голосування...

Що значив сей вираз?

„Спільні тріумфи в минулім і спільна воля сучасности, спомини великих діл і готовість до нових, ось істотні передумови існування народу... В минулім одна спадщина слави і терпінь, в майбутнім — спільна мета для всіх.. Нація се щоденний плебісцит“.

Так звучить знана формула Ренана. Спільна кров, спільна мова і минуле, се непорушні, одідичені від долі штивні, неодоушевлені засади, се заграговані вікна. Колиб нація — се було тільки се і ніщо більше, то вона булаб вся в минулім, за нами. Нація булаб тоді те, чим ми є, не те, що створиться. Наше життя все є заняте майбутнім, чи ми того хочемо чи ні. Життя завше в безнастаннім русі, без спочинку. Чому нікому не впало на думку, що в кождім чині ми творимо майбутнє? Навіть тоді, коли ми віддаємося спогадам. Ми згадуємо щось в теперішній хвилині, щоби досягнути се щось в найближшій. Ми стремимо до певного майбутнього, в яким житиме наша нація і ось з якої причини ми любимо і боронимо її. Коли ми боронимо нашу націю, ми боронимо її завтра. Ось сенс Ренанового вислову — бо плебісцит рішає про те, що має бути. Що се майбутнє є лише продовженням теперішнього — нічого в тім факті не змінє. Колиб середновічя жило тою самою стагнаційною засадою національности, що XIX вік, ні нинішня Англія, ні Франція, ні Німеччина просто не повсталиби. Бо розуміння нації XIX віку плутає розгонові й формуючі сили нації з силами консервуючими і зберігаючими. Спільне минуле не конче потрібне. Заки якась нація зможе мати спільне минуле, вона мусить сю спільність створити, а заки вона її створить, мусить вона мріяти про неї, плянувати. Ми навіть тоді говоримо про націю, коли вона сю мрію має, хоч і не здійснила ще. Або навіть коли здійснення не вдалося, тоді ми говоримо про націю, що не вдалася, як напр. у випадку Бургундії.

Народи Середньої і Південної Америки мають з Іспанією спільне минуле расу і мову, а не творять з нею одної нації. Чому? Для цього бракує одного, істотного: спільного майбутнього. Іспанії не вдалося виставити спільної для себе і для них програми майбутнього, якаб притягнула біологічно споріднені раси. Таким чином, плебісцит, що рішав про майбутнє, вирішив на некористь Іспанії, а архіви, спогади, предки і „батьківщина“ нічого не потрапили проти того вчинити. Все се правда, помагає консолідації, але тільки помагає. Плебісцит — істотне. Потрібний заклик до беззастереженої спільноти в життю, в спільнім великим чині, і готовість людности послухати того заклику... Де є одне і друге — лиш там є нація.

Нація ніколи не є „готова“. Вона завше або в розбудові або в розкладі. Третього нема. Вона або зєднує прихильників або їх тратить, залежно від тої великої цілі і від висліду щоденного плебісциту. З тої точки погляду булоб цікаво винайти всі оті підприємства; всі ті великі чини, які запалювали серця людських угруповань Заходу. Тоді ми побачилиб, як європейці жили тими чинами не лише в громадським житті, але в своїм інтимнім внутрішнім Я. Як вони „тренувалися“ або охлявали, залежно від того, чи розлягався отой заклик чи ні. Відразу той заклик не творив одноцілої нації.

Знов вертаю до прикладу Іспанії. Говориться, що вже за часів Сіда була Іспанія — *Spania* — вже національною одиницею, що вже сотки літ перед тим св. Ізидор говорив про „матір Іспанію“. На думку Ортегі-і-Гассе се груба помилка щодо історичної перспективи. За часів Сіда Леон-Кастілія щойно зачала обєднуватися в одну державу, і ся леон-кастільська спільнота і представляла собою національну ідею, активно ділаючи політичну ідею тої доби. *Spania* — се було поняття наукового світа, вправді одною з тих плодотворних політичних ідей, які кинула, мов зерно в землю тодішнього окциденту, римська імперія. „Іспанці“ привчилися — за римлян — до того, що їх лучили в одну дієцезію, в одну адміністративну провінцію. Але се географічно-адміністративне поняття не було ще внутрішнім потягом, ані тугою.

Щоби й не думати про сю ідею в XI віді, треба признати, що сила і виразність тої ідеї в ті часи, не стояла навіть на тій височині, що сила великогрецької ідеї в VI віді. Геляда властиво ніколи не була дійсною національною ідеєю. Скорше можна твердити, що Геляда для грека з VI віку, а для „іспанця“ XI-го або навіть XIV віку — *Spania*, значили менше-більше те, що для „європейця“ XIX в. — Європа.

Іспанія повстала щойно пізніше, не на підставі якоїсь географічної єдності території, чи спільноти мови її мешканців чи спільноти раси, лише завдяки тої, спрямованої в майбутнє, туги творців сеї нації. Так само — додамо від себе — (як ми вже се зазначили в одній з статей *Вістника*) як Анг-

лія, що стала одною нацією від Плімута до північних берегів Шкоції і від Пемброка до Дувру не через своє острівне географічне положення, — лиш завдяки волі ковалів держави і нації, яка — спочатку — зовсім не мала острівного положення, граничучи суходолом з Шкоцією на півночі, а з Велсом на південнім заході.

Підкреслюючи динамічно-волевий чинник в творенні націй-держав, еспанський автор є дуже актуальний. Як в позитивній частині своїх тверджень, так і в їх негативній частині, де він зводить до їх властивої ролі такі чинники творення нації, як — чисто стагнаційні — мова, раса і „природні границі“.

В нас досі панувало майже неподільно стагнаційне поняття нації — „Мово рідна, слово рідне!“ Або — „сорок мільйонів!“ Або — тепер — „наша прадавня раса!“, „славні предки!“ і т.п. Се все страшно захоплює неофітів національної ідеї. Але сі неофіти або навпаки — національні гермафродити — з подвійною душею, дуже мало звертають уваги на найістотніший момент при повстанню і триванню народу, на момент динамічний — на отой „щоденний плембсіт“ Ренана.

Більше, сі останні могікани просвітництва послідовно нищать тих, які той момент Ренана висувують на перший плян, які п'януть тих, що — балакаючи про мову, расу і предків — теж „плембсітують“, але на иншу, не свою ідею. Ті хлібороби-„державники“, які мріють про єдиний „Схід Європи“ з „Великою, Малою і Білою Русією“, ті соціялісти, які мріють про „Лігу Народів Сходу Європи“, знову з усіми „Русями“, ті що боронять „самостійности“ в рамках СРСР і пр. — всі вони можуть сто разів денно розпинатися за мову, расу, предків і взагалі за „неньку“, се справи не міняє: вони „плембсітують“ на чужу ідею, вони — о скільки сей плембсіт творить майбутнє — вбивають майбутнє своєї нації, голосують на чуже майбутнє, гальмують процес творення нації, служать чужій національній динаміці.

Найліпший доказ того, що сей динамізм значить, є власний приклад України під СРСР. Там, де той динамізм здавлено, — ні мова, ні предки, ні історія, ні навіть власні „границі“ (власна „державка“) — не є ніякими перешкодами для динамізму чужого — динамізму російської державности, динамізму російської нації...

„Спільність в діланні“, „сполученість в чині“, що зорить майбутнє — „внутрішній потяг“ і „туга“, як казав Ортега, — сей момент атрофували в нас всі оті „хлібороби“, соціялісти і новочасні українофіли, проповідуючи „спільність“ і „сполученість“ з Росією. Балакаючи про націю в її стагнаційнім змислі, вони вбивали майбутність нації.

Як бачимо боротьба наша з тими „хліборобами“, „соціялістами“ і просто гермафродитами — в світлі теорії Ортеги-і-Гассе — набирає глибших підстав, більш засадничих причин...

Л. Граничка

Стефаникове слово*)

I

Стефаник сотворив собі свій «світ» і «жив» в ньому, разом зі своїми героями. Світ поетових літературних персонажів так тісно сплівся зі світом поета, що дехто з критиків відважувався утотожнювати автора з його героями. Покійний М. Євшан писав, що автор *Синьої книжечки* «ідентифікував себе» з об'єктом своєї творчості і «ховався» в ній увесь¹⁾.

Ми далекі від такого твердження, бо ніяк не можемо собі представити, щоб в особі Данила з *Маю* виступав сам автор. Та ми вже згадували вище, що творець щиро симпатизував з багатьма постатями своїх творів. Автор брав ті постаті зі свого найближчого оточення, нерідко навіть зі свого родинного оточення. І так Семен з *Вона — земля* — се рідний батько поета. *Вечірня година*, *Мое слово*, *Дорога*, *Нитка* і *Давня мелодія* — се змістом строго автобіографічні твори самого письменника, як про се свідчить знана сьогодні поетова автобіографія. В помертній теці письменника залишилися замітки автора про виставу *Землі* в театрі *Заграва*. З них довідуємося, що поет дійсно знав Максима, що по смерті синів, які не повернули з визвольної війни, лишився сам на світі. Бачив поет і *Марію*, що «до смерті панувала над оточенням» та вмерла у великій «завзяттю». Близько Стефаника жив і Гьоргій зі *Злодія*²⁾, і Іван Дідух з *Камінного хреста* і Федір з *Палія*. Самаж поетова мати «заходилася» коло Басарабів, щоб не вішалися, та нічого не вдіяла, бо «їх чотири поповнили самовбивство»³⁾. Сам поет признався, що брав свої постаті зі свого оточення — та одночасно закінчив свої роздумування ось як: «Неодна постать моїх образків коштувала мене багато праці й паперу». Так доходимо до з'ясування, як творив поет свої новелі.

Б. Лепкий згадує в своєму нарисі про Стефаника, що автор *Камінного хреста* виходив на залізничний двірець

*) Див. *Вістник* кн. II б. р.

1) М. Євшан *Під прапором мистецтва* стор. 104.

2) Для сантіментальних і слізливих наших критиків не зашкодить підкреслити, що інсценізація *Злодія* авторові «на старість найбільше подобалася», — і «найбільше його зворушила». (Пор. В. Стефаник *Під вражінням вистави «Землі»*, «Новий Час» 1937 ч. 15).

3) *Новий Час* 1937 ч. 15.

та приглядався там нашим емігрантам, що ждали на поїзд. Пізніше вертався до хати й писав новелі. Стефаник так сильно переживав свої твори, що виглядав тоді «дуже зневолений, мов по недужі якій, або по душевній боротьбі. Головою товк до стола і плакав, як дитина» — коли писав⁴⁾. Коло стола на підлозі лежало багато записаних і попередираних листків, бо Стефаник не любив перечеркувати, дописувати й поправляти. Написав речення, прочитав, — і як йому не подобалося, передирав та писав наново. Остання редакція мусіла бути така, що з неї не можна було ані одніського слова викинути, або іншим заступити⁵⁾. Таке саме свідоцтво про спосіб праці Стефаника виставив і пок. Яр. Весоловський, що разом з поетом мешкав у Відні в часі війни. Тоді Стефаник розпочав свій другий, повоєнний період, своєї творчости. Письменник замкнувся в кімнаті, знищив масу паперу, схвилювався аж до втоми... і написав двосторінкове оповідання *Діточа пригода*.

Та наш творець жив radoщами й болями своїх героїв не тільки тоді, як їх покликував до літературного життя, як «свое слово гострив на кремені своєї душі», як з хаосу буденщини творив «свій світ». Стефаник переживав кожду свою річ і тоді, як перечитував її вже по написанню. Вол. Дорошенко дає сьому дуже цінне свідоцтво. Було се влітку 1922 р., коли письменник привіз своїх *Синів* для *ЛНВістника* і в домі п. Гнатюків читав сей твір.

Було се якесь несамовите видовище, своєю страшною експресією, своєю трагікою: Стефаник валив кулаком у стіл, дер волосся на голові, гукав, тяжко переживаючи те, що читав. Годі просто описати сю цікаву, зворушливу, незвичайну картину. Скінчив видимо перемучений⁶⁾.

Тоді розказав сам поет, що він страшенно переживає кожний свій твір, як його пише. Коли Максим у *Синах* кричить і лютиться — кричить і лютиться і сам творець; хапає Максим себе за голову й хилиться до землі — й автор рве волосся в себе на голові й не всидить на місці, тільки кидає собою, як його герой.

II

Ми навмисне підкреслили, звідки Стефаник брав собі героїв до своїх творів — та спинилися над справою, як творець писав свої новелі. Се потрібне

⁴⁾ Б. Лепкий В. Стефаник Львів 1903 стор. 13.

⁵⁾ Б. Лепкий Стефаник у Кракові «Новий Час» 1937 ч. 16.

⁶⁾ Вол. Дорошенко Як творить В. Стефаник «Дорога» — *Василеві Стефаникові у 60-ліття* 1931 стор. 17.

нам до того, щоб вияснити, чи наш поет черпав щось до своїх творів з чужинних письменників, чи виріс на самому, тільки рідному чорноземі. Чи бачучи наших емігрантів в рідному Русові і в Кракові на дворці — потребував письменник ще й шукати за чужинним взором, щоб написати *Камінний хрест*? Чи треба було се робити, щоб написати *Злудія*, *Палія* або *Кленові листки*? Психологія творчости знає таких письменників, що читають чужинні твори з «олівцем у руці». Се не значить, що ці письменники «відписують» собі деякі місця з чужих творів — та впишають до своїх, хоч деколи й таке буває. Сі письменники в часі свого «оригінального» творення — послугуються свідомо, а то й несвідомо! — чужими мистецькими засобами. Знаючи, в який спосіб писав Стефаник свої твори — не зможемо його зарахувати до «творців»-наслідувачів. Сам Стефаник признавався, що любив Федьковича й Гліба Успенського. Так пише про се Б. Лепкий у згадуваній статті про побут письменника в Кракові⁷⁾. Про Успенського згадує Стефаник і в *Автобіографії*, з його творами не розлучався він через два роки і Успенський мав на «нього в гімназії найбільший вплив». З наших письменників «любив найбільше» Франка, з польських «найблизше жив» з В. Орканом⁸⁾. Отсей «вплив» Успенського треба розуміти тільки так, що Стефаникові тоді «подобався» сей письменник, а не в дослівному значінні літературного впливу. Що воно так, а не инакше — про се свідчить згадка Стефаника в автобіографії про «величезний талант» Мартовича, що «просто параліжував» письменника за гімназійних студій і не давав відваги признаватися до письменницьких проб. А проте ніхто не може найти слідів Мартовичевої творчости в літературній спадщині Стефаника.

Деякі критики тільки порівнювали Стефаника з иншими, своїми та чужинними, письменниками. Иншіж такі писали виразно про літературний вплив на творця *Камінного хреста* та *Синів*. Б. Лепкий зіставляв новелі Стефаника з оповіданнями М. Вовчка і О. Федьковича. З польських письменників згадував про Пшибишевського та про «громаду модерністів». Та Стефаник «не пішов» за ніким, тільки остався собою». З московських авторів наводив критик цитати з Горького, та в них не бачимо нічого подібного з нашим письменником. Те саме відноситься й до Гліба Успенського. Стефаник «не знає компромісів», він

⁷⁾ *Новий Час* 1937 ч. 14.

⁸⁾ *Автобіографія* в книзі: В. Стефаник *Твори* ДВУ Харків 1929 стор. 31—32.

«сам собі пан»⁹). А. Крушельницький згадав данського письменника Генрика Понтоппідана¹⁰).

Багато писав про впливи на Стефаника В. Коряк. Критик сей бере характеристику Гліба Успенського з праці Йоффе під заг. *Культура и стиль* (Ленінград 1927) — та наводить такий уривок про московського письменника:

Влада землі і одрив од неї в місто. Хаос стремління та ідей, болючі зрушення, перевороти побуту і свідомости від сутички різних культур — його сюжети. Од безмірної влади землі з нетрів тягнуться його люди в инше буття — до міста.¹¹)

Правда, в Стефаника бачимо «владу землі» — та «одриву від неї в місто», як сього хоче Коряк, щоб показати в Стефаника «кризу натурального господарства перед наступом торговельного капіталу» — в українського автора немає зовсім! А проте Коряк пише, що саме Успенський стався джерелом «питомого хаосу Стефаника», і «джерелом Стефаникової влади землі». «Може звідсіля, з читання Успенського і ся зненависть Стефаника до доробкевичів і до міста». (стор. 59). Те саме пише Коряк і про мистецькі засоби Стефаника, серед них, на думку критика, «багато залишилося» з Успенського, ба, не тільки з нього одного! Коряк, як вірний сторож московських впливів на Україні, написав ще більше: «Отже, Стефаник багато взяв од письменників російської школи реалізму». Коряк не пробував навіть доказувати своїх тверджень при допомозі відповідних паралель чи зіставлень, подібно, як не зробив сього, коли писав про «вплив» Мопсана, Вергарна, Виспянського і Пшибишевського.

З інших критиків писав про літературні впливи на Стефаника М. Рудницький. Він вказує на знаного нам Гліба Успенського, в якого український письменник мігби був побачити «брутальну, майже біологічну силу», що то її не було в наших побутових письменників — також від Успенського міг Стефаник, на думку сього критика, навчитися вживати в своїх творах «крепких слів»¹²). Здогади М. Рудницького мусять лишитися тільки здогадами, їх ніяк не можна переконливо умотивувати, бо важко повірити, щоб українські селяни в творах Стефаника були саме такі, як їх бачимо з їхньою стихійною, «брутальною, майже біологічною силою» — тільки тому, що на світі жив Гліб Успенський. Щож до «крепких» слів, то на їх

⁹) Б. Лепкий *Василь Стефаник* Львів 1903 стор. 23-31; *Незабутні* Берлін 1922 стор. 80-81.

¹⁰) *Вибір нарисів* стор. VI.

¹¹) В. Коряк *Селянський Бетловен* Харків 1929 стор. 59.

¹²) М. Рудницький *Від Мирного до Хвильового* стор. 243-4.

генезу кидає жмут світла сам Стефаник, коли пише, що його рідний батько, — послужив авторові за взір Семена у *Вона-земля*. Батько «навіть дуже негарно говорив про жінок, яких Данило привіз на його подвіря». Автор мусів «пропустити ті нечемні слова» батька... Ось звідки бралися «несальонові» вислови в устах Стефаникових героїв! М. Рудницький згадує ще про Вл. Оркана та Арне Гарборга — та такі «порівняння» можна продовжувати в безконечність: білий сніг можна порівнювати з білою стіною, тому, що стіна біла; можна також порівнювати з чорним муром, тому, що мур не є білий! Такі зіставлення не мають ніякого значіння для оцінки письменника.

III

Ми чули вище про «крепкі» слова в устах Стефаникових героїв. Справа ся тісно лучиться з покутським діалектом, що то ним розмовляють Стефаникові персонажі. Цікаво, як дивився сам поет на сю справу. Він на святочній гостині у Львові жалувався, що наші школи не навчили його володіти так свobodно літературною мовою, як се діється у щасливіших чужинців. Вдруге торкнувся письменник сієї справи в листі до Івана Лизанівського, совітського редактора своїх творів. Там Стефаник «дякував» редакторові за те, що він «зблизив» його діалект Покутя до «читачів Великої України»¹³⁾. Не від речі буде зазначити, що ся редакційна «праця» Лизанівського, як се признає навіть В. Коряк, була дуже «незначна». Ось зразки деяких змін, зроблених Лизанівським: «ся» замість «си»; «мною» — «мнов»; «я робивби» — «робивбим»; «місяць» — «місіць»; «молить» — «молит»; «із селам виходив» — «я виходив з села»; «бігти» — «бічи»; «конець» — «конец»; «роджені» — «рожені»; «частуеш» — «чьистуеш»; «щастя» — «щисте»; «Михайло» — «Міхайло»; «відки» — «вітки»; «по одній» — «по одні»; «присягала» — «прицегала» тощо¹⁴⁾. В Стефаниковій «дяці» Лизанівському криється багато куртуазійної скромності письменника, бо ми знаємо з неоголошених його листів, що творець знав ціну своїм творам і напевно не дуже то брав собі до серця слова пок. С. Яричевського, що нібито в нього (Стефаника) «цілий зміст новель» творить тільки «мой, та мой». Що Стефаник в замітках про виставу своїх творів в театрі *Заграва* Блавацького радив молодим письменникам писати літературною мовою, а не діалектом — се ніщо дивне і ніхто сього не

¹³⁾ В. Стефаник *Твори* Харків 1929 стор. 320.

¹⁴⁾ Добру характеристику мови Стефаника дав Др Іван Велигорський в статейці в *Рідній Мові* 1937 ч. 3. стор. 116-122.

оспорює¹⁵⁾. Та ніяк не можемо повірити письменникові в те, що він писав діалектом тільки тому, що не «вмів» політературному писати! Проти такого твердження бунтуються деякі твори письменника, писані найчистішою літературною мовою. Маємо на думці не тільки такі твори, як *Вечірня година*, *Моє слово* і *Дорога* — написані в цілості літературною мовою, але й всі інші, бо в кожному творі в частинах, писаних від самого автора, бачимо чисту літературну мову. Тому вірно ствердив Іван Ковалик, що в Стефаника маємо в дійсності дві мови: «мову самого автора (*sensu stricto*) й мову його постатей селян із Покутя»¹⁶⁾. Отже, не незнання літературної мови змусило письменника послуговуватися покутським діалектом, тільки свідомий і доцільний мистецький задум. Зрештою, ствердив се ще перед 34 роками Б. Лепкий, коли обороняв Стефаників діалект. Лепкий писав, що діалект «не шкодить» сьому письменникові, бо він «чинить се з артистичної koniecznosti», а не для якогобудь пустого ефекту¹⁷⁾. Сей сам критик вірно підкреслював, що «силу і мистецьке значіння» сього діалекту видно найліпше при спробах перекладати Стефаника на чужинні мови. Слушно пише і проф. Др І. Огієнко, що «Стефаникові твори не надаються до перекладу на нашу сучасну літературну мову, бо душа Стефаника в його оригіналі» — а «переклад бувби тільки слабим відгомонам оригінального твору»¹⁸⁾. Тільки ми додамо до повисших слів, що властиво перекладати Стефаникових творів на літературну мову й не треба, бо читач легко зрозуміє покутський діалект, а для ширшого загалу

15) *Новий Час* 1937 ч. 15.

16) *Рідна Мова* 1937 ч. 4 стор. 163-4.

17) Б. Лепкий *В. Стефаник* Львів 1903 стор. 21.

18) *Говірка чи літературна мова* 1937 *Рідна Мова* ч. 3 стор. 121-2.

На тому самому місці стрічаємо м. и. ще таку увагу: «Твори Стефаника ніколи не зможуть стати загальноукраїнським добром, — на перешкоді до сього все буде їх не зовсім зрозуміла говірка». З сим поглядом не можемо погодитися. Так само не можемо поділити думки шан. автора, «що культура говірки іншому письменникові не придасться», бо письменник з діалектом «звичайно не має наслідників» та «позостається яловим для розвитку своєї соборної літературної мови». Стверджуємо за всіма великоукраїнськими критиками (В. Дорошенко, Ол. Дорошкевич, С. Єфремов, В. Коряк, М. Сріблянський, М. Івченко, Д. Рудик, А. Риндюг, Г. Гребенюк та інші), що Василь Стефаник: 1) вже тепер став загальноукраїнським добром, як про се м. и. свідчать численні видання його творів за Збручем, 2) що мову Стефаника студіюють великоукраїнські письменники, бо на його творах хотілиб навчитися, як писати літературні твори.

треба додати пояснення — такі видання вже були за Збручем і належно сповнили своє завдання.

IV

Слово — се творчий матеріал кожного письменника. Одні творці послуговуються словом більше чи менше самостійно, — і тільки вони заслугоють на назву дійсних творців; інші письменники засвоюють собі способи літературного вислову від своїх оригінальних товаришів пера, — і се літературні ремісники.

Всі ці «літературні ремісники» не мають свого літературного стилю, хоча й пишуть найчистішою й найпоправнішою літературною мовою. Літературна мова — се штучний витвір, се тільки сума індивідуальних стилів усіх визначних письменників. Справжній, дійсний творець в ділянці словесного мистецтва, — є творцем літературної мови. Мова ся живе й розвивається у все свіжих дійсних письменників, навіть тих, що пишуть говірками, а не літературною мовою! Таж літературна мова розвивається й погличує завжди нові елементи говірок. Збогатив нашу літературну мову і В. Стефаник — се добре зрозуміли такі письменники, як пок. Косинка та М. Івченко або деякі критики, що взивають літературний молодняк до студій над творчістю автора *Синьої книжечки*.

Говорячи про мову Стефаника, маємо на думці не тільки звучню і відміну сього письменника, але також словникове багатство та складню. Сюди належить також і чуттєва закраска слів. Сьогоднішня наука відкидає від себе всякі нормативні забаганки. Граматика, поетика чи стилістика — не мають претенсій до того, щоб творити закони, як писати та стилізувати поетичні твори; вони тільки досліджують індивідуальні мови письменників та аналізують поодинокі поетичні твори. Вірно пише проф. познанського університету, Т. Грабовський, що сьогодні вважається за особистий стиль даного письменника тільки те, що відбігає від загальноновживаної норми¹⁹⁾.

Стефаник свідомо впровадив до своїх новель багато провінціалізмів, варварізмів і архаїзмів — і вони слугують письменникові як засіб, щоб скріпити експресію. Читач не може собі усвідомити, як моглиб юті Гьоргії, Івани та Максими не вживати таких слів, як: «бевка», «гаптах», «дзумбелати», «лумер», «паршъик», «чїчка», «щезник», «шандар», «капурец», «гъамба», «колера». Те саме відноситься і до говіркових ріжниць у звучні та відміні, про які ми вже вище згадували. Автор *Межі* оригінально користує

¹⁹⁾ Tadeusz Grabowski *Wstęp do nauki literatury* Львів 1927 стор. 113.

зі свого багатого мовного скарбу, коли будує речення. Один французький критик каже, що стилем рожі є її запах. Часом і мовчанка є стилем людини. Дійсний, органічний стиль виростає з ідеї, як квіт з своєї бруньки; стиль — се живе слово на службі ідеї — а всякі словесні каламбури — се не стиль, тільки наслідування.

Слова можуть виходити зпід пера письменника одним або маленькими гуртками, немов піхота в барабанному вогні зривається до наступу. Можуть вони розтягатися в довге періоди та не спішитися, немов ті баби, що ніколи не можуть наговоритися. Стефаникові селяни, хоч як воно не дивно, — скупі на слова. Їхні речення, головним чином, прості та короткі — б'ють по душі читача, мов важкі удари тяжкої залізної довбні. Чи можна сю довбню тримати довго вгорі та будувати предовгі періоди? Чи міг поет при тій сильній напруженні, що про нього ми висше згадували — бавитися довгими, зложеними періодами? Деколи ті прості речення стоять поруч себе, немов підсилюють своїх товаришів, що побігли перед ними до бою. В монольогах, або в позірних діяльностях, вяже поет свої речення так дивно, як «вони тільки в людським мозку вяжуться тоді, коли чоловік не числиться з ніким, навіть зі собою, коли його ніхто не контролює і гадка стає чимось свободним, окремішним, независимим» (*Май, Сон*²⁰). В розмовах селян уміє поет підкреслити тільки найважливіші, сутні моменти і ніколи не попадає в так загрозливу при селянській тематиці балакучість. Правда, старий Палата з останнього твору у львівській ювілейній збірці розбалакався на добре, вийшовши зовсім зі стилю Стефаника — та ніде правди діти, що новела *У нас все свято* чи не найслабша в цілій творчості письменника. Найсуворішим критиком своїх творів був сам Стефаник: ми згадували, як він нищив усі свої літературні діти, як тільки вони йому хоч трохи не подобалися. В сьому, мабуть, і одна з причин його скупой літературної спадщини!

Деколи поетові за багато навіть голих речень і він уживає недовговічних, таких характеристичних для наших селян. Місцями навіть поодинокі слова творять речення. Речення починає письменник від *А* і *Та* — на взір народної стилістики; сі злучники починаються до стислості Стефаникового стилю.

А моя голова; *та* де їх подіти?; *А* третій між ними був Базьо; *А* одного разу Базьо прочитав... книжку; *Та* відай ніколи не їв... обіду; *Та* мушу їх горівкою напоїти; *А* бабі наказував.

Коли в Стефаника трапляються періоди, то дуже часто

²⁰) Б. Лепкий *В. Стефаник* стор. 20.

зачинає їх автор від *Як* або навіть від *А як*: «Як умру, то...», або «А як я вмиру, то...» (Всі повисші речення взяті з новели *Давнина*).

V

Цікаво приглянутися, як поет послугується в своїх творах порівняннями, щоб збільшити образовість своєї мови. Порівняння мають влекшити уяві читача відтворити наглядно й живо даний образ; вони повинні піднести наглядність образу, зробити його приступним не лиш для розуму, але й для уяви²¹). Ми порахували порівняння у *Творах* Стефаника (Львів 1933) — і нашли там приблизно 140 порівнянь. Не маємо тут місця на докладну аналізу Стефаникових порівнянь, мусимо вдоволитися тільки загальною характеристикою. Стефаників світ — се світ українських селян, тож і його слово як найточніше достосоване до сього світу. Найбільше в нього таких порівнянь, де обидва порівнані предмети належать до матеріального світу:

Сльози падали, як дощ; хатина лізе під горб, як перевалений хрущик; махає головою, як конина на сонце; виловить нивки, як дрібоньку рибу; качивем си по соломі, як худобина; заскреготав зубами, як жорнами, погрозив жінці кулаком, як довбнею; закашляв, як у великі труби заграв; борони літали, як пера; г'ямба нехарাপутна, як у старої конини; так гірко пили горівку, як кров.

Г. Гребенюк порахував частини мови в Стефаника і ствердив, що письменник вживає дуже багато дієслів, приблизно від 32-40 на сторінку — а прикметників тільки 10 на одній сторінці. Ся велика перевага дієслів дає Стефаниковим новелям, навіть при їх нібито позірній статичності (монольоги і діяльоги!), — «напружену потенційність дії»²²). За порівняння дуже часто буває в Стефаника іменник, як се бачимо в наведених вгорі порівняннях; рідко тільки трапляється прикметник: «ясно, як від сонця»; «біла, як папір»; «чорнобриві як гвоздики, червоні, як калина». Майже всі порівняння підібрано відповідно загальному характерові новель. І так в новелях, де героєм є сам поет, стрічаємо порівняння, де обидві частини порівняння є з абстрактного світу:

Пісня розспівалася в його душі, як буря, розколисалася, як мамине слово (*Дорога*). А в своїм світі я жию, жию! Як безумний бриду хмарою своєї фантазії (*Моє слово*).

²¹) В. Домбровський *Українська стилістика і ритміка* 1923 стор. 38.

²²) Г. Гребенюк *Покутська група письменників* Харків *Червоний Шлях* 1929 № 4 стор. 116.

В новелях зі сільського життя — майже всі виображення взяті з селянського світу; деколи поет залюбки бере виображення з дитячого життя — сю рису стрічаємо і в Шевченка.

Припав до нього, як давно до маминої пазухи; банує за горбом, як дитина за цицьков.

В Стефаника мало стереотипних, трафаретних порівнянь («ясно, як від сонця», «біла, як папір»); майже всі його порівняння оригінальні, смілі та наглядні. Сі риси находимо не тільки в тих порівняннях, де автор послугується тільки конкретними виображеннями, або де унагляднює нематеріальні, подумані, поняття й зявища при допомозі конкретних образів. Стефаник такий великий пан слова, що в нього юживають, стаються і для змислів доступні — навіть чисто абстрактні порівняння, або такі, де абстрактне поняття має читачеві зближити, вияснити матеріальну річ.

Котила си весна, як море, як потопа; Надбіг плач, як вітер; Страшними лицями обернені до неба, як морем голов проти моря звід.

Цікава річ, що в останніх новелях письменника — майже немає порівнянь. Сюди зараховую: *Червоний вексель*, *Дурні баби*, *У нас все свято* та інші.

Між кольорами — найчастіший колір червоний: червоні квітки, червоні губи, червоне світло югню, червоні чоботи, червоні рожі, червоні вишивки, червона хмара, на червоно вишиває фасольки, червоний камінь, червоний вексель, червона платина, червона кров, на твоїх губах зачервоніють его губи; сюди можна зарахувати ще: хмара подобала на закервавлену голову святого, у кервавім світлі, кровавий вексель. І тут Стефаник нагадує Шевченка!

VI

М. Івченко вірно заобсервував, що в Стефаника є дуже своєрідний ритм. «Він короткий, ударний, залізний, ніби кований, як ті вози Данилові в новелі *Вона — земля*; ритм сей «сильний, енергійний, напружений». Справа ритму дуже важлива для літературного твору, бо «ритм освітлює увесь твір відповідним напруженням художника» і «виявляє інтенсивність внутрішнього життя» письменника²³). Те саме підкреслив і Д. Донцов:

²³) М. Івченко *Творчість В. Стефаника* 1926 Україна кн. 2-3 стор. 185.

Пише він, неначе в трансі, коли руки трясуться і кров мозок задирає; гукаючи до нас, немов з потойбічного світу.²⁴⁾

Сей Стефаників динамічний стиль видно і в композиції новель. Загально поширена думка, що Стефаникові новелі побудовані на один штиб: всі вони, мовляв, зачинаються від короткого «занину» (розповідь автора), по ній йдуть розмови героїв — переплітані короткими авторськими вставками, — і накінці твору «кінцівка» (також від автора!). Бо і справді, деякі новелі в такий спосіб збудовані. *Лесева фамілія* зачинається:

Лесь своїм звичаєм украв від жінки трохи ячменю і ніс до коршми. Не ніс, але біг до жида, і все обзирався.

Тепер йдуть розмови героїв і монологі героїв, перетикані декуди авторською розповідю. А ось кінець новелі:

І плакала і наслухала, чи Лесь не вертає. Небо дрожало разом зі звіздами. Одна впала з неба. Лесиха перехрестилася.

Відношення розповіді від автора до монологів і діялогів, як 33:47 (всіх стрічок має ся новеля 80). Та ось новеля *З міста йдучи* скомпонована зовсім инакше: всі п'ять сторінок твору — се розмова селян про богача Максима, а автор від себе зазначає тільки, котрий з трьох селян оповідає, «перший, другий, чи третій». Ще цікавіше написана *Нитка*: тут 26 стрічок — се роздумування матері при кужелі, коли в ночі чоловік спить з дітьми. Тільки одна, передостання, стрічка від самого автора, а кінцевий рядок — слова Матері Божої. Подібно написаний і найкоротший Стефаників твір *Лан*: 22 стрічки розповів автор, і тільки в 2 рядках знаходимо думки матері, що збудилася на панському лані. *Мамин синок* має перевагу розмов.

А. Риндюг проаналізував *Сон* і *Підпис* та хотівби підкреслити в сих новелях всі ті риси композиції, що є спільні для всіх інших новель. В Стефаникових новелях немає ніколи автора в першій особі, а деколи й зовсім. Автор поєднує себе з героями і тим самим визначив ролю героїв в розгортанні сюжетного матеріалу. Томуто композиція твору йде за природним річищем переживань і настроїв героїв²⁵⁾.

Та і в розгортанні сюжету не всі новелі писані на один лад. В *Шкодi* бачимо поміж поодинокими частинами новелі хронологічний звязок: У Романихи заслабла ко-

²⁴⁾ ЛНВістник 1927 кн. 2 стор. 153.

²⁵⁾ А. Риндюг *Техніка новель Стефаника* 1930 *Нові Шляхи* кн. 4 стор. 252; 256.

рова... Прийшов Ілаш, що знав до худоби... Радить здатися на Бога... Романиха сама знову коло корови... Кінець новелі: «Обі боролися зі смертю». Та не завжди є така проста будова. Деколи Стефаник послугується спізненою експозицією. В новелі *Суд* довідуємося про причину бійки аж в середині твору. Найчастіше автор обходиться без експозиції, навіть регресивної. В нього «остаточний ефект настає несподівано і страшно в своїй природности»²⁶). Авторове слово є таке сильне, що він може легко зрезувати з дешевих «сильних» сцен, з легкої афективності. В *Лесевій фамілії* ми не бачимо того, що станеться, як Лесь вернеться з коршми. Ми чули, що Лесь грозить: «Але піду до кременалу». Лесиха лягла спати з дітьми в горі, у бурянах. «Одна зірда впала з неба. Лесиха перехрестилася». Те саме в *Злодій*. «Ми не бачимо смерті злодія, та чи треба ще її «описувати»? Стефаник не любить опису, т. зв. «об'єктивного» малюнку. Йому вистарчає така кінцівка новелі: «І кинулися на нього, як голодні пси».

Не любить автор *Синів* і «описів» природи. Він немов знає, що твори його не потребують ніяких прикрас. В Стефаника є місця, де стрічаємо природу — та вона бере активну участь в дії, немов у старому *Слові про похід Ігоря* або гейби в Шевченка в *Гамалії*. В Стефаника «приспа не пускає» Антона від проданої хати, а як Антін лиш «поступився — то вікна в плач» за ним. «Ліс шумить, словами говорить: вернися, Антоне, до хати, вернися, мой». В *Виводили з села* «ліс переймає голос мами, ніс його у поле, клав на межі, аби знало,... що Михайло на нім вже не буде юрати». В новелі *Палій* бачить герой «пшениці і жита, як золоті і срібні гаї»... бачить «море сонця у морі безмежних ланів» і зараз кидає службу в жида та вертається до праці на землі, бо гріхом є втікати від землі, що «під колоссям співає, словами говорить». В *Сні* динамічний образ природи — се акомпаніємент до сонних мрій третильника. В *Лані* — «сонце радоби цілу міць свою поклало на лиці» жінки, що копає картоплю на чужому лані. Не можучи її підвести зі сну, щоб перешкодила смерті своєї дитини — «заходить за хмару».

Дуже рідкі й скупі на слова картини природи в Стефаника — се не тільки тло акції — се невідлучний елемент самої дії. Томуто в сього письменника короткі згадки про природу мають завжди динамічний, а не статичний характер.

²⁶) Д. Донцов *Поет твердої душі* 1927 *ЛНВістник* 2 стор. 153.

VII

1) Роблячи підсумки нашої праці, мусимо ствердити, що наша критика однобічно дивилася на творчість Василя Стефаника. Деякі перші твори письменника моглиб ще сяк-так оправдати думку, що автор *Синьої книжки* маляр «чорного смутку». Та цілість творчости поета як найвиразніше заперечує се твердження. Проти песімізму протестував і сам письменник. Думка про песімізм навіть викривила оцінку М. Івченка, що старався звязати нашого письменника з тисячоліттям нашої історії, з буттям всього українського народу, як органічної одиниці поміж іншими націями. Критичні праці О. Грицяя та Д. Донцова кинули ясне світло на ідейну сторінку Стефаникової творчости. Цінні праці Д. Рудика, А. Риндюга та Г. Гребенюка освітлювали мистецькі осяги Стефаника в формальній ділянці. В сих працях совітських авторів треба відкинути «марксівсько-ленінсько-сталінську» ідеологію — бо її немає в Стефаника. Праці В. Коряка — не дають нічого оригінального, се тільки компіляції в густій совітській підливі.

2) Стефаників «світ» як найтісніше зв'язаний з особистим життям самого поета. Свідчить про се *Автобіографія* — і ті твори письменника, де брешуть автобіографічні нотки. Сей «світ» територіально замкнений в покутському селі — дарма, що автор здобув висшу освіту. Та сей «малий світ» на територію — се мініатюра життя всього українського селянства, що ще довго буде найбільшою верствою всього українського народу. Ідейно сей «мікрокозм» в Русові — стався вже сьогодні українським «макрокозмом». Так дивляться на творчість Стефаника М. Івченко, Д. Донцов і О. Грицай, хоч перший з них старається узгіднити ідеї Стефаникової землі — з руїницьким гоном совітської більшовії. Не видно в Стефаниковому селі якогось окремого ворожого тону до міста, як се дехто підкреслює,²⁷⁾ бо «світ» Стефаника — се світ, що своїми ідеями мусить бути близький всім верствам українського народу. Ось сі ідеї:

А) Ідея «землі» послідовно протягається через усю письменникову творчість. Бачимо її зпочатку тільки в клаптику русівської землі, в «горбі» Івана Дідуха і в «своїй ниві», в тій «жінці землі», що про неї мріє безземельний Яків у сонних мріях на чужому лані: «Грунт, то спосіб до всего, як твій є!» Чи се не може бути символом надій і змагань всього народу? Стефаникові селяни борються як «камінні» з ру-

²⁷⁾ Л. Нигрицький *Син землі* 1931 *Новий Час* ч. 39.

інниками свого «достатку»; вони не вагаються ставати на прю з Богом. Отсей клаптик землі в перших творах поета — був тільки символом того, за що згинули Максимові сини, ті, що їх закопував герой *Межі*. Суворі закони життя в Стефаниковому світі. Хто шкодить своїм, хто помагає злим, — того нищать Стефаникові селяни; так знищила стара Вережиха свою рідну доньку Катерину, що вислугувалася москалям, так убивають злодія, так гірко покутує Марта зі своїм чоловіком за те тільки, що, нехогячи, спалили рідне село (*Гріх*).

Б) Землю треба «зубами» тримати і передати її своїм синам і внукам, щоб не рвалася нитка поміж вчора, сьогодні і завтра — се друга нитка в творчості Стефаника, що нею автор пронизав багато своїх творів.

В) Стефаникові герої в деяких хвилинах екстази своїх змагань за «свій рихт», не можуть зрозуміти, що Бог їм не помагає, що Бог не нищить їх кривдників. Та всі ці герої ніде й ніколи не заперечують існування Бога. Всі вони вірять в Бога, всі, і Максим зі *Синів* і навіть герої *Межі*. Сього факту не змінять навіть совітські редактори Стефаникових творів, що викидають з його новель згадки про Бога (Арк. Любченко).

З) З такими ідеями в Стефаниковій творчості тісно лугаються і всі формально-мистецькі риси його новель. Тут тематика здетермінувала мову героїв, що мусять говорити своєю говіркою. Зміст Стефаникових новель зумовив і їх форму. Стефаників стиль проявляється в тому, що мистецькі засоби є рівновартні, адекватні, до ідейного змісту.

А) Тематика подікувала письменникові вживати говіркової мови, щоб збільшити силу мовного вислову. Де се можливе, автор свobodно володіє й літературною мовою. Говірка не перешкодила статися Стефаникові дуже популярним у широких колах читачів за Збручем. Його збірки виходили там кількома виданнями. Видавці не мусилиб їх навіть «українізувати» — для зрозуміння вистарчають пояснення незнаних слів та форм.

Б) Дальша риса Стефаникового стилю — се його драматизація: маю на думці монольоги й діяльогі. Стефаникові монольоги — се в дійсности монольогічні діяльогі.

В) Стефаник, подібно як і Шевченко, належить до дуже своєрідних наших письменників: він не потребував нічого шукати на чужому полі. Всякі згадки критиків про вплив на Стефаника чужинних письменників — се тільки здогади, що при них малаб бли-

«стіти ерудіція критиків. Чи се не курйоз, що між авторами, що нібито «впливали» на Стефаника, знаходимо такі далекі темпераментом імена письменників, як Горкий, Гліб Успенський, Вергарн, Мопасан, Пшибишевський, Оркан, Гарборг, Понтопідан...

Г) Невелика Стефаникова спадщина. Се сталося не тільки тому, що письменник, пишучи, виснажувався фізично й психічно. Стефаник був суворим автокритиком — він нічого не пустив зі своїх рук, що йому самому не подобалося. Його творчість вибухала як лява; немає на світі вулканів, щоб вічно були чинні. І тому не можна кільканадцятлітню мовчанку поета пояснювати фізичною й душевною втомою. Скорше требаб говорити про творче вичерпання, що зараз минулося, як тільки змінилася доба, як на українському селі творилася нова сторінка історії. Здається, мабуть се і сам автор відчував, що й друга сторінка його творчості, — яка поглибила *Синю книжечку* — минається. Стефаник, суворий і невмолимий судя своїх творів, — перестав знову писати. А проте його деякі останні новелі в ювілейній львівській збірці *Творів* — не мають тієї сили вислову, що *Камінний хрест*, *Сини* і *Межа*.

Д) Стефаників стиль — повний незвичайної динаміки. Його порівняння — повні руху, з великим багатством дієслів. Порівнювані частини — се іменники, дуже рідко прикметники. Сю динамічність бачимо і в будові новель. В нашого письменника діють не тільки люди, але навіть мертва природа, що бере живу участь в акції нарівні з людьми-героями.

Стефаник на правду найбільший письменник наших днів.

Д. Д.

Йосиф Вісаріонович Калігуля

Року 2.000 котрогось — літописець нотуватиме: „перед упадком Риму боги покарали його Калігульою. Перед упадком Росії — Бог покарав її Сталіном“.

Стверджую се не щоби вилятися, а щоб — частина перша — установити вдаряючу однозгідність обидвох сих прекрасних душ. І щоби — частина друга — звернути увагу на подібність положення обох „геніїв людскости“. Бо останні трагі-комічні рушаді в найблизшій оточенні кремлівського шахін-шаха, чехарда Ягоди, Єжова, Єгоров, Ворошилова — разячо пригадують подібну еволюцію наступників Цезаря з пе-

реходом влади від сенату до цісаря, від цісаря — до преторіанців.

Отже частина перша:

Хто є Сталін? Ви може думаєте, що є він: „батько народів“, „геніяльний вожд світового пролетаріату“, великий архістратиг, той, що створив рай на підвладній йому землі? Поміляється! Він — просто марний плягіатор нестерпної пам'яті цезаря Калігулі.

Хочете переконатися? Розгорніть Светона, якого беремо тут за нашого провідника. А Светон в своїй історії 12-ти цісарів пише, що Калігуля наказав себе називати:

„благочестивим“, „батьком вояцтва“, „великим добродієм“, „геніяльним“, майже богом...

Я ніколи не був приятелем Росії, ні росіян, але мимоволі насувається питання, чому плягіатором Калігулі не став москаль Ленін, а якраз кавказець Сталін? Чому він наказав оточити себе такою пишною титулятурою, яка навіть такому Іванові Грізному й не снилася? Власне тому, що він — грузин, кавказець, роджений в країні, що була під сильним впливом Азії.

Ідею деїфікації цісарів — як пише Гіббон — занесли до Риму азійські греки. Ампутована на Заході, підкопана на Україні — Московщина пересуває центр ваги в Азію. Ось яким шляхом скромний секретар ЦККомпартії обертається в „архістратига“. Але всеж таки се плягіят. Калігуля його випередив!

А ставши архістратигом — він не потребував вже думати про решту. Бо решта пішла, як по маслі. І теж способом копіювання славного взірця.

Півбоги не терплять конкуренції смертельних.

Калігуля наказав привезти з Греції статую найславніших мужів, постинати їм голови, а натомість настромити — свою власну, Калігулі... Отже — де був Демостен — його „возглавив“ Калігуля. Де був Платон — його „возглавив“ Калігуля... Точнісінько так, як Сталін. Хоч він не краде тулова своїх конкурентів, але за те їх діла. Хто створив червону армію, Троцький? Ні, Сталін! Хто був славним вояком на західному фронті, Будьонний? Ні, Сталін! Хто розгромив Колчака і Денікіна? Совкомандіри? Ні, Сталін! Хто навчив Леніна азбуки комунізму? Сталін! Хто спровадив Волгу до Каспія? Сталін! Хто по довгих розшуках відкрив зовсім незнамого російському народові геніяльного Пушкіна, — Державін, Достоевський? Ні, Сталін, Йосиф Вісаріонович Калігуля!

Приставати з людьми не личить півбогові. Тому Калігуля наказав спровадити до Риму статую самого Зевса олімпійського і провадив з ним любі розмови. Шепотів йому щось до вуха, а часом удавав, що чує якісь відповіді громовержця і ділився ними з присутніми (коли був в добрім настрої)... І навіть сю рису вдачі Калігулі сплягіював Сталін. Чи він не

провадить донині конверзації з духом Леніна? Чи не чує від нього того, чого від нього за життя ніхто не чув? Чиж він не опублікував новознайдений „документ“ самого большевицького Зевса — Іліча, в яким останній виразно писав, що його наступником мав бути — ніхто інший, як лише грузин? А коли грузин, то хтож як не Сталін? Бо таке сказав „батькові СССР“ до вушка — на таємній з ним розмові — голова олімпійського совбожкому!

Колиж Зевс відповідав цісареві щось не до речі, той лаяв його мов останнього драбугу і грозився, що відішле його назад, звідки спровадив, що zdeградує його. І Зевс не буде більше Зевсом. Чогось подібного з Леніном Сталін зробити не міг. Але з вдовою Леніна — поважився... Сеж він — коли вона зачала робити опозицію — покликав її до порядку. Сеж він загрозив, що інакше „розжалует“ її, відбере титул „вдовствующей імператрици“ і призначить вдовою Леніна — Луна-чарську.

Калігуля носився з думкою знищити твори Гомера і викинути з усіх бібліотек писання Віргілія і Тита Лівія. І лише короткий вік сього многонадійного юнака (вмер маючи 29 літ) не дав йому довершити задумане.

Але Сталінові — якому пощастило перетягнути за 50-ку, вдалося перепровести формальне „ізбиєння“ младенців і основно „очистити“ російську літературу від всіх Лівіїв і Віргіліїв.

Калігуля наказав спалити живцем одного поета з Ателі за один двозначний вірш. І в сім Сталін наслідував його. Навіть Радека викинули з раю не за ніякий „троцькізм“ чи иншу зраду, лише за те саме, за що Калігуля спалив поета з Ателі, а Каїн забив Авеля: за кепські дотепи, які він витрясав мов з рукава і яких незносив вражливий на всякі натяки Йосиф Вісаріонович... А коли наприклад Мануїльський ще досі ходить по сталінівській землі, то лише тому, що наклав на себе найстрашніший для нього примус: — перестав оповідати дотепи. Тільки через те й не опинився серед „троцькістів“. Бо заздрісний як Отелло, є Йосиф Калігуля, образливий, як двадцятьпять радників, а мстивий і злий, як зінське щеня.

Калігуля кидав своїх противників на пожертя диким звірям або приказував розпилювати їх на дві частини, коли не uznawali його надлюдської геніяльності. Подібне робив і Сталін — і за ту саму провину. Хтож — як Тичина — здіймаючи руки до неба, відміняв: Сталін, Сталіна, Сталінові, Сталіна, Сталіном, о, Сталін, тому дарували і життя, і рештки його спростітуваного таланту.

Іноді робив Калігуля ще ліпші забави. Наприклад — змаги красномовства. При чім переможені мусіли квітчати вінцями своїх переможців і співати їм хвалу. Авториж зовсім кепських творів, мали язиком злизувати написане (так доно-

силь Светон). А коли не хотіли — їх кидали в ріку.

І сю систему позичив собі геніяльний Сталін. Особливо язик пішов в роботу. Все ним мусіли робити в ССРС: мо-
лоти, запроваджувати соціалізм, відбрехувати набрехане і слуш-
не, виголошувати славу диктаторові, приносити йому каяття,
злизувати написане, а часом і бруд — з диктаторських чобіт
чи ніг або іншої частини диктаторського тіла.

Наслідував новочасний Калігуля — Кая Калігулю і в
іншим. Калігуля призначив свого коня Інцитата консулем. Ста-
лін призначив своїми „сенаторами“ — членами ЦК — цілу ку-
пу ослів.

Калігуля хотів скасувати славу римську юриспруден-
цію, щоби ніхто, лише він — був арбітром і судією. Сталін
— не тільки хотів, а „таки-да“ скасував всяку науку права в
ССРС, а на місці судіїв поставив свого Інцитата — Вишин-
ського як головного судію, прокуратора і верховного ката
республіки.

Светон пише, що пристрастю Калігулі було — вносити
велетенські, фараонські будови (в сім він мав спільне з щед-
рінським Угрюм-Бурчевим); при чім „в сих своїх будівлях і
імпрезах він шукав лише те, що виглядалоби цілковито неви-
кональне. Напр. він старався загатити глибоке й бурливе мо-
ре греблею. Він наказував розлупати найтвердші скелі, велів
перекопувати і рівнати з землею підвищення, і все з неймо-
вірною швидкістю, повільність праць була страшним злочи-
ном“.

Чи не та сама манія охопила геніяльного вождя світово-
го пролетаріату? Чи оті Турк-Сіби, які замість, щоб по них
потяги ходили — „их моют дожди, засыпают их пыль и ветер
колышет над ними ковыль“, чи ті трактори, що розвалюють-
ся і нищуться без хісна, чи оті біломорські канали, з яких
живуть тисячі каналій, але якими ніхто не їздить, чи інші пі-
раміди Хеопса-Сталіна, — чи сеж не є ті самі „царь пушка“,
що не стріляє і „царь колокол“, що не дзвонить? Чи не ті
самі будівлі Калігулі? Імпозантні, невикональні і безпотрібні?

Щоби сказати все в однім слові — зауважує Светон —
Калігуля розтратив протягом одного року весь скарб Тіберія,
що виносив два мільярди сімсот мільонів сестерцій... І чи не
подібною метою російський Калігуля розтратив збираний
довгими роками скарб російського (і не лише російського) на-
роду для своїх „угрюм-бурчевських“ експериментів?

А тепер — частина друга:

Бажаючи знищити особистого ворога, ворога своєї вла-
ди, якогось сенатора, Калігуля посилав кількох своїх прислу-
жників, які — як тільки ворог входив до сенату — здіймали
галас, називаючи його ворогом республіки. В той спосіб він
повимордовував всіх своїх противників, в тім числі свого бра-
та Тіберія, тестя Сіяна і навіть Макрона і Енію, які помогли

йому дістатися на трон. Точнісінько тою самою методою, побувався своїх ворогів і геніяльний вожд світового пролетаріату.

А особливо „сенаторів“. Те, чим в Римі були сенатори — тим були в СССР партійці-большевики. Вони стояли за „партійну демократію“, вони були проти цезарівських забаганок „вождя“. Їх — треба було знищити, їх — насамперед отих „сенаторів“ — старих большевиків. Спочатку — їх пам'ять. Калігуля поперевертав на Марсовім Полі всі статуї великих мужів і своїх попередників. Бо без його згоди ніхто нікому не смів ставити пам'ятників. Так само нищив і Сталін пам'ять большевицьких „великих мужів“ і своїх попередників — викреслюючи або обсмаровуючи їх постаті по різних совітських енциклопедіях, історіях партії чи просто шкільних підручниках. Але мало було знищити пантеон — треба було фізично знищити живих ще конкурентів. І тут не обійшлося без марного наслідування.

Щоб знищити своїх сенаторів, оперся Калігуля на преторіянах, на армії. Тою самою підпорою послужився і Сталін, як се видно з останніх депеш з СССР. Чекістів розкасовано, Ягоду скинуто, на їх місце прийшли ставленники червоної армії — Рапопорт, довірена людина Ворошілова, ну і сам маршал преторіанів... Що Рапопорт — се нічого. Командантами римських преторіанів теж нераз були „инородцы“: гали або германи.

До сих преторіанів і звернувся тепер Сталін. А партія, а „сенатори“, понижувані і опльовувані в пресі і на процесах, — не були здатні на ніякий спротив. Коли по смерті Калігулі, „батьки вітчизни“ зворохобилися, зібралися на Капітолі і урочисто прокляли пам'ять всіх цезарів, щоби привернути втрачену свободу, — бунт тих Індітатів тревав лише 48 годин. Коли вони виговорилися — новий — і навіть зовсім не мудрий — цісар Клявдій просто розігнав їх на чотири вітри. А потім — наказав покаятися...

Не грізнішу силу для Сталіна творить і „стара гвардія большевизму“. Але тут настала найнебезпечніша стадія в кар'єрі московського Калігулі. Він взяв собі за девізу — заповіт другого тірана на троні цезарів, Севера, який повчав перед смертю своїх дітей: „тримайтеся в згоді, платіть добре воякам, а на решту — наплюйте!“ „Згоду“ Сталін установив на свій спосіб, воякам платить добре, а на решту плює. І ще як! В сім „плює“ є властиво тепер альфа і омега його політики. Але в нійжеж і та страшна небезпека, про яку я натякував...

Бо — привернути „згоду“ і „плювати“ — се були лише дві точки програми. Третою було — „платити воякам“... Платити — чим? Грішми? Чи — впливами? Римська імперія перейшла три щаблі свого розвою (по царях): перший — сенат (populusque Romanus), другий — цезар п л ю с сенат (без „популюса“), і третій — цезар п л ю с преторіяни... Ось на сей

небезпечний щабель своєї кар'єри вдрапується і московський Калігуля. Він усунув народ, зігнув в баранячий ріг „сенат“-партію. Вже нема ні диспут, ні голосовань, ні зїздів, лише — „ура!“ „сенату“ в сторону диктатора, і „плевки“ диктатора — в сторону „сенату“.

Але без „сенату“ — єдина підпора диктатора — преторіяни! Замість „старої большевицької гвардії“ — нова гвардія преторіянська. А хтож не знає ролі преторіянців в житті — послідовно трутих і вимордовуваних цезарів?

Історія свідчить, що Калігулі (як зрештою і Робеспієрові) уходили безкарно всі його тіранства, аж поки вони не почали загрожувати його найблизшому оточенню. Остаточного спіткнувся він об одного преторіянського полковника. І в СССР може статися те саме. Замість Калігулі (солдацького черевичка) — може прийти просто Каліга (солдацький черевик). Таким Калігою був той вояк, що — коли вбивали Калігулю — витягнув ізза дверної завіси переляканого Клявдія, і — його, що навколішках благав пощади — проголосив цісарем.

Чи не таким „цісарем“ став тепер Сталін, або стане його наступник? А тоді й зачнеться преторіянський період історії російської імперії. А потім — прихід варварів, відпад Галії, Іспанії, Британії та інших „окраїн“.

Направду, історія починає веселіше усміхатися до нас!

Павло Лан

Клопоти з Шевченковим „в і р у ю“

Наробив Ти, Христе, лиха —
Попереіначив людей Божих.

Т. Шевченко

Не вспіли замовкнути пеани на честь „всесоюзнаво паєта“ Пушкіна, розголошувані через усі радіо мікрофони „найшаслівейшій в міре страни“ СССР, як почалось і святкування (через київське радіо) 75-ої річниці смерті Шевченка. Протягом кількох днів, куди не зайдіть до своїх знайомих, де тільки є радіо, побачите той самий образ: Коло невеличкої радіової скринки, „цілий дім“ похилив голови; в хаті — хоть маком сій... „Тиша нисходить благовісна“ — Київ!.. — шепочуть усі разом, піднісши по одному пальцю до гори...

Сідаєте десь у кут й слухаєте.

— Увага! Говорить Киев; радіостанція імені Касіора. Сьогодні ціла наша Україна, — ціла наша найшасливіша в світі батьківщина, під геніяльним керівництвом великого, улюбле-

ного вождя народів, Осипа Віссаріоновича Сталіна, обходить свято нашого великого генія-поета-революціонера і борця за долю трудящих всього світа, за долю всіх пролетарських мас, — Тараса Григоровича Шевченка. Отож, ребята, слухайте Його *Кавказ*...

Слухаєте поему *Кавказ*, а разом з вами слухають мільйони українців: — і тут і там. Але, пожалься Боже! Що то за *Кавказ*?! Обідраний, сиротина, з „Чурека“, з „Саклі“, з катів московських, з „сердешної волі“, з „Прометея“, з „душі живої“, і з тієї „Слави Бога, — Великого Бога“, — без яких отой *Кавказ* все одно, що агітка III-го інтернаціоналу.

Не краща доля і *Посланія*, і *Сну* (великого й малого), і *Гайдамаків*. Та не в тім річ; хто цікавився большевицькими „агітками“, той давно знав, що і з фільмом Шевченка зроблена „геніяльна“ профанація. Річ в тім, що наші радіослухачі навіть не розуміють тієї профанації! По скінченні агітки, побачите на їх обличчях радість, захоплення, а з уст почуєте таке, чого не схочете повторити ніде й нікому.

А потім — „оттак ідучи попід тинню з бенкету паний у ночі“ до хати, коли „за думою — дума роєм вилітає, одна давить серце, друга — роздирає“, коли, реасумуючи вислухане з Києва, думаєте як там „Москва випалила і Дніпро спустила в синєє море; розкопала високі могили — нашу славу“, — ви зустрінетеся з молодими людьми...

— Перепрошуємо, — кажуть вони. — Ви вже старший чоловік..., а головне, ви там те й ший... Ми прочитали в газеті про Шевченка, та мало що зрозуміли... Тут ми попідкреслювали. Розголкуйте нам...

Читаю: *Українські Вісти* ч. 52, стор. 2 стаття — *Релігійність Шевченка*.

Духове життя людини, а тимбільше такого геніяльного поета, як Шевченко, є глибше й ширше, як вузькі програми, доктрини чи догми, тому ми бачимо цікаве явище, що й про політичні переконання і про релігійність Шевченка в нас пишуть і говорять самі протилежні осуди: так як комуністи вважають Шевченка своїм пророком, а монархісти дошукуються в його творах славословій в честь гетьманів і монархії, так самой про релігійність Шевченка читаємо раз, що Шевченко був атеїст, а другий раз, що автор *Кобзаря* був глибоко релігійною людиною. Де правда про релігійність Шевченка? Вистарчить поверховно перечитати *Кобзаря*, щоб ствердити, що релігійна струна в творах Шевченка дуже сильна...

Дальше йдуть цитати з Шевченка на доказ твердження статті.

Певно, наведені слова з *Перебенді*, *Думи мої*, *Тополі*, *Гамалії* й прольогу до *Гайдамаків* мають в собі велику силу релігійності, але вони посередні, і в названих творах мають своє спеціальне значіння; вони не переконують читача, що до віри Шевченка в живого істинного Бога, до якого поет в більшості своїх творів звертається безпосередно, і то від

наймолодшого віку аж до самої смерті. Хоть вірш *Мені 13-й минав* написаний у 1847 році (отже на 33-ім році життя поета) та проте в ньому говориться про його дитинство — про 13-й рік його віку, коли то він „пас ягнята за селом... Мені так любо, любо стало, неначе в Бога! Уже прикликали й до паю, А я собі у буряні молюся Богу“¹⁾. У *Гайдамаках* не раз можна зустрітися з такими викриками: „О, Боже мій милий!“ у *Сні*: „У всякого своя доля“, „Боже милий! Зжалься, Боже милий!“ В псалмах Давида: „Встань же, Боже, поможи нам... Пребезумний в серці скаже, що Бога немає, в беззаконії мерзів. Боже! Спаси, суди мене Ти по своїй волі!... Молюся, Господи, внуши їм уст моїх глаголю... А Бог мені допомагає, мене заступає“... У присвяті Костомарову каже: „Молюся, Господи, молюся! Хвалить Тебе не перестану, що я ні з ким не поділю мою тюрму, мої кайдани“. У *Сні* („У всякого своя доля“) — „Молюсь Тобі, Боже милий, Господи великий, що не дав мені загинуть, небесний Владико!“ У присвяті Козачковському: — „Тільки Господа благаю: не дай Боже в чужім краю згинуть в неволі“. А в „Буває в неволі іноді згадаю“ читаємо таке: „Нехай, я думав грішний перед Богом, Нехай хоть часточка убога за мене піде, за наш край, за церкву Божую, за люде, А я молитись в хаті буду“. І нарешті перед самою смертю (бо 14-25 лютого 1861 року), в розмові з Музою каже: „...І не скверними устами помолимось Богу та й рушаймо тихесенько в далеку дорогу“.

Читати Шевченкові твори поверховно, хотяб і для зрозуміння його релігійності, не вистарчить ні для кого! Не зважаючи на силу релігійної струни в його творах, завжди можна натрапити на слова „не все згідні з тим, що є в релігії“, як пишуть *Укр. Вісти*, хочби й другорядне, не суттєве.

Щоб зрозуміти релігію Шевченка, — його без дна глибоке *Вірую* в „живого істинного Бога“, треба прочитати всі його твори, все розібрати, все зрозуміти! Зрозуміти: чому він „був у світі юродивим“; за що людей і себе проклинав; за що не спинявся радячи плювати „на громаду, — на ту капусту головату“; за що землячків з цинковими гудзиками називав рабами з кокардою на лобі, онучою, сміттям з помела його величества; а тих, що „дивилися й мовчали та мовчки чухали чуби (коли то „не сотні їх, а міліони Гаврилич гнув во время оно“ (Юродивий) — нікими, подлими рабами; гетьманів — „сміттям, грязю Москви“... Зрозуміти за що віддавши він „веселого віку половину“; за що проклинав осьті „найкращі в світі, найсвятіші“ *Гори мої*. А до того всього зрозуміти в усій „без дна глибокій глибині“ його „у-

¹⁾ Сей, — один з найкращих, поетичних і художніх образів з життя Ш-ка, большевики злизали скрізь у своїх виданнях, а надто бракує сего образа у фільмі.

міння“ дивитися на людей душою, — дивитися так, що життя стає йому „пеклом на сім світі!“

В житті поета, а разом і в його творчості, є два „найстрашніші“ й найбільші моменти його „атеїзму, на яким живуть всякого рода „пасмисті гієни“ (а з ними й поверховні читачі). Є се *Сон*, *Гори мої*, *Заповіт*. Але якраз в них, — міститься найбільша, найглибша віра Шевченка в Бога. Чому? А тому, що не можна вірити в щось, чого „немає і на небі“, а тим більше молитися комусь, кого також ніде немає! В *Сні*, до „страшного місця“ треба підходити, такби мовити, здалека, тобто, принаймі з того місця, де душа поета, під вражінням видимих ним і доповнених власною, геніяльною уявою образів минулого, падає в те страшне „пекло на сім світі“, яке тяжко назвати по імені. Читаймо:

— „А он старе Монастирище, — колись козацьке село. Чи те воно тоді (колись П.Л.) було? Та все пішло царям на грище: І Запорожя, і село, і монастир святий, скарбниця, — Все, все неситі рознесли! А ви, гори, оддали... Бодай ніколи не дивитися на вас проклятіі!... Ні, ні! Не ви прокляті, аге тьмани, Усобики..., погані. Простіть, високії, мені, високії і голубії, найкращі в світі, найсвятії! Простіть! Я Богу помолюсь... Я так Ії, я так люблю мою Україну убогу, що проклену святого Бога, за неї душу погублю“. Чиж потрібно тут, принаймі для українця, якому сі слова „в тілі душу закували, серце запалили, і мов тую чорну галич думи розпустили“, якісь коментарі? А може й тут „знайдеться щось“ „пророчого“ для комуністів, радикалів та Винниченків різних „рас і кольорів“?

В словах — „а до того я не знаю Бога“ (*Заповіт*) нема нічого відірваного, нелогічного. В них все таке ясне, такелогічне, і так нерозривно зв'язане з собою. — „Як понесе з України у синєє море кров ворожу, — отоді я, і лани, і гори — все покину і полину до самого Бога молитися, а до того — я не знаю Бога“. В простих словах се можна сказати так: Коли Бог допоможе українському народові вимести всю нечисть (разом з кровю) — отоді поет, і лани, і гори — все покине і полине до Господа молитися, — дякувати за справедливий чин. А до того часу, доки сього не буде, він не знає Бога. (Треба додати не може узнати — Бога за Бога²). Де тут є заперечення Бога?

Шукати в творах Шевченка „політичних переконань“, „програм“, а ще гірше — „доктрини“ — видається, простісеньким абсурдом. Його „програма“, його „політичні переконання“

²) Аналогію до сього можна вчитати і в *Мені здається...* „Прочитаю собі хоч мало — оживу, надію в серці привітаю, тихенько-тихо заспіваю, і Бога Богом назову!“

вміщаються в отсих коротеньких словах: — „В своїй хаті — своя правда, і сила, і воля!“ Шпортатись у його творах за „пролетарством“, за „славословієм в честь гетьманів“, значить вносити в ті твори хаос. Хтож заперечить, що всі свої сили, весь свій геній він віддав своїм „пролетарям“: наймичкам, покриткам, байстрюкам, Яремам? Алежбо між ними не знайдуть наші „опікуни“ своїх пролетарів! (хоч і вони мали своїх покриток, своїх наймичок, своїх байстрюків). Хтож заперечить, що він кликав, щоб „встали“ гетьмани, „встали, встали подивились на той Чигирин“.

Чиж могло бути инакше, коли він говорив своїй душі: — „Он глянь, — у тім раю, що ти покидаєш, Латану свитину з калік здійсмають, З шкурою здійсмають!... А он розпинають вдову за подушне, а сина кують, Єдиного сина, Єдину надію в військо оддають, Бо його, бач, трохи... А онде під тинном опухла дитина голодная мре, А мати пшеницю на панщині жне... Очі, очі! на що ви здалися? Чом ви змалку не висохли, Слізьми не злилися? То покритка по під тинню З байстрам шкандибає“ (Сон). Отже, коли сина української матері віддають у москалі, то його „кують“ (ніби у кайдани), ганебно „лоби голять“, „болота засипають (московські) благородними кістками“ і т. д. Але коли для України, то — „Не думай, сину! Коли хочеш знать... Йди на Січ!.. Хоч зви-чаю козацького наберешся...“ І — „тим часом Запорожську зброю Старий виніс із комори; Дивиться, радіє, Приміряє, ніби знову Старий молодіє... Зброе, моя зброе, Зброе золотая!... Послужи, моя ти зброе, Молодій ще силі, Послужи йому (синові П. Л.) так щиро, Як мені служила!“ Або ще більше. — „Я всю мізерію віддав моїй Україні — небозі! Трох синів своїх. Нехай, я думав грішний перед Богом, нехай хоть часточка убога за мене піде, за наш край, За церков Божую, за люде, А я молитись в хаті буду. Бо вже не здужав, сину, встать, руки на ворога піднять“. (Підкресл. мої—П. Л.).

Але се крапля в морі в порівнанні з тим, що розсипано в *Кобзарі* огненним Словом, і все для неї і за неї. Нарешті ще про гетьманів. Шевченко не міг не співати їм „славословій“, бо його велика душа бачила, що найкраща доба нашого минулого (київські Княжества) відгорожені від народної свідомости „хінським муром“, що від неї в народі „малого сліду не лишилось“. А традицію треба воскресити, треба свою ідею втілити в такий образ, який ще не затерся в народній пам'яті, який ще живе в його душі. А тому ми й „бачимо“ „ясновельможного на воронім коні“. Та се в Шевченка, такби мовити, абстрактне; конкретність звучить так: „Попович — дурний Самійлович“, а Скоропадський... „Потомок — гетьмана дурного“.

Якуж „зірку провідну“ лишив нам Поет, що виведе нас „з тюрми, із смрада із неволі“? Коли й хто поведе нас? Зір-ка провідна: — „громадою обух сталити“; виконати *Заповіт* без коментарів і коментаторів! А се можливе тільки тоді, коли, бодай половина теперішніх наших Ярем²⁾, зрозуміє, що бути попихачем — негідне імені людини, та що кождий з них може „неба дістати, коли... полетить“, — коли хоть невеличка частина „із мільона свинопасів... „розпанахає погане, гниле серце, трудне, і вищідить сукровату, Та налле живої козацької тії крови чистої, святої“. (Підкр, мої—П. Л.).

„Хто поведе“? З тією „живою, чистою, святою“, не треба буде шукати — „думати й гадати ватажка де взяти“; не треба буде „вибирати „Чорною“ чи цирковою радою. Він прийде сам. Бо й ми „діждемось Вашингтона, з новим і праведним законом!“

Накінєць мушу, бодай коротко та на найбільше „драстичні квестії“ відповісти і моїм суперечникам і коло радіової скринки, і поза нею. Кажу „коротко“ тому, що відповіді на все суперечне між нами, по-перше — можна вичитати на сторінках *Вістника*, по-друге... Між вами, мої суперечники, є: і душпастирі, що мають у своїй бібліотеці *Кобзаря* з витягами (власноручно ножицями!): — *Марією, Сном* (Гори мої) і *Іваном Гусом*; є й такі „націоналісти“, що в їх товариствах свобідно містяться всі „політичні переконання“, до большевицьких включно (аби більше), є й „народні діячі“, „завше“ присутні на річних загальних зборах „оглавляемого“ нимиж освітнього товариства“; є й невеличка, але чесна кумпанія радикального „древа“; і, нарешті, — читачі рідної преси, що, пренумеровуючи однісеньку свою газетку (до речі — незаплачену за три роки!) — присягають, що лише на них „мільонів стан стоїть“, що лише вони є „отим великим фундаментом, на яким „зигдуться“ всі економічні установи“, що без них, „всі видавництва давно пішлиби в грузи!“

Чи ж можна всім вам відповісти на всі ваші „ідеології“, на всі „політичні переконання“ однією статтею?

Відповім лише на два, поставлених мені вами питання: — 1) „Чи чую я (через радіо), що „т а м“ (на Україні) є Україна? що там є українське радіо, через яке ллється рідна пісня по цілому широкому світі? що коло українського мікрофону стоять і виголошують рідним словом у к р а ї н ц і?“; 2) „А щоб написав Тарас Шевченко, — що він сказавби про все те, що там тепер діється?“

Отож перед тим, як взятися до самої відповіді на сі питання, позволю собі поділитися з вами, мої суперечники, „мовою нудьгою, моїми печалами“, що ви викликали своїми питаннями. Мимоволі, великими й світлими рядами перемашеровують

²⁾ Див. *Вістник* 1936 стор. 756 — Сганареля *Ярема і Яреми*.

передо мною всі статті, колись *ЛНВ* й тепер *Вістника*, — статті, що промовляли до вас, толкували вам різними способами, різними тонами (до тонів розпачі включно), й при різних нагодах життя показували вам ваші питання розібрані „до голого“! Ну, а різні *Нові Шляхи*, що ними пішла родина Крушельницьких?! І все то те перед вами „холодний вітер — все рознісі!“ Так, для вас то був крик в порожнечу!

Але до речі. Отже відповідь на перше питання. Так, чую й я (через радіо!), що „там є українці (говорю без жартів); свідомий існування українського радія; знаю (бож чую, як вони себе там називають) — що перед мікрофоном стоять українці, бо: Смертенко, Лисенко, Носенко й інші Безбатченки-Сиротенки. Тількиж я „чую“ й знаю ще більше! Ось послухайте: „Головою“ вашої України — не ви, а Постішеф, „редактором“ вашого геніального поета, вашого пророка й мученика є — Ліфшіц! Так само *Кавказу*, *Гайдамаків*. І тільки передавав — Смертенко; тільки читала — Лисенко. В піснях чую зовсім інші тони, інші нюанси, які чуєте ви. Чую, як то Будьонний, під командою Троцького, порубав „бандитські голови“ ваших дітей та братів. Чую й остерогу для вас: „Атамани (Точно: Атамани! *П. Л.*) хай знають, хай пам'ятають його (Будьонного) гострі клинки (sic!) і мечі!“ Чую деклямацію (також „сочіненіє одного з Ліфшіцеф) вихованця якоїсь „кол-госпної школи“, юнака-хлопчини (може сина емігранта?) про „банди гайдамаків“, як їх „резали-рубали“, у льохи Чека „брасали“, на Соловки засилали, і т. д. і т. п. Та хібаж можна переповісти вам в се, що можна звідтам почути, зрозуміти, пережити?

Тепер декілька рядків про те, щоб (припустім) сказав чи написав тепер Шевченко. В першу чергу (так мені здається) він повторивби свої слова *Холодного Яру* (в альбом всім плювальщикам!): Кажеш „Гайдамакі — не воїни, разбойнікі, вори, п'ятно в нашій історії? — Брешеш, людоморе! За святую правду, волю розбійник не встане, не розкує закований у ваші кайдани народ темний... Ви розбійники неситі, голодні ворони!“... Ну, і т. д. Його *Посланіє* пішлоб між нас (під його власною редакцією!) хіба з невеличкими „парафразами“. Ось наприклад отсі слова: „А на Січі мудрий Німець киртопельку садить“ булиб змінені: „А на Січі хитрий Мошко (чи Ванька) картопельку садить, а ви її й не бачите, бо самі їдають!“ і т. д. *Три Літа* пішлиб без змін. А надто отсі рядки: „Став потроху... оглядаюсь — Бодай не казати! Кругом мене, де не гляну, не люде, а змії!... Добрий день же, новий годе — в торішній свитині! Що ти несеш в Україну в латаній торбині? — Благоденствіє указом новеньким повите!“...¹⁾ У великім *Сні* (*У всякого своя доля*) булиб змінені лише особи. Замість *царя-батюшки*, *Сталін-батюшка* і т. д.

¹⁾ Можна читати й „Новою конституцією геніальново Сталіна!“

І отсе місце залишилосяб без змін: — (Він) „Як крикне на самих пузатих. Всі пузаті до одного в землю провалились. Він випучив баньки з лоба — і все затрусилось, що зосталось. Мов скажений на менших гукає, — І ті в землю! Він на дрібних — і ті пропадають, Він до челяді сунеться — і челядь²⁾ пропала!... Перед світом усе те заснуло; Тільки де-де православні³⁾ по кутках стогнали, та, стогнуци, за батьку Господа благали“.

Шож до всіх нас, що тішимось „тамтейшою Україною“... Мені здається коротенький „віршик“ приславби нам Шевченко. Ось хотьби й такий: — Аж потіють та товпляться, щоб то ближше стати коло самих: Може вдарять, або дулю благоволять дати — хоч маленьку, хоч пів-дулі, аби тільки під самую пику. І всі у ряд поставали, ніби безязикі, анітелень! (Підкреслення мої. П. Л.).

Безязикі і бездумні!

Феррі Чізані

Александріївські ночі

(Египет 1936)

Коли ми зближалися до Стромболі, пара англійських членів Армії Спасення, що ще від Марселю обдаровувала мене усміхами, звернулася вквіці до мене з словами:

— Єс, сер! — сказав чоловік, що на вилозі свого мундуру Армії Спасення носив зірку адютанта. — Єс, сер! Ми їдемо до Єгипту, щоби поборювати Сатану. Подумайте тільки! Двацять п'ять тисяч наших дорогих Томі знаходяться тепер там і стількиж хлопців, що належать до славної маринарки Його Величності, не вчисляючи в те летунства. І всі в обсягу сього страшного міста Александрії, міста безчисленних спокус...

— Віскі! володіє там неподільно! — прилучилася жінка, що мала ступінь адютантки. Крім сього є там жахлива дільниця, Гітнема, присвячена тілесним пристрастям...

— Де жінки всіх барв жертвуються прохожому за п'ять п'ястрів! — очеркнув точніше її чоловік.

— За два п'ястри! — сказала вона.

— Нам розказували навіть про вулицю з таксою одного п'ястра! — каже адютант. П'ятнадцять французьких су, пане! Адютантка заслонила собі лице руками, додаючи:

— Десятилітні арабські сутенери приходять пропонувати

²⁾ Можна читати „Куркулі“!

³⁾ Тут безумовно треба розуміти всіх „пролетарієф щастливішій в міре країни!“

чужинцеві свою дівчину, яка має таких коханців часом і п'ятьдесят і жде на порозі своїх дверей з кольоровими помпонами на раменах!

Згодом з зітханням полекші:

— На щастя нема між тими нещасними нідної англійки. Наша поліція не дозволилаби. Повага брітійця в очах тубільця... Розумієте, зокрема в теперішній хвилині.

Як сумніватися після сього, що готується щось поважного на старезній землі фараонів?

Дійсно, двадцять чотири години пізніше, нам треба було обіхати велику сталеву огорожу, що під її охороною стояло заякорених вісімдесят воєнних кораблів різного тонуажу і різних категорій, почавши від пандирника *Королева Єлисавета* і скінчивши на летунському кораблеві *Гльоріус*. На берегах прохожуться повільним і ритмічним кроком військові стежі. Я віднайшов майже атмосферу останньої війни, Єгипет з часів боротьби за Суецький канал, гомінкий Єгипет, де преїзжі австралійці, бажаючи відсвяткувати не знати вже яку перемогу, одної гарної ночі в Каїрі задумали викинути через вікна до Нілю п'ятсот повій, підкладаючи відтак вогонь під зарезервовану дільницю.

* * *

Того самрго вечора я був у *Феміні*, бажаючи ліпше відчути живчик міста. *Феміна*, се першорядний кабаре. Коли я туди вибирався упереджувало мене:

— Добре звертайте увагу на те, що говорите! Тут англо-італійсько-абісинське питання страшенне ускладнюється. Коли не будете обережні, ви зневажите за чергою всіх ваших співрозмовників. Говоріть, як найменше!

Всеж таки я був задоволений з себе. Минуло менше ніж дванадцять годин, відколи я висів на беріг в Александрії і менше ніж дванадцять хвилин, відколи я вийшов до *Феміни*, як я сидів уже при столі сестрінка короля між якимсь пашою з його товариства і полковником брітійського генерального штабу. Той останній був в цивільному одязі. Представлено мені двох інших гостей достойного королівського свояка: перший з них, бей, адвокат тутешньої палести, другий журналіст з Каїра, якого називали ефендім, (звичайний чемностевий титул, що означає: визначний).

Ціле товариство, крім англійця, висловлювалося знаменою французиною і всі, крім англійця, що лишив свого капелюха в шатні, носили на головах традиційні червоні фези. Посередині всіх тих фезів — біля фезу князя, фезу паші, фезу бея і фезу ефенді — не буде мені важко пізнати єгипетську душу. Бодай я так собі міркував.

Я почав від провірювання, на якому становищі стоїть англійський старшина.

— Полковнику — сказав я — в біжучій годині, цілий настрій Франції, якщо брати під увагу справжню Францію,

а не її злиднених політиків, можна виразити в таких словах: „Не хочемо битися ані за, ані проти когоб то не було!“

В александрійському кабареі в суботу, по одинадцятій годині вечора, англієць не бував дуже складним. Він відповів:

— Якщо Ангія почне війна, не було б чемно з вашої сторони відмовити прилучитися. Ви робите мені прикрість.

Він залив прикрість ковтком віскі і (міжнародня політика не цікавила його в тій хвилині) перейшов на иншу тему.

— Бачите того жінку на паркеті?

На лискучому паркеті біля джез-бенду появилася якраз танцюристка. Вона була білошкіра і її дуже пересічний танок живота бувби пройшов незамітно, колиб не її настроєвий стрій: вона була гола, якщо не брати під увагу вузкого поясики; всі мужчини заразже повитягали шиї, вітрячи носами в напрямі сеї наготи.

— *Сплєндід артист*, кажу вам — продовжував полковник з лицями у вогні. — А я маю ключку від його кімнати!

(*д. б.*)

М. Л.

З пресового фільму

Діло (ч. 77) подає вістку про конференцію в справі всеукраїнського націон. конгресу. На тій конференції м. и. брали участь разом з М. Славинським (Головна Емігр. Рада) і Л. Макарушкою (УНДО) — також Н. Григоріїв (соц. революціонер) і Ісаак Мазепа (соц. демократ)... Наші непримиримі революціонери безкомпромісовці і „оборонці трудящих“, показується лише з націоналістами ніяк не зможуть найти спільної мови, а з УНДО і з ес-ефами — завжди і всюди.

З приводу відчиту-статті, присвяченій 20-літтю революції на Україні (*Вістник* кн. IV — *Нерозрита могила*) львівська *Chwila* (23 III) цитує кілька уступів про жидівське питання і кінчить увагою: „без коментарів“! Чому без коментарів? Просимо коментарів! Чи може неправдиві твердження статті про кольонізацію України Агро-Джойнтом? Таж відомости про се подавала сама *Chwila*! Чи може неправдива увага, що Ліфшці діктують українцям, як треба розуміти Шевченка? Чи назва Троцьких і Кунів бандитами — є за сильна для них? Чи перший з них — „бідний вигнанець“ (на мові *Хелі*) заслуговує, може памятника в Києві? Може з огляду на ці факти — ми маємо так задивлятися на жидівську справу, як *Громадський Голос* чи *Гайнт*? Просимо коментарів!

Нова Зоря (7 III) співає — за Schaubühne пеани на честь большевицької армії та її „справности“. І яка та армія досконала технікою, і велика числом і пр., „словом червона армія Совітів технічно сильніша від японської і до того чисельно більша...“, з могутньою воздушною фльотою“ і пр. Таке саме писали вже різні політичні „генії“ — перед Порт-Артуром і Цусімою. Пишуть і тепер, бо тих „геніїв“ не треба сіяти, вони самі родяться. *Вістник* — в кількох статтях звертав увагу на мниму — роздуту большевикофілами — силу червоної армії, писав про повний розвал совітського транспорту, без якого армія нічого не значить, про технічні хиби совітського летунства і пр. Але до тих джерел,

до яких звертався *Вістник*, очевидно *Нова Зоря* не звернеться. Вона воліє — як сама пише — „орган ворожий Гітлерові“. Але *Schaubühne* не тільки ворожа Гітлерові, вона — для відома католицької *Нової Зорі* — рівнож ворожа католицтву.

Недавно польсько-жидівська *Opinja* (ч. 88) передрукувала з *Schaubühne* напади на національний протокатолицький рух в Іспанії і похвали на протикатолицьку соціалістичну наволоч. В цілім ряді чисел *Schaubühne* (1, 7, 14 січня наприклад) знову стрічаємо напад на франківський рух в Іспанії („Франко — авантюрист, що бореться проти власного народу“), на рух, який — як повинна знати *Нова Зоря* — ратує католицьку церкву з пазурів московського більшовизму. Звеличує *Schaubühne* і „товариша“ Димітрова, голову 3-го Інтернаціоналу; звеличує і большевицьку армію і комуністичний рух в Китаї; звеличує СРСР і пр. І подібній часописі робить рекламу *Нова Зоря*! З неї бере бздури про совітську армію, рекламує її, обробляє, в душі большевицької пропаганди, наших читачів!.. А Лесю Українку — ставляється на індекс. О, фарисеї!

Діло (ч. 77) приносить статейку (з *Wiener Journal*) про острови Галяпагос. Лише перекладчик зробив з акул (*Haifische*) — китів і каже, що там не можна купатися в морі, бо „кити такі сміливі, що підпливають під самий беріг... і можна легко вернутися без кусня ноги“... Ми й не знали, що кити, що годуються найменшими тваринками моря, такі пажерливі на людське м'ясо.

Радянська Література (вересень м. р.) друкує вірнопідданчий лист Спілки радянських письменників України, в яким читаємо: „Дорогі товариш Ягода і товариш Балицький. Письменники Радянської України вітають вас і у Вашій особі всіх славних дзержинців, які непохитно стоять на варті революції і нещадно б'ють всю контрреволюційну гидоту“. Лист радить вистріляти ту „гидоту“ — „се буде найвищим проявом соціалістичного гуманізму... Хай живе великий Сталін!“ Нещасливі совітські письменники! Большевицьке будівництво іде таким „бурхливим темпом“, що нині вони вже певно жадають „найвищої кари“ для одного з дзержинців — „дорогого товариша“ Ягоди.

Бувший поет Тичина еволюціонує теж стахановським темпом. В тім самім журналі читаємо його „вірш“ де говориться про „чуття єдиної родини“, що в нім нагло загорілося. Він радіє, що утворився „поміж націй міст із сталі“, що „міжнародну дружбу діє“. А з нею „діє“ і любов до чужої мови — „хай слово мовлено инакше та суть в нім наша зостанеться“.

Спочатку так немов підкова
В руках у тебе гнеться бідна
А потім раптом — мова! Мова!
Чужа — звучить мені як рідна.
бо чується в ній „клясова нитка“ (або може шворка на петлю?).
І позичаєш тую мову
В свою — чудову, пребогату,
А все знаходить се основу
У силі пролетаріату.

Спершу Тичина був поетом, потім — бувшим поетом, тепер — просто „раб з кокардою (чи совітською зіркою) на лобі“. З пошани, коли не до себе самих, то бодай до колишнього поета Тичини, найвища пора перестати деклямувати вірші того блазня на наших імпрезах.

Сими днями, не перед двома місяцями, а якраз сими днями, дістали ми брошурку з Мінхену — „Ідеологія українського вільного козацтва“. Вигляд і зміст — типово українофільський, рідноненьківський, гейтамзадунайський. На обгортці очевидно могила „батька Тараса“. З тексту виходить, що є одне видання „гетьмана України оба-

поли Дніпра Івана Полтавця-„Остряниці“. Є і вірші самого „ясновельможного“:

Хвилі Дніпрові, хвилі могутні
До Чорного Моря ревуть
І степом роздолим, степом козацьким
Вісті про волю несуть.

Крім віршів — молитва до „Господа Ісуса Христа. Гетьмана і Бога нашого“, — також мабуть творчість „ясновельможного“. Дальше — програма, „союз козацьких держав“ аж до Волги з Кавказом і Туркестаном. Що станеться з Монголією, Іраком та Афганістаном, — чи й вони ввійдуть у той „союз“ — „програма“ мовчить. Є трохи й історії. Оповідается, як по скинненні гетьмана Скоропадського — „деяка частина козацтва разом з Військовим Отаманом Іваном Полтавцем Остряницею була примушена вийти на еміграцію як і за часів Мазепи по Полтавській битві“. Виходить, що „Військовий Отаман“ Полтавець доконав в 1918 році таких самих героїських вчинків, як Мазепа; що рівний йому у славі. Але се ще нічого. Кожний отаман має право удавати з себе, кого хоче, — коли не Мазепу, то єгипетського короля Фарука, або князя-супруга голяндського, може удавати, що його побили шведи під Полтавою, коли на ділі його побили українці під Святошиним, — одним словом може управляти всілякі варіяцтва, лиш не сміє займатися — шахрайством. А таке шахрайство стрічаємо вже на 3-ій сторінці брошурки. „На місто передмови“ — видруковано як мотто довшу цитату, підписану — Д. Донцов — Українська Державна Думка і Європа. А в сій цитаті (яка сама є цитатою з Фіхте) — по слові „чужинці“ всмикнули дотепні редактори ще одно слово, але якого у автора, звідки взяли саму цитату, ані у Фіхте — немає. Хай собі мінхенські визволителі України пишуть в своїх „творах“ — що їм любісінько подобається, але нехай — сидючи в Мінхені — під тими самими творами підписують самих себе, а не тих, що сидять у Львові і що з ними нічого спільного не мають.

— — —

Вийшло прімаапрілісове число *Відродження*. На 1-шій сторінці обгортки маніфест уступаючої голови пані д-р С. Парфанович. Від 1-ої сторінки тексту і майже до самого кінця іде автобіографія пані д-р С. Парфанович (на тлі історії *Відродження*). Все — навіть обгортка — густо перетикано глибокодумними афоризмами пані д-р С. Парфанович. Маніфест зачинається від слів: „Уступаючи сьогодні з становища...“ в піднесенім і урочистім тоні, так якби авторка уступала з трону: нічим абдикаційний маніфест Миколи 2-го або гетьмана Павла Скоропадського. Ми перекарткували двічі ціле число і на превелике здивування не знайшли ніде портрету уступаючої голови. Се величезний нетакт і недогляд редакції, на що звертаємо їй увагу, щоби могла направити прикру помилку в слідуючім числі... Всіж ми тої думки, що коли за останні місяці і зайшли події, що стрясали до глибини душі громадською думкою Європи, то були се — абдикація Едварда VIII-го з трону короля Англії і цисаря Індії, і резигнація пані д-р С. Парфанович з головства *Відродження*. Про розмір утрати, яку через ту резигнацію понесло товариство, дають поняття оті блискучі афоризми, як напр.: „Тютюн не менший ворог від алкоголю — д-р С. Парфанович“, або — „Не є абстинентом той, що не пє, але курить — д-р С. Парфанович“, або — „Бути українцем — значить бути абстинентом — д-р С. Парфанович“. Сеж перлини людського генія! Яка шкода, що їх винахідниця не жила за часів Хмельницького. Все пішлоб було тоді инакше і над хохлами-паничами не запанувавби абстинент-москаль... Але признаючи — на підставі тих афоризмів — високий інтелектуальний рівень пані д-р С. Парфанович, рівнож як її цілковите недбання про свою особу, мусимо всеж таки пожалувати, чому вона не стрималася від фальшовання думок своїх противників. Бо предметом випадку *Вісника*, зовсім не були — як пише пані д-р С. Парфанович: — „ціла наша (*Відродження*) боротьба, все те, що ми зробили для українського народу“

Вістник ані словом не говорив ні про „ц і л у вашу боротьбу“, ані про „в с е т е, що ви зробили...“, лише про негарну напасть на українські товариства, отже підніс чисто конкретний закид. Нащо ж фальшування? А далше ще гірше: редактор *Вістника* — пише пані д-р С. Парфанович — „нагадав „105 відсотковим“ націоналістам, що добре булоб дібратися до *Відродження*“ і пр. в таким самим простацьким тоні (ст. 71). Ні, редактор *Вістника* нікому, нічого не „нагадував“, ані нікому не радив „добиратися“ до *Відродження*. Все се просто вигадала наша шановна винахідниця блискучих афоризмів і все се — трохи пахне звичайним доносом... Пані д-р С. Парфанович, в однім з своїх могутніх афоризмів пише, що „сильні, непохитні і певні мають бути відродженці“. Слушно — але також не повинні бути денунціантами.

Ще одно: з датою 19 квітня, вже по виході 3 і 4 чисел *Відродження* дістали ми від того Т-ва лист, в яким стоїть м. и.: „просимо ласкаво помістити у святочному числі вашого цінного часопису“ відозву Т-ва *Відродження*. З прикрістю мусимо відмовити, бо в 3 числі Головна Рада і Редакція *Відродження* взивали своїх читачів і прихильників „поборювати *Вістник*“, який „стає в обороні, алькоголізму, послугуючись нахабністю“. Думаємо, що в наслідок сього — ніде не відкликаного заклику — число читачів *Вістника* так змаліло, що не може залежати *Відродженню* на рекламі в так мало читанім журналі. По друге — якжеж може поширювати протиялькогольний відозву журнал, який стає „в обороні алькоголізму“? Поза темпераментом требаж мати хоч трохи льогіки.

Chwila (11 IV) кидає кілька нерозважних і небезпечних для своєї ідеології — уваг з приводу Дегреля. На її думку, „рексізм, як рух Ля Рока у Франції, черпає свою так звану ідеологію... з патологічного зсінтетизовання всіх родів незадоволення мас“... О, значить, таки маси, а не самі генерали — незадоволені з прекрасного режиму Блюма у Франції, а соціалістів і лібералів у Бельгії? А далше ще ліпше: отже, — стверджує часопись людowego фронту — „в нашій знуджений (ким? чим? може знову тим самим соціалізмом і демократією? — М. Л.) той рух ділає на молодь і маси... для самого свого романтизму“... Браво! Отже не самі „реакціонери“ і „експлуататори“, а м о л о д ь і маси підпадають фашистівським рухам! Отже романтизм — відлітає від людовофронтовців? Зворушуючі признання.

Валенсійські большевики — яких приятелі є наші радикали — зачали розпродувати еспанську територію Англії і Франції, щоб ті держави вратували їх від гніву еспанського народу. Загранична преса офіційно повідомляє, що Валенсія запропонувала згаданим висше державам „нове урегулювання положення еспанської північної Африки“. Але Англія й Франція відповіли, що не скористають з корисної пропозиції збанкрутованих політиків та що з тою справою почекають, поки в Еспанії не буде привернений порядок... Про ці спроби людовофронтовців продати на роздріб свою країну чужинцям — наша соціалістична пресамовчить...

Matin (25 III) доносить про нові випадки безоглядної самоволі Се-Же-Те (Заг. Конфедерації Праці). І так, в кількох варстатах менери конфедерації (очевидно соціалісти) вимусили на підприємцях викинення з варстатів робітників, які належали до інших, не їх професійних союзів. Серед викинутих брутально з фабрик і позбавлених праці є чесні і довголітні робітники, батьки родин. Інтервенція Доріо у міністра праці не привела до нічого. Соціалісти по своїйому розуміють свободу. *Matin* іронічно цітує уривки з *Декларації Прав людини і громадянина*, ухваленної підчас революції, м. и. що „свобода се є право робити все те, що не шкодить иншим... Ніхто не сміє бути напастований за свої переконання“... Тепер панове соціалісти, які удають найвірніших прихильників республіки та її засад, глузують з них. Свобода переконання

свобода праці, свобода зборів — все се в республіці Блюма-Тореса належить лише до незначної меншости, до соціалістів і взагалі лівих.

Римська *Conquiste rassegna del pensiero dei giovani* (№ 9) приносить статтю, в якій обговорюється наш місячник і його книгозбірню.

Ряд часописів умістив замітки-характеристики Л. Мосендза — *Мета, Дзвони, Новий Час* і інші. *Новий Час* (ч. 38) пише, що „особливо дбайливістю оформлення відзначаються його сонети. Вінок сонетів (*Юнацька весна*) — одна з дуже рідких появ в українській літературі“. *Діло* (11 IV) — з приводу *Проклятих років* Ю. Клена, в статті С. Г. пише, що „поезія Клена народжується з великих почувань, що вона формально досконала“. *Новий Час* (19 IV) — з приводу тої самої поеми (в замітці Л. Негрицького) заважає, що „Юрій Клен започатковує безумовно нову сторінку в історії сучасної української поезії“.

В 40-ліття „Українського Народного Союзу“ в Сполучених Державках Північної Америки вийшла накладом Союзу „Пропамятна Книжка“ 752 ст. (кварто) з мапою, з рядом фотографій, з низкою статей д-ра О. Грицяя, д-ра Л. Мишуги, М. Мурашка, Е. Ляховича, о. П. Понятишина, Б. Лепкого, О. Ревюка, с. Северини ЧСВВ і інших. Книжка трактує про світогляд українського емігранта, про запомогові організації, про Укр. Народний Союз, про розвій політичної думки іміграції, про українське шкільництво, про наші літературні і мистецькі надбання в Америці, про положення і завдання іміграції, дає спомини про стару і нову іміграцію і пр. Книжка видана люксово. Докладнішу рецензію подамо в найблизнім числі.

Бібліографія

В. Гренджа-Донський : *Ілько Липей — карпатський розбійник* *Повість Українська Бібліотека* Видавець Ів. Тиктор Львів 1936 Грудень Обгортка Едв. Козака 16^о стор. 128.

Здається, що кожний, хто читає повість В. Гренджи-Донського, мусить згадати про *Миколу Шугая* Ольбрахта. В творі чеського автора є більше поезії й більше творчости. Ольбрахт зумів Шугая пов'язати з легендами про Довбуша і навіть закрасив свою повість моментом національної боротьби. Згадаймо хочби ту сцену, де Шугай зустрічає хлопчика-пастушка на полонині! Сеж чиста поезія! Ілько хоче „боронити тільки свою волю“. Автор малює долю Липея в формі репортажу. Ся форма зумовила цілий твір. Оповіді селянин Липей — се вязало автора в композиції. Та повинно було зобов'язувати і в доборі слів. Слова „діктатор“ уживають сьогодні і селяни — та разить читача, коли з уст Ілька чує такі слова, як „зідеалізований герой“ „неодмінно“ та „тропічні недуги“.

Трагедія Липея лежала в конфлікті батька з сином: син не смів женитися проти волі батька. Автор пише, що „розбійником зробила Липея доля“. Воно то так, та чи кожний на його місці бувби став розбійником? Нашо такого твердження? Таж читач бачив у повісті, що важливу роль відіграв і характер героя. В нас часто люблять обвинувачувати тільки якусь „долю“, а не людей.

Повість добра для популярного видавництва; дивуємося, чому її сконфіскували, таж вона менше грізна від Шугая. Слабша від нього.

Л. Гранічка

Максим Вергун — Фабричні дими — драма в 5-ох діях В-во *Дешева Книжка* Львів 1937 ст. 32.

Побутовщина, „рустикалізм“, або дешевеньке моралізаторство на тлі недавніх наших визвольних змагань — се (коли поминути еротично-психопатологічний жанр в стилі Винниченка) досьогочасні теми переважної частини української драматичної літератури.

Місто з його мінливим шаленим темпом життя, головкружний ритм машин, гудки фабричних сірен, поезія промислової продукції — все се разом з людиною, що кинулася в той вир майже чуже нашій драматичній творчості. Шкідливість такого надто однобічного зацікавлення української драми — очевидна. Тому з великим зацікавленням береде до рук названу вгорі книжечку, під таким незвичайним для української літератури заголовком, і не менш сенсаційним підзаголовком — *(я ще все можу почати наново)*. Тим більш, коли „драма М. Вергуна змальовує тип підприємливої людини, винахідливого інженера, що в боротьбі за право пхнути життя вперед не заломлюється на перешкодах, а вперто всією своєю волею прямує до цілі“ — як пояснює сей твір в-во. Драма дійсно написана „по всіх правилах“ драматичного мистецтва: є дії і відслони, дієві особи, головна дія (будова фабрики самоходів) і побічні (перешкоди з боку фабриканта Фуше, любов героя — інж. Камінного і Ольги, Б. Рогози і Стефи і т. п.) поступове напруження ситуації до її центральної точки (висадження новозбудованої фабрики) і опісля знову повільний розвиток дії відродження „на руїнах“ аж до щасливого кінця. Навіть справедливість, в особі поліційного урядовця, що прийшов арештувати справника висадження фабрики — тріюмфує в кінці драми. Проте на рекламово-прихильну оцінку твору в-вом — не можна погодитися. Діяльogi в драмі дуже схематичні, сухі; дидактично-виховний задум не прибирає форми літературного твору, а в сьому весь секрет драматичної творчості. Тай поза технічним шаблоном — драма нічого виховного не дає, ані не „викрешує“ ніяких нових думок. На прикладі сеї драми бачимо як тяжко нам позбутися прокляття минулого і творити живі ідеали нових людей. В 1-ій відслоні 11-ої дії довідуємося з слів Карла („підприємливий інженер“), що реалізації його пляну (продукція самоходів винайденого ним типу) поміг... „припадок — Богдан (товариш і спільник інженера — Р. В.) дістав у спадщині сто тисяч франків. І ми почали...“ оповідає інж. Камінний. Розв'язувати так — *deus ex machina* — найскладніші, підставові проблеми драми — се значить не розуміти її виховного завдання. В сьому — залишаючи всю решту на відповідальність автора — найслабше місце твору. Вже без порівняння краще з виховного боку, булоб авторові післати свого інженера на кілька років торгувати гудзиками чи мєрквою (навіть перцем і коріннями!), аніж отаким байковим способом збогачувати його і ось так розв'язувати підставову проблему драми. Бож тоді цілою спружиною драми — є випадок, а не воля і змагання за здійснення нової людини. Та з 100-ма тисячами франків кожний — вибачте — потрапить: инша річ — один добре, другий зле; але без них, без тих 100-тисяч фр., що спали з неба („вуйко“ з долярами в Америці тепер не в моді!), без повної хусточки тих дорожocінних самоцвітів і золота вартості кількох мільонів фр., які принесла після катастрофи Б. Рогозі — Стефа, дочка Фуше — поставити на своєму — се булоб гідне подиву і наслідування, ну і виховне! Тому за властивий початок драми я вважаю — її кінець: коли інж. Камінний без нічого (грошей немає, винахід записаний на Б. Рогозу) каже своїй судженій, що він „все ще може почати наново“. Але розв'язки поза словною обіцянкою-перехвалюванням автор вже не дає, бо спадає зсєлона. Недобре початок драми уміщувати на її кінці, а заінтригованого читача чи глядача — відсилати додому. Кожний, хто перечитає чи побачить на сцені сю річ, запитає здивований: ну, а причому тут — *фабричні дими*? Чи може се, як писав Хвильовий наприкінці свого оповідання — *Свиня*: „А про свиню я так нічого і не сказав. І не скажу. Свиня для того: „підложити свиню“ — не сказати про свиню — се прийом“. Так мабуť і в автора драми — *Фабричні дими* — заголовок — се прийом!

Треба сподіватися, що молоді драматурги будуть більш уважно, з більшою відповідальністю братися за творчість.

Р. В.

За Героїчний Театр — Свято Державности — програмова стаття, істор.-літ. матеріал, сценічне оформлення, техн. вказівки та ілюстрації — 1936 Прага стор. 32 + 2 ілюстрацій.

Конкретною ціллю цієї першої з плянованої під гаслом *Ars Arma Pro Patria* серії брошур є, як окремо зазначає редакція, „літературно-мистецьке оформлення поодиноких наших національних свят“.

В дійсности зміст цієї обсягово-невеличкої брошури не лише переступає межі того скромного завдання, а й несподівано розкриває перед читачем цілу занедбану область нашої культури, розгортаючи і високу перспективу.

Пані Наталія Геркен-Русова, авторка програмової статті п. з. *Героїчний театр* і, правдоподібно, ініціаторка і реалізаторка цілого видання, ще в р. 1927 піднесла ідею українського героїчного театру (в Подебрадах), спочатку в формі інсценізації окремих поезій. З того часу ініціаторка проробила, очевидно, немалу теоретичну працю, справджену досвідом кількох нових сценічних імпрес. Статтю Н. Геркен-Русової в цій брошурі треба, отже, уважати за конспект її театральогічної концепції. Решта брошури — то ілюстраційний і технологічний додаток до тієї статті, що дає тезам статті реальне опертя.

На тлі історично-комасаційних процесів, що відбуваються нині в психіці покоління; на тлі тої величної цілості нашої історії й культури, що в багровім світлі 1917 і слід. років повстає перед нами наново, є дуже начасною концепція героїчного мистецтва взагалі, а героїчного театру зокрема (як промотору героїзації життя). Як справедливо зазначено в передмові, „проживається мряковиння, що пару десятків літ тому боронило тодішній нашії провідній верстві бачити і схопити розміри українського минулого“. Тому-то й антологічно подані в брошурі уривки з *Похвали Іляріона*, з *Слова о Полку*, з гетьманських літописів та універсалів авторів XVII ст. зіставлені з творами сучасних авторів — здаються нині чимсь цілком природним, як природним є те, що п. Н. Геркен-Русова шукає підстав своєї концепції театру не в Г. Крейга, Евреїнова чи (боронь Боже) Станіславського, лише в еллінсько-візантійській антиці Княжої доби, в Острозькій і Київській Академіях, у письменників нашого спізнитого середньовіччя. Бо там можна знайти не лише високу трагедію у традицію, але й традицію *Мельпомени*, *ерізний і світлий Ніке Побіди* *наподобленої*, традиції *Ars militans*, школи героїзму народу.

Не лише могікани „об'єктивного“ естетства, але й консерватори всілякої рідної „енківщини“ (термін Хвильового) вважатимуть концепцію Н. Геркен-Русової замахом на „чистоту“ театру, впровадженням „вузької тенденції“, спровадженням його до ролі „знаряду пропаганди“ і т. д. Нічого дивного: „кумедна“ малоросійщина та „драматична“ вініченківщина, враз з підозрілим чеховсько-горьківським „європеїзмом“, занадто довго у нас буяли й бувають, щоб не залишити „вікопомних“ наслідків.

„Доганяти“ т. зв. „європейський“ театр, щоб те, що було в нім перед чвертьстоліттям (Ібсен, Стрінберг) — ледві чи доцільно. Найліпші європейські театри нині потроха, але певно вертаються до Шекспіра й Мольєра, а навіть — хоч часом і в перерібках різних Кокто — до антики.

Сміємо твердити, що ідея героїчного театру носить в самім повітрі нашої доби, і факт, що сю ідею відважно піднесла на цілий зріст власне українська авторка, може бути для нас тим більш втішним. Героїчний театр — се, може, єдиний вихід з сучасної кризи європейського театру, яка так зловісно затягнулася. Щож казати допіру про наш сучасний театр! Приймаючи концепцію героїчного театру, чи маємо так вже багато чого тратити? „Жужлицю“ вініченківщини? Етнографізм „руїни-України, трун, могил, плакучої дівчини“ і т. п. (стор. 9)? Чи може, „європеїзм“ *à la Дівча з Маслою* (по своєму забавний)?

Чи славнозвісний російський „реалізм“ (Станіславського), що так нам загрожував в р. 1918 і що нині буває в УССР у всій своїй факто-монтажній „фольклорно-етнографічній „містиці“?

Навіть можливий закид в нереальності тієї концепції в нас, при всій сповідній „матеріальній“ слушності своїй, видається хибним.

Се ті думки, що їх збуджує коротка стаття п. н. Геркен-Русовой в тоненькій але змістовній брошурі *Свято Державности*.

Е. М.

Ольгерд Бочковський — *Абіссинія і абіссинська справа* Львів Т-во Просвіта стор. 71.

В книжечку вложено багато праці і дуже мало розуму. Оповіджено і про історію країни і про географію і мову і пр. Висвітлено, що ми мусимо знати про даний предмет, але не висвітлено — що ми маємо хотіти відносно даного предмету. Автор писав свою книжечку перед закінченням етіопського ходу. Тому і гороскопи його виглядають досить комічно.

І так він пише: „Дотеперішній перебіг війни не задовольняє Італії. Виявилось, що забрати Абіссинію не так легко...“ (стор. 68). Автор показався кепським пророком. Ще гірше — коли на тій самій сторінці натякає, що новий абіссинський похід може скінчитися такою поразкою як в 1896 році. Як соціаліст — автор очевидно співчуває кольоровій расі проти білої, а тому італійців і взагалі білих „імперіалістів“ малює чорними барвами, а темношкірих абіссинських — білими. І так, коли говорить про Італію і про білих взагалі — то пише про „захланність європейських колоніальних держав“ (стор. 69); про „зазіхання європейських великодержав“ (стор. 56). Але його мова стає відразу дуже солодкою, як тільки починає говорити про захланність і зазіхання негуса на чужі території. Як відомо пануюче плем'я емгарів, що творить невеличку частину Абіссинії — підбило зброєю і гвалтом інші абіссинські племена але п. Бочковський про се забуває. Коли негус Фасілідес підбиває Годжам, то вже нема мови про „захланий підбій“, лише про те, що він „об'єднав Годжам з Амгарою“. Або коли він вигнав насильно завойовані племена з їх земель, то про се п. Бочковський евфемічно говорить, що негус „переселив частину їх до північно-західної смуги Абіссинії“ (стор. 50). Коли Кагса завоював наново Годжам, то знов у п. Бочковського йде мова не про підбій, а про „об'єднання“ (стор. 51) і „збирання розєднаних частин“ (стор. 53) — тих „частин“, які зовсім „збиратися“ під владою негуса не бажали. Навіть коли забираючи чужі землі, Кагса „безоглядно усував інших володарів“ (стор. 53) — гуманний автор не знаходить для нього ніодного ганблячого епітету. Коли Менелік II зачав загарбувати чужі землі, то се знову не був ніякий „імперіалізм“ ані „захланність“, лише він „поширював свій вплив на сусідні країни, об'єднував їх“ (стор. 55), або „прилучав“ до своєї держави (стор. 56).

Автор кінчить м. и. увагою: „ся війна (італійсько-етіопська) має присмак сутички між білою расою й кольоровим людством. Звідти прихильність кольорових народів до Абіссинії“ (стор. 68—69). Розуміємо, але звідки прихильність до Абіссинії п. Бочковського, який о скільки знаємо — до кольорової раси не належить?

Але така вже душа інтернаціональних соціалістів. Вони завше мусять симпатизувати напр. з Кримом — проти України, з Ізраїлем — проти України, з російськими соціалістами чи більшовиками — проти українських націоналістів, нарешті — з кольоровими імперіалістами — проти білої раси... Се душевно горбаті, яких і могила не виправить.

М. Л.

The Nationalist international — Internationale Arbeitsgemeinschaft der Nationalisten — Action internationale des Nationalistes Zürich 1936.

Се збірник, який обіймає статті Люї Бертрана і Ганса Келера з *Інтернаціоналу націоналістів*. Супроти Женевського Союзу Народів, якого збірник не признає, бо є він союзом держав, — висуває він

ідею „правдивого“ союзу народів, а має ним бути — „інтернаціонал націоналістів“. Завдання націоналістів — на думку авторів — се виключно боротися з комунізмом, се свого рода союз народів проти комуністичного інтернаціоналу. А для боротьби з тим інтернаціоналом треба, щоби народи були сильні, щоби розвинули в собі динамізм в усіх його формах. Але з дальшого тягу ідей збірника виходить, що сей „націоналістичний інтернаціонал“ має боротися не лише з Союзом Народів і з комунізмом, але і з... італійським фашизмом. Бо „римський універсалізм“ виступає мовляв проти свободи і самоозначення народів і думає про Roma Universa. Про ньогож думає і Ватикан, отже „інтернаціонал націоналістів“ мусить бути і проти нього...

Уважаємо сю концепцію що найменше дивною. Бо щоби націоналісти — як націоналісти — виступали проти фашизму, — се цілком незрозуміло. По друге, сама ідея „інтернаціоналу націоналістів“ — криє в собі суперечности, яких не розв'язати. Бо от напр. в тій „Арбайтсгемайншафт“ націоналістів сидить представник — російських націоналістів. Яку спільну мову — хочби навіть на тлі боротьби з комунізмом — може мати з російським націоналістом — націоналіст український? Люї Бертран сам згадає Пилипа Македонського, протектора Корінтської Ліги для боротьби проти Персів. Сам признає, що така метода боротьби з спільним ворогом — до нічого. Якжеж поручати її тепер?

А вже іронією звучить фраза, що „всупереч ріжним імперіялістичним „універсалізмам“, як от демократична *Пан-Європа*, фашистська *Ром-Універса* або *комуністичний інтернаціонал*, — *націоналістичний інтернаціонал* створить правдивий „союз народів“, зложений з представників кожної етнічної групи. Думаємо, що такий „парлямент“ бувби ще менше дієздатний, аніж Союз Народів в Женеві. Тим більше, що вимріяна організація того „парляменту народів“ малаби опріч нижчої палати (з представників народів), ще й „верхню палату“ з представників держав, як „найбільшу безпеку проти можливости втручання в права держав“ (стор. 26 примітка).

Думаємо, що розвинені в збірнику думки се така сама утопія як і женецька. В кождім разі українським націоналістам там нема чого шукати.

М. Л.

Від Адміністрації

Нашим прихильникам, передплатникам, заступникам і кольпортерам бажаємо Веселих Свят!

В другій половині квітня вийшли з друку: 1) II (14) книжка *Квартальника* за 1937 р. Р. Керч — *Франко воядеспанців*. Ціна книжки в краю зл. 1'50, за кордоном зл. 1'70 з пересилкою; 2) Пятій наклад М. Островерхи — *Мусоліні*; 3) Другий наклад В. Темляна — *Завдання нового покоління* — ціна сих книжок в краю по 1 зл., за кордоном по зл. 1'20 з пересилкою.

Кольпортерам опуст комісовий 20% (при посилці лякованими пачками 25%), а при заплаті належності згори 30%.

Хто хоче взяти в кольпортаж книжки *Квартальника*, *Книгозбірні Вістника*, або інші книжки нашого В-ва просимо повідомити.

Передплата *Квартальника* на 1937 р. виносить в краю, в Чехії і Австрії зл. 4 платних згори (для передплатників *Вістника* половину — платних згори), за кордоном та сама передплата, що в краю, plus один зол. порто. Оплата кожної окремої книжки винесе значно дорожше (від 1 зл.—2 зл.).

Вп. Т. Боярчуківна, Кремянець, датків на прес-фонд не прини

маємо, бо вважаємо їх недоцільними. Хто хоче нам допомогти, хай ширить наші видання. Прислані Вами гроші зачислили ми на conto Ваших кольпортових рахунків.

Всіх тих кому уряди поштові не доручають книжок, просимо нас повідомити, щоб ми могли справу скерувати на судову дорогу.

Були випадки недоручення книжок: Вп. п. передплатникам, Т. Довгалюк Александрія; о. дек. М. Малюжинський Лановці; Д-р Л. Озаркевич Городок; Інж. А. Чемерис Скалат; Мгр. А. Гасцький Коломия.

Вп. Н. Пухаль Городище; М. Марків Козова; фотографії відіслані.

Чеки ПКО нас нічого не коштують, ми платимо лише 5 гр. (маніпуляційних), за кожний грошовий вплив до 50 зл., Тому просимо позмозі прислати передплату і за кольпортж більшими квотами, а особливо передплату за *Квартальник*.

Знижкова передплата на *Квартальник* прислуговує від часу пре-
номерати *Вістника*, за попередні книжки *Квартальника* і *Книгозбірні* платиться повна належитість, а не половина.

За приєднання нових передплатників дякуємо: В. Боровик Львів (14); Р. Волошин Львів (8); О. Штуль Варшава (2); П. Кочут Жовква (2); М. Качмар Берлін (2); В. Осташевський Перемишляни; Б. Шевченко Сосновець; інж. Д. Яременко Кошиці; Я. Овсіюк Сіяньці; І. Шукатка Побук; Євген Вавринчук Тартаків; Адріян Аврам Аргентина.

Просимо наших прихильників підчас Великодніх Свят приєднати нам, хоч одного нового передплатника серед своїх знайомих і тим спричинитися до розбудови видавництва.

Виказки довжників посилаємо нашим заступникам в листах, просимо поургувати про заплату і заохотити до дальшої передплати.

Заступники, які не займаються кольпортжею найновіших книжок *Квартальника*, мусять відшукати на місцях відповідних кольпортерів, якіб стало занялися продажею книжок в їх повітах і районах, адреси тих кольпортерів просимо нам як найскорше подати.

Там, де не маємо цілком кольпортерів, наразі післана 2 книжка *Квартальника Вістника* деяким нашим прихильникам, просимо занятися кольпортжею сих книжок, або поручити відповідним людям, а нам подати їх адреси і про кількість переданих книжок.

Пошукуємо кольпортерів на повіти: Горохів, Костопіль, Любомль, Березів, Рясів, Переворськ, Ланцут, Ніско, Кольбушів, Добромиль, Калуш.

Вп. п. п. проф. М. Підлужному, о. кат. С. Кошельові, А. Аврамові, Др. Д. Куликові, о. І. Станинцеві, о. А. Овдіянові, інж. Грабарові, інж. М. Литвицькому, Др. І. Оробкові дякуємо за пам'ять.

Наших заступників за кордоном просимо самим подбати, щоб в заграничній пресі були вміщені анонси нашого видавництва.

Хто знавби просимо подати адреси таких осіб: Василь Федорончук Париж; Осип Урлюнь Турка; Інж. Денис Романовський Belin Румунія; Микола Воробець Jackson П. Америка; Кость Шевчук Болехівці.

Вп. Теодорій Крупа Тернівці; пачка з книжками вернула з на-
писом адресат помер, опаску висилаємо для ургенсу в поштовім уряді.

Вже рік минув, як обіцяли нам, що вирівнають належ-
ність: Мельничук Дмитро Тарнівка; Степан Криль Біляновичі; Ст. Гроз-
зовський Ст. Самбір; Корнило Ткачук Рудків; Василь Давидюк Вишнів;
Лукаш Гах Рудки; Филип Маркович-Турчановський Толляжин — Во-
линь. Заступників просимо поургувати про заплату належитости.

Мимо кількакратного упізнання не вирівнали належитости
за кольпортж: Василь Федорончук Соколів 4'60; Укр. Січ Відень
3'75; Укр. Студ. Громада Прага 3'75; Петро Самоверський Станиславів
18; За *Вістник* і *Квартальник* Наталка Бойків студ. Варшава 2; інж.

Осип Савицький Ярослав 7'85; Михайло Паркасевиц Париж 5'70; Надія Гаврилук Радивилів 2'25; Андрій Сало Луцьк 2'20. (Далі буде)

Вже по видрукуванню їх імен вирівнали належитість; М. Рибчук Суwalkи; Др. М. Рабій Дрогобич; о. дек. М. Малюжинський Лановці; Ст. Скрипник Рівне; Студ. Секція Печеніжин; Дм. Гнатів Борислав; Т. Будзяківна Борислав; М. Томчак Білобжегі; за кольпортаж Т. Рудий Носів.

Просимо ласкаво подати за що посилається належитість (передплата: *Вістника*, *Квартальника*, кольпортаж).

Вп. пп. **М. Концевич** Торонто одержали 2 дол. на передплату для **Б. Концевича** с. Богутин; Інж. **М. Андрейків** Тачево; п. **Дм. Курдис** вплатив на conto Вашої передплати зл. 9'20.

Адріян Аврам Аргентина зл. 35 одержали, в тім за п. Григоращука зл. 20; для адм. „Неділя“ зл. 10, які передано.

Всеч. о. **А. Власів-Овдієнко** Югославія; п. **Л. Панасій** Завалів прислала нам на Ваше conto зл. 15.

Розчислився з нами наш заступник о. **Т. Волохатюк** Канада за **Т. Пацернюка** зл. 26.60.

Др. **Ю. Романчук** Відень; **С. Дзера** Канада; **Т-во Галич і Чорноморе** Данціг; о. **Ю. Станинець**, Інж. **В. Саух**, **М. Ріжко**, Др. **В. Бірчак**, Др. **А. Неділко**, всі Чехія — гроші одержали, книжки вислали.

Хто має I, II, III, IV, VI кн. 1926 р. I, II, III, IV, X, XII кн. 1927 р. *ЛНВістника*, просимо прислати нам в замін за інші книжки, або на рахунок довгу, чи передплати.

На пропозицію наших краєвих і заграничних заступників повідомляємо, що ті з наших передплатників з студентських осередків (Львів, Познань, Варшава, Краків, Вільно, Люблин), або з повітів, міст і сел в краю, та держав за границею, які в місяці травні (від 1 V—31 V 1937) в краю і від 15 V—15 VI 1937 за кордоном приєднають нам як найбільше передплатників, або продадуть книжок нашого видавництва за готівку — отримають книжкові премії: річники *ЛНВ*, *Вістника*, *Книгозбірні* і *Квартальника*.

Про вислід нашої акції повідомимо заінтересованих в черговому числі *Вістника*.

Книгарням, кольпортерам, передплатникам, які не вирівнали рахунку за попередні книжки *Квартальника*, стримана висилка II кн. *Квартальника*: *Ряжко вояжд еспанців*.

Всіх, хто має залеглости за кольпортаж, чи передплату просимо вирівнати і не наражати видавництво на страти.

Errata:

У вірші С. Кушніренка — „Прогулька“ (кн. IV ст. 241) замість **осінню** — має бути: **осінньо**; в вірші „Поезія життя“ (ст. 242) 2-й рядок здолу зам. **весна цвісти** — має бути: **весна — цвісти**.

На ст. 301, 14 рядок здолу зам. **паціфістом** має бути: **песімістом**.

Вийшла окремою збіркою книжка

Ю Р І Й К Л Е Н

ПРОКЛЯТІ РОКИ

(ПОЕМА)

ц. зл. 1'20 на звичайнім і зл. 2 на кращім папері.

Замовляти в адміністрації *Вістника*.

НОВІ КНИЖКИ

Провідник Перемишля і повіту на 1937 рік накл. Т-ва Міщанське Братство в Перемишлі ст. 32.

о. *Осип Годунько* — Дорога доброго життя Львів 1937 В-во Християнський Голос ст. 32.

Псалтир Праці українського наукового інституту у Варшаві т. XXXVIII за 1936 ст. 88.

Бібліотека для молоді *Ранок*:
ч. 1 *Антін Лотоцький* — Отрок князя Романа Історичне оповідання ст. 32.

ч. 2 *Франц Коковський* — Лемківська слава Оповідання ст. 32.

ч. 3 *Едвард Жарський* — Повітря говорить Оповідання про найновіші винаходи ст. 32.

Бібліотека Народ. Справи Львів *Рідне Слово*:

ч. 1 *М. Топольницький* — В чім сила народу ст. 64.

ч. 2 *Івж. В. Баричко* — Як побільшити дохід в господарстві? ст. 32.

ч. 3 *В. Бачинський* — Україна рає кайдани ст. 35.

ч. 4. *Ст. Щурат* — Учінся ф-

тографувати ст. 32

Ів. Садовий — Танок смерті Повість Львів 1937 вид. Ів. Тиктор ст. 144.

Р. К. — Україна Издано Українськими Дальне-Восточними націоналістами Шанхай 1937 ст. 54.

В. Ковальчук — Русалка Львів 1937 накл. Пресвіти ст. 48.

В. Евтимович — Військо йде вид. Ів. Тиктор ст. 128 Львів 1937.

Р. Богданів — Революція на Україні зш. 1 В-во Проміні Львів 1937 ст. 32.

Іван Гончаренко — Нація в війні Сучасні погляди на війну видання Молодої України Париж ст. 60.

Літопис Націон. Музею за 1936 р. Львів.

В. Темляк — Завдання нового покоління Квартальник Вістника ч. 13 2-ге вид. Львів 1937 ст. 64.

М. Островерха — Мусоліні Львів 1937 Книгозбірня Вістника ч. 1. 5 вид. ст. 88.

Улас Самчук — Кулак роман Чернівці 1937 ст. 279.

Надіслані журнали

Рідна Школа ч. 7.

Коопер. Республіка ч. 4.

Літопис Червоної Калини ч. 4.

Рідна Мова ч. 4.

Жіноча Доля Коломня ч. 7.

Світло й тінь ч. 3.

Нова Хата ч. 7, 8.

Комар ч. 13.

Місіонар Пресе. Серця Ісусового ч. 4.

Тризуб Париж ч. 12—13.

Світ Дитини Львів ч. 4.

Дзвіночок ч. 66.

Життя і Знання Львів ч. 4.

Дзвони ч. 3.

Нива Львів ч. 4.

Богословія т. XV кн. 1.

На Сліді ч. 3, 4.

Українське Юнацтво Львів ч. 4.

Українське Слово ч. 12—14.

Проблем ч. 4.

Шлях Молоді Львів ч. 7.

Спорт ч. 4.

Малі Друзі ч. 4.

Віра й Наука Коломня ч. 4.

Вісти з Луцу ч. 3.

Наша Батьківщина ч. 3.

Будівничий Церкв ч. 4.

Polityka nr. 7, 8.

Biuletyn Polsko-Ukraiński Warszawa ч. 13—16.

Prosto z mostu ч. 15—18.

Myśl Polska Warszawa ч. 6, 7.

Tęcza Poznań ч. 4.

Myśl Narodowa ч. 13—16.

Merkuryusz Polski ч. 11—12.

Zet Warszawa ч. 1.

Zaczym Warszawa ч. 11—15.

Simati Kafkasya Варшава ч. 33.

Oriens Kraków 1. 3—4.

Ukrainian Youth Нью Йорк ч. IV.

Lwów Literacki ч. 4.

Вже вийшло 2 число Квартальника „Вістника“ за 1937 р.

Р. КЕРЧ

ФРАНКО — ВОЖД ЕСПАНЦІВ

ц. зл. 1'50.

Львівська державна
національна бібліотека

№ 4279

Видавництво „Українська Преса”

Видавець Іван Тинтор

Видає:

1. Новий Час щоденник, Львів, Косцюшка 1/2.

Місячна передплата 3.— зл. Точні передплатники дістають що місяця «Історію Українського Війська» по одному зшитку за доплатою 40 гр. на кошти опакування й пересилки.

2. Наш Прапор Львів, Косцюшка 1/2.

Ілюстрований часопис, виходить тричі в тиждень. Точні передплатники дістають безплатно щомісяця книжку — премію, видання «Української Бібліотеки». — Передплата разом із книжками «Української Бібліотеки» місячно 1.95 зл., чвертьрічно 5.55 зл., піврічно 11.10 зл.

3. Народня Справа Львів, Руська 18.

тижневий часопис для селян. Крім цікавого всебічного матеріалу, дає допомоги як у селі в худобі (40.— зл. коли передплатник дорізно штку, а 60.— зл. коли худобина агине сама). Для погорілих негавна поміч у сумі 20.— зл. — Передплата місячно 0.90 зл. Чвертьрічно 2.50 зл., піврічно 5.— зл.; річно 10.— зл.

4. Дзвіночок Львів, Руська 18.

часопис для українських дітей, виходить щомісяця. Передплата піврічно 1.20 зл., річно згори 2.— зл., поодинокі числа 20 гр.

5. Комар Львів, Косцюшка 1/2.

заселлий часопис (сатира, гумор, виходить кожного тижня). Передплата: піврічна 5.50 зл., річна 10.— зл., поодинокі числа 25 грошів.

6. Українська Бібліотека Львів, Косцюшка 1/2.

виходить кожного місяця 1 том 128 сторін друку. Мистецька, добарина обгортка, добрий, білий папір. Передплата: чвертьрічна 2.60 зл., піврічна 5.— зл., річна 9.60 зл., поодинокий том 95 гр. Передплатникам «Нашого Прапора» дістають «Українську Бібліотеку» даром.

НОВА ХАТА

ДВОТИЖНЕВИЙ ЖУРНАЛ ДЛЯ ПЛЕКАННЯ ДОМАШНОЇ КУЛЬТУРИ

Адміністрація: Львів, Ходкевича 9, ПКО ч. 405.361

Річна передплата в краю — зл. 16, піврічна — зл. 8.50,
чвертьрічна — зл. 4.50.

„ГОЛОС”

суспільно-громадський тижневик

Передплата: річна 5.50 зл., піврічна 3.— зл., чвертьрічна 1.60.

Адреса Редакції й Адміністрації: Львів, Міцкевича 11.

Число почт. розрахунку 249.

СПОЖИВАЙТЕ ТІЛЬКИ

НА БІЛІ ВИРОБИ

МАСЛОСОЮЗУ

ЖІНОЧА

ілюстровані

III
П 12531

1937 Р. 5 кн. 5

приносить статі на теми: громадські, національні, виховання дітей й дорослої молоді, відносини в родині. Повісти про жіноцтва чужих народів. Описи далеких країн, звіти з праці жіноцтва в краю і за границею.

Річна передплата 7 зол. Адреса: КОЛОМІЯ, ЗАМКОВА 37.

Папери й канцелярське приладдя, вічні пера, торговельні книги, олійні фарби, прибори музичні та вироби народного мистецтва найкорисніше купувати

В „СОЮЗНОМУ
БАЗАРІ“

ЛЬВІВ, РУСЬКА 20

Товар першолінійний і в великому виборі! Продаж гуртом і подрібно.

Книгозбірня Вістника

ч. 1	М. Остревська:	МУСОПІНІ	ц. зл. 1
ч. 2	М. Макивель:	ВОПОДАР	ц. зл. 2
ч. 3	М. Антонович:	ГЕРРЕС	ц. зл. 1
ч. 4	Р. Бидик:	А. ГІТЛЕР	ц. зл. 1
ч. 5	Д. Варнак:	КАРДИНАЛ МЕРСІЄ	ц. зл. 1
ч. 6	Л. Мосендз:	ШТАЙН	ц. зл. 1'50
ч. 7	Д. Варнак:	ДАНІЄЛЬ О'КОННЕЛЬ	ц. зл. 1
ч. 8	В. Темляк:	ВОГНИСТИЙ ХРЕСТ
полковник Ля Рок	ц. зл. 1'50
ч. 9	Д. Донцов:	ПАТРІОТИЗМ	ц. зл. 1
ч. 10	Д. Варнак:	ТАЄМНИЦЯ ОРГАНІЗАЦІЇ	ц. зл. 1'50
ч. 11	Д. Донцов:	ДУРМАН СОЦІАЛІЗМУ	ц. зл. 1'50
ч. 12	М. Антонович:	МАРШАЛ ВПЕРЕД
(Бліхер)	ц. зл. 1'50
ч. 13	В. Темляк:	ЗАВДАННЯ НОВОГО
ПОКОЛІННЯ	ц. зл. 1
ч. 14	Р. Керч	ФАНКО — ВОЖД ЕСПАНЦІВ	ц. зл. 1'50

В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача,
103 Ав. А. Нью-Йорк.

ЦІНА КН. 2'20 зл.

Видав: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 м. 21.